

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**MÜLTECİ KRİZİNE DAİR KALICI ÇÖZÜM TÜRÜ OLARAK
GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞÜN KURAMSAL ANALİZİ**

Abdullah AKGÜL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAZİANTEP - 2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ KABUL VE ONAY FORMU

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Abdullah AKGÜL** tarafından hazırlanan “**Mülteci Krizine Dair Kalıcı Çözüm Türü Olarak Gönüllü Geri Dönüşün Kuramsal Analizi**” başlıklı tez, **04/08/2023** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

<u>Görevi</u>	<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u>	<u>Kurumu/Üniversitesi</u>	<u>İmzası:</u>
Tez Danışmanı/ Jüri Başkanı	Prof. Dr. Ercan SEYHAN	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Pelin Aliyev	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi ESRA ÇIKMAZ	Gaziantep Üniversitesi	

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. M.Serhat YENİCE
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Abdullah AKGÜL
19/09/2023

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

MÜLTECİ KRİZİNE DAİR KALICI ÇÖZÜM TÜRÜ OLARAK
GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞÜN KURAMSAL ANALİZİ

Abdullah AKGÜL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ercan SEYHAN

ÖZET

Gönüllü geri dönüş, BMMYK tarafından mülteci krizine yönelik üç kalıcı çözüm türlerinden olan sosyal entegrasyon ile yeniden yerleştirmenin yanında bir diğer kalıcı çözüm türü olarak görülmektedir. Gönüllü geri dönüş, başta BMMYK 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü olmak üzere, uluslararası hukuki belgelerde en uygun ve dayanıklı, uzun vadeli ve en çok tercih edilen çözüm türü olarak kabul edilmektedir. Gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirlik ilkelerinin yerine getirilmesi halinde tam teşekküllü bir şekilde mümkün olan gönüllü geri dönüş sürecinde, mültecilerin göç sırasında geldiği hedef ülke ile geri döneceği menşe ülkelerin koşulları sağlaması, uluslararası aktörlerin de buna destek ve aracı olması gerekir. İç çatışma ve şiddet ortamının devam ettiği, uluslararası aktörlerin garantisizliğiyle güvenli bir alanın oluşturulmadığı, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel anlamda gerekli önlemlerin alınmadığı durumlarda mültecilerin menşe ülkeye geri dönmelerinin gönüllü bir nitelikte ve uzun vadeli sağlanması mümkün olmayacaktır.

Bu çalışmanın amacı da, gönüllü geri dönüşün niteliğine, mümkün olmasının koşullarına, sürecin hem mülteciler hem de taraf devletler açısından işleyiş biçimine dair kuramsal bir değerlendirmenin yapılmasıdır. Genel itibarıyla çalışmada, literatür taramasına referansla kalıcı bir çözüm türü olarak gönüllü geri dönüşün kuramsal bir analizi sunulmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde genel olarak göç meselesi ile ilgili bazı kavram ve kuramların bir değerlendirilmesi yapılırken, çalışmanın ana teması ve gövdesini oluşturan ikinci bölümde ise, gönüllü geri dönüş mevzusunun detaylı bir analizi sunulmaktadır. Bu bölümde gönüllü geri dönüşün tarihsel arka planından, ilkelerine ve hukuki, sosyal ve ekonomik boyutlarına kadar birçok yönü tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde de, ikinci bölümde tartışılan gönüllü geri dönüş meselesini somutlaştırmak adına bir 1990'ların başında Irak'ta yaşanan Kürt göçü, diğeri de 1980'li yıllarda başlayan Afgan göçü olmak üzere, iki göç sürecinde işleyen gönüllü geri dönüş programları incelenmektedir. Söz konusudur iki örnek, kuramsal olarak ele alınan gönüllü geri dönüş meselesine dair tartışmanın soyut kalmaması için önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gönüllü geri dönüş, mülteci, BMMYK, kalıcı çözüm, sürdürülebilirlik.

HASAN KALYONCU UNIVERSITY
GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
DEPARTMENT of POLITICAL SCIENCES AND INTERNATIONAL
RELATIONS

THEORETICAL ANALYSIS OF VOLUNTARY REPETRATION AS A
TYPE OF PERMANENT SOLUTION TO THE REFUGEE CRISIS

Abdullah AKGÜL

MASTER THESIS

Advisor
Prof. Dr. Ercan SEYHAN

ABSTRACT

Voluntary repatriation is considered by UNHCR as another type of permanent solution alongside social integration and resettlement, which are among the three types of permanent solutions to the refugee crisis. Voluntary repatriation is accepted as the most appropriate and durable, long-term and most preferred type of solution in international legal documents, especially the UNHCR 1951 Geneva Convention and 1967 Protocol. In the voluntary return process, which is possible in a full-fledged manner if the principles of volunteerism, security and sustainability are fulfilled, the destination country of the refugees during migration and the countries of origin to which they will return should provide the conditions, and international actors should be supportive and intermediary for this. It will not be possible to ensure the voluntary and long-term return of refugees to their country of origin in cases where internal conflict and violence continue, where a secure area is not created with the guarantee of international actors, and where necessary measures are not taken in economic, social, political and cultural terms.

The purpose of this study is to make a theoretical evaluation of the nature of voluntary return, the conditions of its possibility, and the way the process works for both refugees and the states parties. In general, in the study, a theoretical analysis of voluntary repatriation as a permanent solution type is presented with reference to the literature review.

In the first part of the study, some concepts and theories related to the issue of migration in general are evaluated, while in the second part, which forms the core theme and main body of the study, a detailed analysis of the voluntary return issue is presented. This section discusses many aspects of voluntary repatriation, from its historical background to its principles and legal, social and economic dimensions. In the third part, in order to embody the issue of voluntary return discussed in the second part, the voluntary return programs that operated in two migration processes, one of the Kurdish immigration in Iraq in the early 1990s and the other of the Afghan immigration that started in the 1980s, are examined. These two examples are important to ensure that the theoretical discussion on the issue of voluntary repatriation does not remain abstract.

Keywords: Voluntary repatriation, refugee, UNHCR, durable solution, sustainability

ÖNSÖZ

İnsanlığın tarihsel süreci boyunca sosyal, siyasal veya ekonomik gibi nedenler ile güvenlik endişesi başta olmak üzere, insanlar birçok gerekçeden dolayı yaşadıkları mekânları bireysel olarak veya kitleler halinde terk etmiştir. Böylesi yer değiştirme hareketlerinin köklü bir tarihsel değişim ve dönüşüme neden olduğu zamanlar bile olmuştur. Göç hareketleriyle birlikte ev sahibi devletlerin göç yönetiminde kalıcı ve uzun vadeli çözüm arayışlarını beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda bir yandan kişilerin menşee ülkelerine geri dönme hakkına diğer yandan devletlerin kendi yükümlülüklerini sınırlama yolundaki eğilimlerine hizmet eden gönüllü geri dönüş devletler tarafından en çok desteklenen ve mülteciler için en çok arzulanan çözüm yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada gönüllü geri dönüş kavramı öncelikle uluslararası hukuk kaynakları çerçevesinde incelenmiş, ‘ideal’ denilebilecek gönüllü geri dönüşün ne olduğu, nasıl olması gerektiği, koşulları ve boyutlarının ne olduğu kuramsal olarak derlendiği ardından Kuzey Irak ile Afganistan ülkelerindeki gönüllü geri dönüşe ilişkin örnek uygulamalar açıklanmıştır.

Yoğun çalışmaları içinde çalışmamı her defasından inceleyip, yol gösteren, yaptığım araştırmalar konusundaki destek ve önerileri için ve bu çalışmaya akademik bir değer katan çok kıymetli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Ercan Seyhan’a teşekkür eder şükranlarımı sunarım. Çalışmamın tamamlanmasından emeği olan ve burada isimlerini saymadığım akademik hayatım boyunca bana çeşitli katkılardan bulunan diğer tüm hocalarıma, eğitim hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen ailemin güzide bireylerine de teşekkürlerimi sunarım.

İlticaya gerek duyulmayan bir dünya temennisiyle...

Abdullah AKGÜL
Gaziantep - 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1. Giriş	1
2. Araştırma Başlığı ve Konusu.....	3
3. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
İKİNCİ BÖLÜM	4
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
2.1. Göçün Tanımı	4
2.2. Göç ile İlgili Temel Kavramlar.....	8
2.2.1. Mülteci.....	8
2.2.2. Göçmen.....	9
2.2.3. Sığınmacı.....	10
2.2.4. Geçici Koruma.....	10
2.3. Göç Kuramları.....	11
2.3.1. Ravenstein’ın Göç Teorisi	12
2.3.2. Everret Lee ve İtme-Çekme Teorisi	13
2.3.3. Peterson’ın Göç Yaklaşımı.....	15
2.3.4. Neoklasik Makro ve Mikro Ekonomi Kuramları	16
2.3.5. Dünya Sistemleri / Merkez-Çevre Kuramları.....	17
2.3.6. Göçmen Ağları / İlişkiler Ağı Teorisi.....	17
2.4. Göç Türleri.....	21
2.4.1. İç Göç	22
2.4.2. Dış Göç/Uluslararası Göç.....	22
2.4.3. Zorunlu Göç.....	23
2.4.4. Düzensiz Göç / Yasa dışı Göç.....	24
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	25
3. MÜLTECİ SORUNUNA DAİR KALICI ÇÖZÜMLER	25
3.1. Yerel Entegrasyon	26
3.2. Üçüncü Bir Ülkeye Yerleştirme	31
3.3. Kalıcı Çözümlerden Biri Olarak Gönüllü Geri Dönüş	33
3.3.1. Tarihsel Arka Plan.....	33
3.3.2. Gönüllü Geri Dönüş Nedir?.....	36

3.3.3. Gönüllü Geri Dönüşün Üç Temel Koşulu	41
3.3.3.1. Gönüllülük	41
3.3.3.2. Güvenlik	43
3.3.3.3. Sürdürülebilirlik	45
3.4. Gönüllü Geri Dönüş ve BMMYK'nın Rolü	47
3.5. Gönüllü Geri Dönüşün Boyutları	49
3. 5.1. Gönüllü Geri Dönüşün Hukuki Boyutu	49
3. 5.2. Gönüllü Geri Dönüşün Ekonomik Boyutu	53
3. 5.3. Gönüllü Geri Dönüşün Bireysel ve Sosyal Boyutu	55
3. 6. İdeal Bir Gönüllü Geri Dönüşün ve Başarılı Olmasının Koşulları	57
3. 7. Teoriyi Somutlaştırmak: Gönüllü Geri Dönüşün Kuzey Irak ve Afganistan Örneği ..	59
3. 7.1. Kuzey Irak: "İdeal" Bir Gönüllü Geri Dönüş Müydü?	59
3. 7.2. Afganların Pakistan'dan Gönüllü Geri Dönüşü	61
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	65
4.1. Araştırma Yöntemi	65
4.2. Araştırma Evreni ve Bulguları	66
BEŞİNCİ BÖLÜM	67
Sonuç ve Öneri Değerlendirmesi	67
KAYNAKÇA	72
ÖZGEÇMİŞ	81

KISALTMALAR

AVRP	: Yardımlı Gönüllü Geri Dönüş Programları
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu
GİB	: Göç İdaresi Başkanlığı
TDK	: Türk Dil Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Giriş

İnsanlığın tarihsel süreci boyunca sosyal, siyasal veya ekonomik gibi nedenler ile güvenlik endişesi başta olmak üzere, insanlar birçok gerekçeden dolayı yaşadıkları mekânları bireysel olarak veya kitleler halinde terk etmiştir. Böylesi yer değiştirme hareketlerinin köklü bir tarihsel değişim ve dönüşüme neden olduğu zamanlar bile olmuştur. Belki de bu konuda bilinen en tipik örnek, Ortaçağ döneminin başlangıcı da kabul edilen Kavimler Göçü'dür.

Tarihsel sürecin farklı zaman dilimlerinde sürekli meydana gelen göç, 1950'li yıllarda başlayan Soğuk Savaş dönemiyle birlikte uluslararası bir nitelik kazanarak dünyanın her bir yerinde gözle görülür bir şekilde artmaya başladı. Böylece uluslararası bir hal alan göç, 1970'li yıllardan itibaren karmaşık bir süreç şeklinde işleyerek yükselen küreselleşme hareketi içerisinde temel bir konuma sahip olarak yerini aldı. Diğer bir ifadeyle, 1945'ten itibaren, ama daha çok da 1980'lerin ortaları ve sonrasında göçün, uluslararası anlamda ehemmiyeti ve potansiyelinin arttığını söylemek mümkün (Castels & Miller, 2008:4-15). Küresel anlamda görülen değişim ve dönüşümün yaşanması noktasında rol oynayan en önemli unsurlardan biri olarak göç, 21. yüzyılda da dünyanın en önemli tartışma konularından biri olmayı sürdürmüştür.

2010 senesinde 'Arap Baharı' diye tanımlanan toplumsal hareketlerin devamı olarak Suriye'de Mart 2011'de başlayan iç savaş, dünya genelinde büyük bir göç dalgasına neden oldu, bu durum dünya çapında ciddi etkiler yarattı. On iki yılını geride bırakan bu savaş ve şiddet ortamı, beraberinde yaklaşık 13 milyon Suriyelinin hem kendi ülkeleri içinde yer değiştirmesine hem de başta Türkiye olmak üzere, farklı ülkelere göç etmesine yol açtı. Birleşmiş Milletler'in (BM) verilerine göre, 6.6 milyondan fazla Suriyeli başka ülkelerde mülteci olarak yaşamaktadır. Bu sayının yarısından fazlasına Türkiye ev sahipliği yapmaktadır. Nitekim Göç İdaresi Başkanlığı'nın 4 Mayıs 2023 tarihli verilerine göre, Türkiye'de geçici koruma altında olan 3 milyon 395 bin 909 Suriye vatandaşı bulunmaktadır. Bu sayı, Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılara sağladığı koruma ve destek çabalarının bir göstergesidir.

Ancak son yıllarda hem siyaset sahnesinde hem de toplum içinde Suriyeli mültecilerin ülkelerine geri dönüşü meselesi ciddi bir tartışma konusu olmaya başladı. Bu konuda gerek Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki sayısal oranı ve görünürlüğü olsun, gerekse sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlardaki olası etkileri hususundaki

toplumsal algı olsun, onların geri dönüşü konusunda artan bir talep ve ısrar var. Suriye’de halihazırda silahlı unsurların varlığı ve bunlar arasında yaşanan çatışmaların devam etmesinden kaynaklı güvenli bir ortamın oluşmaması başta olmak üzere, sosyal, ekonomik, kültürel ve uluslararası birçok faktörün belirleyici olduğu geri dönüş konusunda izlenilmesi gereken politikanın biçimi ve niteliğiyle ilgili büyük bir bilgi kirliliğinin olduğu söylenebilir. Var olan bilgi kirliliğinin ortadan kaldırılarak durumun açıklığa kavuşturulması için de öncelikli olarak ele alınması gereken konu, normatif anlamda geri dönüşün derli toplu bir şekilde incelenmesidir.

BMMYK’nin 2021 yılına ait Global Raporu’na (2021:201) göre, 2021 yılında 429 bin mülteci menşe ülkelerine geri döndü. Raporda, COVID ile ilgili kısıtlamalar hafifledikçe ve sınırlar yeniden açıldıkça daha düzenli hale gelmeye başlayan geri dönüşlere dair bu oranla, 2021’de 2020’ye göre %71’lik bir artış olduğu belirtilmektedir.

Geri dönüşü, gönüllü (voluntary) ve zorunlu (forced) olarak ikiye ayırmak mümkündür. Birçok çeşidinden bahsetmek mümkün olmakla birlikte, bu çalışmada araştırma konusu olarak gönüllü geri dönüş üzerinde durulmaktadır. Gönüllü geri dönüşün, yerel entegrasyon ve üçüncü ülkeye yerleştirme gibi çözüm seçeneklerine ek olarak, göç sorununa dair Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından sunulan üçüncü bir çözüm yolunun temel nedenlerinden biri olduğunu belirtmek mümkündür. Gönüllü geri dönüş, mültecilerin kendi ülkelerine güvenli ve isteğe bağlı olarak dönmelerini teşvik ederek, göç sorununun çözümüne katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu yöntem, mültecilerin kök saldıkları toplumlarına geri dönmeleri ve yeniden inşa sürecine katılmaları için bir fırsat sunmaktadır. Ancak gönüllü geri dönüş politikasının uygulanması her zaman ve mekânda istenildiği gibi mümkün olmayabiliyor. Çünkü birçok defa hem menşe ve hedef ülkeleri hem de mültecilerin kendisini ilgilendiren ve oluşması ciddi anlamda sorun olan bazı koşulların sağlanması gerekir.

Gönüllü geri dönüşte öncelikli koşul olarak geri dönüş kararının gönüllülük temelinde olması ve dönüşün emniyetli bir şekilde sağlanması gerekir. Bununla beraber gelinen hedef ülkedeki sosyal entegrasyon, yaşanan ayrımcılık, eğitim, istihdam ve sağlık gibi hizmetlere ulaşmada karşılaşılan güçlük ve menşe ülkedeki içkarışıklık ve şiddet ortamı, siyasal istikrarsızlık, ekonomik durum, kökene duyulan hasret ve aidiyet duygusu gibi faktörler mültecilerde gönüllü geri dönüşe dair istek ve arzuyu etkilemektedir (İçduygu ve Ayaşlı, 2019: 16; Korç, 2022: 4; Rittersbergere-Tılıç vd., 2018:292).

2. Araştırma Başlığı ve Konusu

Bu çalışmanın başlığı “Göç Sorununa Kalıcı Çözüm Olarak Gönüllü Geri Dönüş Olgusunun Kuramsal Analizi”dir. Çalışmada uluslararası ilkeler kapsamında ‘ideal’ denilebilecek gönüllü geri dönüşün ne olduğu, nasıl olması gerektiği, koşulları ve boyutlarının ne olduğu sorularına cevap aranmaktadır. Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin uzun süreli varlığı ile Afgan ve İran mülteci sayısının artması gönüllü geri dönüş konusunu önemli bir gündem maddesi yaptı. Gönüllü geri dönüş, göç sorununa dair BMMYK tarafından üçüncü ülkeye yerleştirme ve yerel entegrasyonun yanında, üçüncü bir çare yolu olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada da gönüllü geri dönüşün ne olduğu ve göç sorununa nasıl bir çözüm sunduğu araştırılmaktadır. Bununla birlikte gönüllü geri dönüşe dair teorik yaklaşımları, dönüşün mümkün olmasının temel koşulları ile hukuki, ekonomik ve sosyal boyutları ele alınmaktadır. Ayrıca çalışmada, gönüllü geri dönüş konusuna girmeden önce, göçün tanımı, çeşitleri ve göçle ilgili kuramların bir değerlendirilmesi sunulurken, verilen Kuzey Irak ile Afgan mültecilerin geri dönüşü örnekleri üzerinden de ele alınan kuramsal tartışmalara somutlaştırılmaya çalışılmaktadır.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı, mülteci krizine kalıcı çözüm türleri olan gönüllü geri dönüş ile ilgili kuramsal bir analiz sunmaktır. Türkiye’de son yıllarda özellikle Suriyeli mültecilerin geri gönderilmesinin çok tartışıldığı bir süreçten geçiyoruz. Her ne kadar resmi olarak “geçici koruma statüsü”nde kabul edilseler de, Suriyeli mültecileri zorla geri gönderme, başta Türkiye'nin imzacısı olduğu Birleşmiş Milletler'in (BM) 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Ek Protokolü gereği, uluslararası ve yerel hukuka aykırı olduğu için, onların gönüllü geri dönüşü tartışılmaktadır. Bu konuda da mümkün mertebe Suriye’de güvenli alanlar oluşturulmaya ve mültecilerin gönüllülük esasına dayalı bir şekilde geri dönmeleri teşvik edilmeye çalışılıyor. Ancak ülkemizde gönüllü geri dönüş mevzusu kuramsal yönüyle tam olarak irdelenmiş ve çalışılmış değil. Geniş bir literatür taramasına dayanan bu çalışma, gönüllü geri dönüşün tanımı, niteliği, koşulları ve imkanı konusunda bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Böylece bu alandaki literatür eksikliğini gidermeye katkı sunmaya çalışmış olacaktır.

Denildiği üzere, bu çalışma ile mülteci krizine dair kalıcı çözümlerden bir kabul edilen gönüllü geri dönüşle ilgili teorik bir analiz yapılmakta ve bu şekilde Türkiye’de

de sürekli gündeme gelen bu konuya bir katkı sunulmaktadır. Her ne kadar literatürde farklı örnekler üzerinden gönüllü geri dönüş işlenmiş olsa da, bilhassa Türkçe yazılmış literatürde sadece konunun teorik analizini esas alan çalışma yok denecek kadar azdır. Bu çalışmanın kendine has en önemli yönü de bu açığı kapatmaya dair derli toplu bir katkı sunma niteliği taşımasıdır. Son dönemde Suriyeli mülteciler konusunda tartışılan geri gönderme meselesinde çoğu zaman gönüllülük esasının göz ardı edildiği, mülteci odaklı bir tartışmadan ziyade, ırkçı ve nefret söylemine varacak kadar siyasi bir tartışma konusu haline geldiği ülkemizde en çok ihtiyaç duyulan şey, gönüllü geri dönüşün etraflıca analiz edilmesidir. Bu ihtiyaç ve bu ihtiyacı karşılayacak teorik çalışmaların azlığı göz önünde bulundurulduğu zaman, bu çalışmanın arz ettiği önem bir kez daha anlaşılabilir olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Göçün Tanımı

Tarihsel süreç boyunca insanlar bazı neden ve amaçlarla sürekli yer değiştirerek göç etmişlerdir. Göç denildiği zaman ilk düşünülen şey, şahısların ya da toplulukların coğrafi olarak kalıcı ya da geçici yer değiştirmeleridir. Ancak farklı disiplinlere mensup teorisyenlerin, savunulan bilimsel yaklaşımlara göre farklı şekillerde göçün tanımladıkları gözlemlenmektedir. Örneğin, göçün zaman ve mekân açısından önemi daha çok coğrafyacıların dikkatini çekerken, sosyologlar göç hareketliliğinin toplumsal sonuçlarına odaklanmaktadır. İktisatçılar ise göçe neden olan ve/veya göçün neden olduğu ekonomik etkiler üzerinde durmaktadırlar (Uslu Ak, 2021: 1750; Özcan, 2016: 185-186).

Bireysel veya toplu bir biçimde, zorunlu veya istekli olarak yaşanılan bölgenin veya bulunduğu ülkenin sınırından çıkarak başka bölgenin veya ülkenin yerleşim yerlerine doğru yapılan ve beraberinde çeşitli sosyal, siyasal, ekonomik ve/veya kültürel sonuçlara yol açan hareketliliğe göç denilmektedir. Daha kısa bir ifadeyle, göç, insanların buldukları yerlerde hayatlarını devam ettirmeye engel teşkil edecek sosyal, siyasal, ekonomik veya doğal nedenlerden kaynaklı olarak mekânsal ve coğrafi yer değiştirmeleri şeklinde de tanımlanabilir. İnsanlar çalışmak, iş bulup geçinmek ve dolayısıyla rahat, güvenli ve kaliteli bir hayat sürdürebilmek için gönüllülüğe dayalı olarak kendi yerleşim yerlerinden ayrılabilirdiği gibi, savaşlar, baskılar, sürgünler veya

doğal afetler gibi kişinin istem ve iradesi haricinde meydana gelen zorunlu sebeplerden dolayı da yaşadıkları yerleri terk edip göç edebilmektedirler (Orhan ve Genç, 2018: 254-56; Adıgüzel, 2016:1). Göç, İnan'ın (2016: 15) verdiği bir tanıma göre de, sosyal, ekonomik, politik, ekolojik veya bireysel nedenlerden ortaya çıkan, hem zaman, hem amaç ve hem de mekân çerçevesinden irdelenmesi gereken ve toplumsal yapıda farklı sonuçlara yol açan bir değişim süreci olarak tarif edilebilir. TDK Sözlüğü'nde (1998:863) ise göç, toplumsal, siyasî ve ekonomik sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme eylemi, taşınma, hicret veya muhaceret olarak tanımlanmaktadır.

Göç konusunda önemli bir isim olan Thomas Faist'e (2003:41) ifadesine göre ise göç, bir yurtdan başka bir yurda ya da bir sosyal-siyasal yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine doğru yapılan geçme veya aktarma eylemidir, başka bir deyişle, yerleşilen yerin mevcut idari sınırlarının dışına çıkılarak, kalıcı veya geçici olarak yer değiştirme anlamına gelir. Dolayısıyla denilebilir ki, insanların geleceğe yönelik yaşamlarını ister kalıcı, ister geçici olsun, mümkün mertebe garantilemek ve ondan emin olmak amacıyla ikamet edilen bir mintikadan veya ülkeden başka bir bölge veya ülkeye doğru yaptıkları yer değiştirme eylemi göç diye betimlenmektedir (Yılmaz ve Özer, 2022: 283).

Bir hareketlilik olgusu olarak göçün tanımlanmasında iki temel belirleyici unsur olarak zaman ve mekân ele alınabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir nüfus hareketliliği olarak göçün iki farklı yerleşim yeri arasında ve belirli bir zaman zarfında yaşanması gerekmektedir. Mekânsal değişiklik meselesinde göç, bilhassa da kitlesel göçler çerçevesinde bakıldığında, insan ile mekân arasındaki uyumun ve ilişkinin bozulmasının bir neticesi olduğu gibi, beraberinde bu bozulmayı hızlandıran ve derinleştiren bir etki de getirebilmektedir (Ertan ve Ertan, 2017:11; Ekici ve Tuncel, 2015:12). Buna, uluslararası göçte olduğu gibi, bir ulus-devlet sınırının aşılması örnek olarak verilebilir. Her ne kadar bu durumun, sınırların olası bir değişiklik gösterebilmesi nedeniyle görüldüğü kadar basit olmadığı savunulsa da, bir göçe uluslararası nitelik kazandıran şey, sınır aşırı olarak mekânsal anlamda bir yer değişimi olmasıdır. Diğer belirleyici unsur olarak zaman açısından bakıldığında ise, BM'nin de savunduğu üzere, bir insan hareketliliğinin istatistiksel olarak göç kabul edilebilmesi için (turizm gibi diğer hareketlilik biçimlerinin aksine) genellikle göç edilen hedef ülkede en az bir yıl kalınması ve sürekli yerleşmek amacıyla gitmiş olması koşul sayılır. Bununla birlikte, hedef yerleşim yerinde bir yıldan fazla kalan göçmenler, örneğin beş veya on yıl

kalanlar, kalıcı yerleşimciler olarak adlandırılır. Geçici göç, göçmenlerin er ya da geç menşe ülkeye geri dönmeleri ile sonuçlanırken, kalıcı göç türünde ise, göçmenler sadece belli aralıklarla kendi ülkelerine geçici geri dönüş ziyaretleri gerçekleştirirler. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bahsedilen bir yıllık eşik süresi tarım, turizm ve inşaat gibi belirli ekonomik sektörler için hayati önem taşıyan mevsimlik göç için geçerli değildir (King, 2012: 7; Ertan ve Ertan, 2017: 11)

Dinamik bir süreç olarak işleyen göç, bir ülke, bölge veya toplumda meydana gelen siyasal, iktisadi, sosyal ve kültürel değişim ve dönüşümle alakalı bir olgudur. Göçün zaman, mekân, neden ve sonuç unsurlarıyla birlikte tanımlanması ve analiz edilmesi, uygun çözüm ve önerilerin sunulabilmesi için önemlidir. Bu şekilde, göç olgusunun tüm yönleriyle anlaşılması ve etkili çözümlerin geliştirilmesi mümkün olabilir. Göç, bir kişinin daha iyi yaşam şansı aramak için hareket etmeye karar verdiği, köklerini geldiği yerde topladığı ve yeni bir ülkede hızla asimilasyona uğradığı basit bir eylem değildir. Genel olarak göç ve göç edilen bölgeye yerleşim, göçmenin hayatının geri kalanında devam edecek ve sonraki nesilleri de etkileyecek uzun vadeli süreçlerdir. Göç ile birlikte bireyler veya aileler herhangi bir nedenden dolayı gelecek yaşamlarını ya bir kısmını ya da hepsini geçirmek üzere coğrafi anlamda bir yerleşim yerinden başka bir yere geçme sürecinden geçerler (Barışık, 2020:3; Kırdar ve Saracoğlu: 2012).

Göç, yol açtığı toplumsal ve kültürel iletişim, etkileşim ve değişim ile insanlığın gelişimine ve ilerlemesine önemli katkıda bulunduğu gibi, toplumlar ve ülkeler arasında meydana gelen birtakım sorunun yayılma ve yaygınlaşma sürecine kaynaklık edebilmekte veya var olan sorunları ilerletip derinleştirebilmektedir. Hakeza göç, sosyal ve kültürel alandaki farklılıklar ile ekonomik alandaki çıkar çatışmalarının siyasal alanda da yaşanmasına yol açıp politik ilişkilerde karmaşık ve karışık bir mücadele yaratabilmektedir. Göç, siyasal alanda rekabet, kutuplaşma ve radikalleşme gibi sonuçların ortaya çıkmasına yol açabilen bir etkiye sahip olabilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015:19).

Göç, sadece fiziksel mekânda yapılan değişiklik ile sınırlı olmayan, kaynak ya da hedef alınan yerlerdeki toplumsal yapının tüm unsurlarının da değişim ve dönüşümüne neden olan önemli bir olgudur. Göç eden bireyler, yeni bir sosyalleşme sürecinden geçerek sahip oldukları tüm ilişkileri yeniden inşa etmek ve düzenlemek zorunda kalmakta, değişime uyum sağlamak için yepyeni bir adaptasyon sürecine dahil olmaktadır. Bu bağlamda, göç, toplumları sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik ve

demografik açılardan etkileyen, insanlara farklı bir yaşam alanı sunan çok yönlü bir harekettir. (Yılmaz ve Özer, 2022: 283; Adıgüzel, 2016: 2).

Göçün yapılan yer değişikliği haricinde başka boyutları da var. Bu yönlerin göçün coğrafi veya idari birim değişikliği, göç edilen yerde geçirilen süre, bireyler arasındaki toplumsal etkileşimde ortaya çıkan farklılıklar, göçe yönelik istek ve göç kararını etkileyen faktörler gibi unsurlarla ilişkili olduğu ifade edilebilir. Bu minvalde yapılan başka bir tanıma göre göç, “göçmen olarak adlandırılan bir topluluğun, daha önceden hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir değerler seti ya da değerlendirilmiş amaçlar temelinde verdikleri kararlar, etkileşim sistemlerinde değişikliklerle sonuçlanacak şekilde bir coğrafi konumdan diğerine doğru görece sürekli olarak uzaklaşmasıdır” (Özcan, 2016:186).

Göçü ve göç eden bireyleri tanımlamada, göç olgusuna dair farklı birimler/tiplemeler kullanılır. Bunlardan en çok bilinen kategoriler şu şekilde tasnif edilebilir: Amacı bakımından ekonomik göç, ekonomik olmayan göç; göçe neden olan faktörler bakımından gönüllü göç, gönülsüz göç; süresi bakımından geçici göç, sürekli göç; göç edilen son yerleşim yeri bakımından transit göç, yerleşik göç; elde edilen ya da edilmeyen yasal statü bakımından yasal (legal) göç, kaçak (illegal) göç ve göç edenin taşıdığı bireysel nitelikler bakımından vasıflı (beyin) göçü- vasıfsız göçü. Ancak bu tasniflemeye istinaden bir göçmenin aynı anda birden çok kategoride yer alamayacağı söylenemez. Örneğin, esas olarak maddi kazanç elde etmek gayesiyle göç eden bir kişi, ekonomik göç kategorisine dahil olduğu gibi, göç ettiği ülkeye yasadışı yollarla girmesi halinde de kaçak göç kategorisinde yer almış olur. Göç, bireylerin kendi isteklerine dayalı olarak gerçekleştirdikleri bir hareketlilik olabileceği gibi, bireylerin istemedikleri halde çok farklı nedenin devre girip zorlamasıyla yaşanan gönülsüz bir hareketlilik olabilmektedir. Ancak, göçten bahsedildiğinde, genellikle gönülsüz, kendiliğinden ve çeşitli etkenlerin etkisiyle gerçekleşen bir eylem olarak kabul edildiği görülmektedir. (Güllüpnar, 2012:57; İçduygu vd., 1998: 216).

Castels ve Miller (2008:7) tarafından belirtildiği gibi, insanların göç etmelerine ilişkin dikkate değer nedenler arasında el emeği ile çalışan işçiler, yüksek nitelikli uzmanlar, girişimciler veya önceki göçmenlerin aile bireyleri olarak göç etmeleri bulunmaktadır. Başlangıçta göç etmeye dair niyet geçici ya da kalıcı olsun, göçmenlerin kahir ekseriyeti yerleşimci olur. Böyle bir durumda da menşe ve hedef ülkeleri/bölgeleri birleştiren ilişkiler ve her ikisinde de elle tutulur değişimler meydana getiren göç ağlar

oluşur. Bu değişimler demografide, ekonomide, toplumsal yapı alanlarında olabilir ve yeni bir kültürel farklılık, genellikle ulusal kimliğin sorgulanmasına yol açabilir..

Göçün nedenleri ile ilgili olarak, insanların kendi ülkelerinde karşılaştığı sorunlar, sahip olmayı arzu ettikleri sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel imkânlarla ulaşamamaları, bununla birlikte gitmeyi düşündükleri hedef ülkelerdeki sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve demografik unsurların cazibesi de sayılabilir. Böylesi nedenlerden kaynaklı bir göç biçimi, fırsatları değerlendirmek veya krizlere ve sorunlara cevap olmak için ortaya çıkan bir olguyu ifade etmektedir (Akt. Çıtak, 2019: 100). Dolayısıyla, göç, toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı gibi, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik dönüşümlere katkı sağlayan bir neden olarak da görülebilir. (İçduygu ve Sirkeci, 1999:250).

2.2. Göç ile İlgili Temel Kavramlar

2.2.1. Mülteci

Arapça'daki 'iltica' fiilinin türemiş hali olarak Türkçe'ye geçmiş olan "mülteci (refugee)" kavramı, TDK Sözlüğü'nde (1998), "başka bir ülkeye veya yere sığınmış olan kimse, sığınık" (TDK, 1998:1607) diye tanımlanmaktadır.

IOM tarafından ise mülteci olarak tanımlanan kişiler, bir devlet veya BM Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından menşe ülkedeki objektif koşullara dayanarak, ilgili mülteci tanımındaki kriterleri yerine getirdiği varsayılan kişilerdir.(Perruchoud, 2004:53).

Mültecinin tanımı konusunda, 1951 yılında imzalanan ve halihazırda yürürlükte olmaya devam eden Birleşmiş Milletler (BM) Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteci olarak tanımlanan kişi, 1 Ocak 1951'den önce gerçekleşen olayların bir sonucu olarak, ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunup korumasından faydalanmayan veya bu korku nedeniyle kendi ülkesinin korumasından yararlanmaya isteksiz olan kişidir. Aynı zamanda, tabiiyetine sahip olmadığı ancak yaşamaya alıştığı ikamet ülkesinin dışında bulunan ve oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi de mülteci olarak kabul edilir.(UNHCR, 2010:14).

Sözleşmede yer alan tanıma göre bir kişinin mülteci kabul edilmesi için, Bulut ve Bimay'ın (2020:12) aktardığı gibi, katlanılması mümkün olmayan zor şartların meydana gelmesinden dolayı yardıma ve korunmaya ihtiyaç duyması gerekmektedir.

Dolayısıyla mülteci olarak kabul edilenler, uluslararası hukuk kapsamında özel olarak tanımlanmakta ve BM tarafından koruma altına alınmaktadırlar.

Mülteci, kötü yaşam koşullarından dolayı zorunlu bir şekilde kendi yerleşim yerini terk ederek daha rahat bir yaşam ortamına geçiş yapma amacıyla göç eden kişidir. Dolayısıyla mültecilik bir zorunluluktan kaynakladığı için, bir mülteci için geçerli olan haklar gönüllü göç edenler için geçerli değildir. Mültecilik ile ilgili uluslararası tanımlamalarda göçün zorunlu olarak yapılmış olması esastır. Bahsedilen zorunluluk ifadesi, can güvenliğinin tehlike ve risk altında olma halini tarif etmektedir. Mültecilerin zorunlu olarak göç etme hareketinin nedeni ise, genel anlamda siyasi ya da iktisadi çatışmalar ve savaşın yol açtığı olumsuz yaşam şartlarıdır (Kıvrak, 2019:13)

2.2.2. Göçmen

Göçmen kavramının, birey tarafından alınan göç etme kararının özgür irade ve bireysel konfor nedenleri ile ilgili durumlar kapsamında ele alan Adıgüzel (2016), göçmen terimini, “maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek, kendileri ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler ve aile fertleri için geçerli kabul edilmiştir” (Adıgüzel, 2016:5) diye tanımlamaktadır. BM'ye göre, göçmen bir birey, sebepleri, gönüllülük durumu, göç yolları, düzenlilik veya düzensizlik gibi faktörlerden bağımsız olarak, bir yıldan fazla süredir yabancı bir ülkede ikamet eden kişidir. Başka bir tanıma göre ise, ekonomik olumsuzluklar veya yaşadıkları ortamın hoşnutsuzluk vermesi gibi nedenlerle başka ülkelere yasal veya yasadışı yollarla giden ve orada yaşamlarını sürdüren yabancılar olarak adlandırılırlar. (Olcay, 2012: 232).

Daha çok göç meselesinin psikolojik bir açıdan kimlik ile ilişkisini irdeleyen Akhtar'ın (2018:5) bahsettiği anlamda, göçmen, ülkesinden ayrılışı herhangi bir zorlama olmadan gönüllülüğe dayalı olarak gerçekleşen, evini veya ülkesini terk edip göç etmek için yeterli vakti olan, evinden ya da yurdundan ayrılışına neden olan olayların daha az travmatik bir özellik taşıyan, elinde evini veya yurdunu istediği vakit ziyaret etme imkânı bulunduran kişidir.

Bazı niteliklerden dolayı mülteci ile göçmen arasında kimi farklar söz konusu olabilmektedir. Bu farklar da göç hareketliliğinin yol açan neden, göçe dair amaç, niyet, olanak gibi öğeler çerçevesinde şekillenmektedir. Nedensel olarak bakıldığında, mülteciler sahip oldukları mülklerini terk ederek, yaşadıkları korku ve hayatlarının riske gireceği endişesi nedeniyle güvenli gördükleri görece yakın bir ülkeye sığınma talep

ederken; göçmenler ise, ekonomik açıdan daha refah bir yaşam sürdürmek için göç etmektedirler. Niyet açısından mülteciler, genellikle korku, baskı gibi zorlayıcı sebepler nedeniyle ülkelerinden zorunlu olarak göç ederken; göçmenler ise daha iyi yaşam koşulları arayışıyla gönüllü olarak göç etmektedirler. Yol ve yolculuk olanağı açısından mülteciler, maruz kaldıkları baskıcı ve zorlayıcı koşullardan dolayı hazırlıksız ve ani bir yer değişikliği yapma zorunluluğu ile yola çıkarlarken, şartlarda yolculuk yaparlar; göçmenler ise böyle bir zorunluluk olmaksızın göç etmeye dair birçok yol seçeneği ve olanağına sahiplerdir. Mülteciler vatandaşı oldukları menşe ülkedeki baskıcı koşullardan dolayı korku ile göç ettikleri için kendi ülkelerinin korunmasından yararlanma gibi bir imkandan yoksundurlar. Bundan dolayı göç ettikleri hedef ülkede yasal anlamda işlerini kolaylaştıracak resmi belgeleri de olmayabiliyor. Ancak, göçmenler, kendi ülkelerindeki korumadan yararlanmalarına rağmen, bu korumanın sosyal ve ekonomik açıdan yetersiz olduğunu düşündükleri için göç ederler. Bu nedenle, göçmenler, mültecilere kıyasla göçlerini kolaylaştıran resmi belgelere daha fazla sahiptirler. (Olçay, 2012: 232-33).

2.2.3. Sığınmacı

Sığınmacı, mülteci statüsü başvurusu yapmak isteyen ve ilgili uluslararası ve ulusal belgeler çerçevesinde başvurularının sonucunu bekleyen kişiyi ifade eder. Kendisi ile ilgili olumsuz bir karar verilmesi durumunda, ülkeyi terk etmesi gereken ve insani veya başka herhangi bir gerekçe ile kalmasının izni verilmedikçe, düzensiz durumdaki herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilen kişidir. Her sığınmacı her zaman bir mülteci olarak tanınmayabilir, ancak tanınan her mülteci başlangıçta bir sığınmacıdır (Perruchoud, 2004: 8). Başka bir ifadeyle, sığınmacı, mülteci statüsü için başvuruda bulunan ancak başvurusunun henüz sonuçlanmamış olması sebebiyle geçici bir süre koruma altına alınan kişidir.

2.2.4. Geçici Koruma

Göç çerçevesinde önemli diğer bir kavram da geçici koruma statüsüdür. Geçici koruma, sınır ötesi göç hareketliliğine neden olan silahlı çatışma veya yaygınlaşmış şiddet çeşitleri, yaşam koşullarının önemli ölçüde geçici olarak bozulmasına neden olan çevresel felaketler, korumayı gerektiren insan hakları ihlal halleri ile güvenli ve onurlu geri dönüşü engelleyen durumların ortaya çıkması nedeniyle göç edenlere yönelik işletilen bir koruma türüdür. Geçici korumaya dair bilinen en eski tarihsel

örneklerden biri 1930’lu yıllarda diktatör Franco döneminde İspanya iç savaşı nedeniyle kaçıp Fransa ve İngiltere’ye sığınan İspanyollara sağlanan geçici sığınma statüsüdür (UNHCR, 2012:3).

22/10/2014 tarihli ve 29153 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 3. maddesinde geçici koruma, “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma” diye tanımlanmaktadır.

Daha çok Suriye’den göç edip açık sınır politikası ile Türkiye’ye gelen mülteciler söz konusu olduğunda tartışılan geçici koruma statüsü, eçici koruma, unsurları olarak geri göndermeme ilkesini ve gelen kişilerin temel ve acil ihtiyaçlarının karşılanmasını içerir. Bu koruma statüsüne sahip kişiler bireysel olarak herhangi bir uluslararası koruma hakkından yararlanamamakla birlikte, statüleri ev sahibi ülkenin siyasal yönetiminin kararlarına tabidir. Ancak geçici koruma statüsündeki bireylerin, ikamet izni, sağlık ve eğitime erişim hakkı ile kısıtlı da olsa çalışma izinleri bulunmaktadır (Ekinci, 2021: 36).

Geçici koruma statüsü, uluslararası hukuk bağlamında mülteci tanımında ortaya çıkan belirsizlikler sorunu nedeniyle işlevsel olduğu ileri sürülmektedir. Bilhassa günümüzde meydana gelen birçok sosyal ve siyasal problemlerden kaynaklı veya doğal afet, iklim değişikliği ve çevresel sorunların yol açtığı göç hareketliliğinin tanımı uluslararası koruma düzenlemelerinin dışından kalabilmektedir. Bundan dolayı geçici koruma statüsü, göç eden bireyi korumaya alan mülteci veya göçmen gibi kimi belirli tanımların geniş çaplı göç dalgalarının neticesinde doğan duruma cevap olamadığı durumları karşılayan işlevsel bir araç olarak değerlendirilmektedir (Zenginkuzucu, 2018: 45-46).

2.3. Göç Kuramları

Dünyada yaşanan göçlerin anlaşılması ve yorumlanmasına dair ortaya birçok kuram atılmıştır. Göçle ilgili bilimsel nitelikte oluşturulmaya çalışılan kuramsal yaklaşımların geçmişi 19. yüzyıla kadar gitmektedir. Göç olgusu, karmaşıklık ve çeşitlilik arz eden yapısı nedeniyle bütüncül tek bir kuramla açıklanması mümkün değildir. Dolayısıyla, göç üzerine çalışan birçok kuramcı, göç hareketliliğinin yönü, sürekliliği, göçmen emeğinin durumu, sosyokültürel uyumun imkânı gibi sorunları

merkeze alan farklı kuramlar geliştirmişlerdir (Bulut ve Bimay, 2020: 17). Ancak Massey ve arkadaşlarının değindiği anlamda, göç teorileri arasındaki farkın göçün değişik yönlerine yapılan vurgudan kaynaklandığı, dolayısıyla mevzubahis teorilerin birbirleriyle çelişmekten ziyade, birbirlerini bütünleyen yaklaşımlar olduğu söylenebilir.

2.3.1. Ravenstein'in Göç Teorisi

Tarihsel olarak göçle ilgili ilk teori, Ernst Georg Ravenstein tarafından 1885 yılında yayımlanan "Göç Kanunları" adlı makalesi sonucunda ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Ravenstein'in bu çalışması, İngiltere'deki iç göçleri açıklamak amacıyla 1871 ve 1881 yıllarında İngiliz nüfus sayımlarında kullanılan doğum yeri çizelgeleri verilerine dayanmaktadır. Bununla birlikte 1889 yılında göçle ilgili başka bir makale daha yayınlamakta ve bunda da, İngiltere'deki dış göçleri açıklamaya ve tahmin etmeye ilişkin kanunlar ortaya atılmaktadır (Lee, 1966: 47; İpek, 2021: 220; Çağlayan, 2006: 6; Bulut ve Bimay, 2020:18).

Ravenstein, göç hareketleri konusunda her ne kadar sosyal ve siyasi koşullara, dışsal faktörlere, eğitim-öğretim imkânlarına ve göçmenlerin varış noktasındaki yaşama maliyetlerine değinmişse de, temelde ekonomik koşullara referansla genel bir değerlendirme yaparak analitik ve ampirik bir göç modeli öne sürmüştür. Denilebilir ki, Ravenstein'in yaklaşımına göre, göç etmede temel unsur ekonomik refaha ulaşma isteği olup, bunun haricindeki unsurlar ikinci derecede önem taşımaktadır (Topbaş, 2007:11).

Ravenstein'in göç ile ilgili kanunları genel olarak şu yedi maddede özetlenmektedir: 1. Göçe maruz kalanların büyük kısmı yalnızca kısa menzilli göçleri tercih ederler. Uzun mesafelere yönelik göçün yönü, büyük sanayi ve ticaret merkezlerine doğrudur. 2. Göçün çoğu tarımsal/kırsal bölgelerden sanayi bölgelerine doğrudur. Bunun da doğal olarak ortaya çıkan sonucu, hızlı bir şekilde büyüyen şehirlere yakın yerlerden gelen göçün artmasıyla kırsal alanda ortaya çıkan ihtiyaçlar, daha uzak bölgelerden gelen göçmenler tarafından doldurulur. 3. Sanayi, ticaret ve ulaşımın gelişmesiyle birlikte göç artmaktadır. Dolayısıyla büyük kasabalar ve kentler göçle birlikte doğal artıştan daha fazla büyür. 4. Her ana göç akımı, kendisine karşı bir akım meydana getirir ve kendisini dengeler. 5. Kısa mesafeli göçlerde kadınların göç eğilimi daha fazla iken, uluslararası göçte ise erkekler çoğunluktadır. 6. Kent mukimleri, kırsal bölgelerde yaşayanlara göre daha az sıklıkla göç etmektedirler. 7. Göçün başlıca nedenleri ekonomi temellidir (King, 2012; Develi, 2017).

Ravenstein'in göçle ilgili yaklaşımına dair ekonomik olarak indirgemeci ve metodolojik olarak bireyci olduğu eleştirisinin yapıldığını not etmekte fayda var. Mültecilik ve sığınmacılık gibi günümüzde göçle ilgili popüler olguları açıklama noktasında ekonomi temelli gerekçelerin tek başına yeterli olmadığı anlaşıldığı savunulmaktadır. Nitekim bugün Afganistan, Somali, Myanmar ve Suriye gibi ülkelerde milyonlarca insan, ekonomik kaygılardan ziyade, can güvenliğinden dolayı göç ediyor. Bu bağlamda, zorunlu kitlesel göç süreçlerinde hedef ülkenin seçiminde, hedef ülkenin göç politikaları, kültürel yapısı ve fiziksel mesafenin önemli bir faktör olduğunu ifade etmek mümkündür. Çünkü, özellikle Suriyeli mültecilerin göçünde olduğu gibi dünya genelindeki zorunlu göçmenlerin çoğu, iç çatışmalardan kaynaklanan göçleri sırasında yeterli ekonomik ve sosyal kaynaklara sahip olmadıkları için uzun mesafelere göç etme imkanına sahip olmayabiliyor. Göçmenlerin refah düzeyi yüksek olması nedeniyle gitmek istedikleri Batı Avrupa ülkelerinin güvenlik endişeleriyle Suriyeli mültecileri engelleme ve hatta pazarlık konusu yapma çabaları, aynı zamanda fiziksel mesafenin çok olması, Suriyeli mültecilerin komşu ve yakın ülkelere göç etmelerinde belirleyici bir faktör olmuştur.(İnce, 2019: 2585).

Refah seviyesini arttırma arzusundan dolayı, kişinin bulunduğu mekânı terk etmesine karşılık gelen iradi yani gönüllü göçte ekonomik sebeplerin belirleyiciliği söz konusu iken, kişinin öncelikli olarak koruma altına alınacak bir yer arayışı içerisinde olduğu gayri ihtiyari zorunlu göçlerde ise çoğu zaman siyaset erki daha belirleyici unsur olabilmektedir.

2.3.2. Everret Lee ve İtme-Çekme Teorisi

Everret Lee, Ravenstein'in tezlerini temel alarak geliştirmiş, yeniden gözden geçirip formüle etmiş ve bugün genel anlamda itme-çekme diye bilinen modelin temelini oluşturmuştur (Sirkeci ve Yaylacı, 2019: 20; Sirkeci ve Göktuna, 2019:20). Bu kurama sonraki yıllarda diğer isimler tarafından da katkılar yapılarak geliştirilmiştir. Bununla birlikte, Lee'nin ilk formülasyonunun temeli tamamen korunmuş ve bu nedenle kuramın temeli bozulmamıştır.(Çağlayan, 2006: 72). Sahip olduğu özellikleri bakımından ister kısa veya uzun, ister kolay veya zor olsun, her göç eyleminin bir kökeni, bir varış noktasını ve bu ikisi arasında ortaya çıkan birtakım engeli içerdiğini savunan Everett Lee (1996), göç etme kararı ve sürecinde etkili olan faktörleri dört başlık altında özetlemektedir. Bunlar, göç veren menşe bölgeyle ilgili faktörler, kişinin gitmeyi düşündüğü varış bölgesiyle ilgili faktörler, bu iki bölge arasında ortaya çıkan

engellerle ilgili faktörler ve kişisel faktörler. Lee'nin genel olarak itme ve çekme kuramı denilen görüşüne göre, kaynak bölgede insanları tutan veya iten faktörler olduğu gibi, hedef bölgede de insanları çeken veya geri iten faktörler vardır (Lee, 1966: 49-50),

E. Lee genel olarak göçü, kalıcı ve yarı kalıcı bir mekan değişikliği olarak tanımlar. Tanımında taşınma veya göç etme mesafesi olsun, hareketin gönüllü veya gönülsüz olması konusunda olsun, herhangi bir kısıta gitmediği gibi, içve dış göç gibi ayırım da yapmamaktadır. Bundandır ki, kendisi başlangıç ve sonuçları açısından farklı olduğunu kabul etse de, koridor boyunca bir apartman dairesinden diğerine taşınmayı, Hindistan'ın bir eyaletinden Amerika'nın bir eyaletine taşınmak kadar bir göç eylemi saymaktadır. Fakat uzun süreli ikamet imkânı olmayan göçebelerin ve göçmen işçilerin sürekli hareketlerini veya yaz için dağlara düzenlenen geziler gibi geçici hareketleri, göç diye tanımladığı mekânsal hareketliliğin dışında tutmaktadır (Lee, 1966: 49).

Lee'nin göç teorisi, genel anlamda göçün varış noktasındaki pozitif faktörlere ve çıkış noktasındaki negatif faktörlere dayalı bireysel bir hesaplamanın sonucunun analizini esas almaktadır. Bu teori, menşe ve hedef yerleri arasındaki süreç itibarıyla araya giren fırsatlar kavramını ortaya koymaktadır. Teori daha çok, göçle sonuçlanan şeyin, menşe ve varış noktasındaki gerçek faktörlerden çok, bu faktörlerin algılanması olduğuna dikkat çekmektedir. Göç kararını etkileyen faktörler arasında kişisel temaslardan ve varış yerindeki durumla ilgili bilgi kaynaklarından bahseden bu teorinin, 1980'lerden itibaren göç teorisinin merkezi haline gelecek olan göç ağları kavramını önceden şekillendirir (Piché, 2013:143).

Bu teorinin aslında göçe uyarlanmış bir şekli olan arz-talep mekanizmasının serbest piyasanın işleyiş biçimini özetlediğini savunan Akalın (2018:91), bu şekilde de arka planda kapitalizmin işlediğini ifade etmektedir. Böylece, piyasa ücretlerindeki farklılıklar ve istihdam koşullarındaki değişiklikler gibi kendi dinamikleriyle, yeni iş gücüne yönelik bir talep oluşturarak doğal bir çekim hareketi oluşturur.

Göç teorileri literatürü çerçevesinde Lee'nin modeline yönelik makro anlamda iki temel eleştirinin söz konusu olduğunu da hatırlatmakta yarar vardır. İlk eleştiri, bunun bir teori olmadığı, daha çok göçü açıklayan çeşitli faktörleri sınıflandırmak için kavramsal bir çerçeve olduğunu savunmaktadır. İkincisi, eleştirmenler, Lee'nin modelinde mikro-bireysel faktörlerin, özellikle de beşeri sermaye ile ilişkili olanların lehine makro-yapısal faktörlerin neredeyse tamamen dışarıda tutulduğuna dikkat çekiyorlar. Gerçekten de Lee'nin modeli, bireysel seçime odaklanan mikroekonomik

göç teorisinin merkezinde yer alan rekabetçi bir ekonomik tutuma dayalı gönüllü göçe dair mikroekonomik varsayımdan ayrılamaz (Piché, 2013:143).

Lee'nin kuramı bağlamında, genel olarak ekonomik gelişmenin ve gelirin madden yüksek olduğu alanlar ya da daha iyi gelir seviyeleri, yüksek güvenlik düzeyi ve işgücü piyasasına ulaşımının rahat olması gibi nedenler çekici etmenler olarak sıralanmaktadır. Menşee bölgenin ekonomik anlamda işsizliğin yüksek olduğu bir yer olması, orada gelir seviyesinin düşük olması ya da vergilerin ağır olması gibi faktörlerden de itici faktörler olarak bahsedilmektedir. Bununla birlikte, yoksulluk, yoksunluk, fakirlik, ayrımcılık, fikir ya da dini özgürlüklerdeki kısıtlamalar da itici faktörler kapsamında ele alınacak sosyal ve siyasal sebepler kabul edilmektedir. Araya giren engelleyici faktörler ise uzak mesafenin varlığı, ulaşımında yaşanan eksiklikler ve tehlikeli yolculuklar olarak sayılabilmektedir (Gurieva & Dzhioev, 2015: 102-103; Akyıldız, 2016:141)

2.3.3. Peterson'ın Göç Yaklaşımı

Peterson, kendisinden önceki teorisyenlerin savunduğu gibi, göçün insan doğasına içkin doğal bir durum olduğu düşüncesine karşı çıkmaktadır. Nitekim Peterson, “doğası gereği tüm insanlar göçmen ise, neden bazıları göçmen kabul edilirken, diğerleri göçmen değiller?” sorusunu sorar. Petersen (1958: 259-263), ekonomiden kaynaklanan göçü kategorize etmenin yararlarını vurgularken, beş farklı göç tipinden bahsetmektedir: İlkel göç, zorunlu ve yönlendirilmiş göç, serbest göç, kitlesel/toplu göç.

1-) İlkel göç: Bu göçler doğal çevrenin yarattığı itme etkisiyle oluşan göçlerdir. Dolayısıyla, bu isimlendirme ilkel insanların dolaşmalarından değil, insanların doğal güçlere karşı koyamadığı hallerde yapmış oldukları hareketliliği adlandırmak için kullanır. Doğal afetler, kıtlık, kuraklık gibi çevrenin yarattığı fiziksel zorluklardan kaynaklanan ve insanların bu duruma karşı koyabilip düzeltebilecek çareleri olmadığında yaptıkları yer değiştirme hareketini ilkel göç olarak adlandırır.

2-) Zorunlu göç: İlkel göçlerde harekete geçirici neden çevreyle ilgili baskı iken, zorunlu göçlerde devlet veya işlevsel olarak eşdeğer bir sosyal kurumun baskısıdır. Göçmenler, göç kararı üzerinde herhangi bir seçimde bulunamıyorsa, bu zoraki göç veya zorunlu göç olur. Burada temel mesele, sosyal bir zor kullanma ve zorlama sonucunda bireylerin ya da toplumsal grupların sahip oldukları karar mekanizmasını

kullanma imkânına sahip olmamaları ya da ellerinde bulundurdukları karar mekanizmasını kullanamamalarıdır.

3-) Yönlendirilmiş göç: Zorunlu göçten farklı olarak, bir göç, sosyal bir baskıya rağmen bireyler göç edip etmeme kararını verebiliyor ve bu kararı uygulayabiliyorsa yönlendirilmiş göç oluyor. Diğer bir deyişle, potansiyel göçmenlerin, göç edip etmemeyi tercih edebilme güçlerini kendi ellerinde bulundurdukları durum, yönlendirilen göç olarak adlandırılmaktadır.

4-) Serbest göç: şu ana kadar tartışılan göç türlerinde, göçmenlerin iradesi nispeten önemsiz bir faktör iken, serbest göçte ise göçmenlerin iradesinin belirleyici unsur olup tipinde kişiler, topluluklar ve toplumlar üzerine uygulanan herhangi bir zorlayıcı durum ve itici bir güç yoktur. Serbest göçte, göçmen kendi göç kararını vermekte ve buna göre hareket etmektedir. Bu göç tipi büyük kitlesel göçleri değil, bireysel tercihlerle ilerleyen kişisel göçleri tanımlamaktadır.

5-) Kitlesel göç: İlerleyen bilim, teknoloji ve küreselleşme sayesinde gelişen ulaşım ve iletişim kanallarından etkilenmektedir. Teknolojik gelişme ve öncü göçmenlerin kurdukları göçmen ağları, yeni göçmenleri göçe cesaretlendirmiş ve kitlesel göçü yaratmıştır. Ulaşım yollarının ve imkânlarının gelişmesiyle, göç kitlesel bir hale gelmektedir. Bu göç tipinin en belirgin ve diğer göçlerden ayrılan özelliği, göçün kolektif ve toplu bir olgu haline gelmesidir (Yıldız, 2021: 46-47; Petersen, 1958: 259-263; Kurçak, 2022: 26; Çağlayan, 2006: 75-76).

2.3.4. Neoklasik Makro ve Mikro Ekonomi Kuramları

20. yüzyılın ikinci yarısının temel araştırmalarına dayanan neoklasik göç teorisi, serbest rekabet ve üretim faktörlerine dayanan piyasasın gelmektedir. Başlangıçta teori, ekonomik gelişme sürecinde işgücü göçünü açıklamak için geliştirildi. Bu teori, göç süreçlerini hem makro hem de mikro düzeyde analiz eder. Göçü, iş arzı ve talebindeki coğrafi farklılıkların bir sonucu olarak yorumlayan bu teoriye göre, menşe ve hedef bölgeleri arasındaki ücret seviyelerindeki gelir farklılıkları, göçe yönelik tetikleyici bir faktördür. Unutulmamalıdır ki ücret seviyesi hareket masraflarını karşılamaya yeterli olmalıdır. Neoklasik teoriye göre göç çalışması, etkili kaynak yerleştirme probleminin çözümüne benzer, bu nedenle bu yaklaşım dünyanın birçok ülkesinde pratik uygulama bulmuştur (Gurieva & Dzhioev, 2015: 103)

Neoklasik kuramın mikroekonomi modeline göre, rasyonel bireyler maliyet-fayda hesaplaması yaparak göç etmeye karar verirler. Zira göç hareketinden genellikle

parasal anlamda pozitif ve kar nitelikli bir net getiri beklerler. Uluslararası göç, beşeri sermayeye yapılan bir yatırım biçimi olarak le alınmaktadır. Nitekim insanlar, becerileri göz önüne alındığında, en üretken olabilecekleri yere taşınmayı seçerler; ancak, daha fazla emek üretkenliği ile bağlantılı daha yüksek ücretleri yakalayabilmeleri için, seyahatin maddi maliyetlerini, taşınırken ve iş ararken bakım maliyetlerini, yeni bir dil ve kültür öğrenmek için harcanan çabayı ve maddi kaynağı, yeni bir işgücü piyasasına uyum sağlamada yaşanan zorluk ve eski bağları koparıp yenilerini kurmanın psikolojik maliyetlerini de hesaplamaları gerekir (Massey vd., 1993: 434).

2.3.5. Dünya Sistemleri / Merkez-Çevre Kuramları

Immanuel Wallerstein'in 1970'lerde ortaya attığı teoriden yola çıkan bazı sosyal bilim kuramcıları, uluslararası göçün kökenini belli ulusal ekonomilerde ortaya çıkan emek pazarının ikili yapısında değil, 16. yüzyıldan bu yana gelişen ve genişleyen dünya pazarının genişleyen yapısında görmektedir (Abadan-Unat, 2002: 15).

Bu kurama göre, kapitalist ekonomik ilişkilerin çevresel ve kapitalist olmayan toplumlara tesir etmesi yurtdışına göç etmeye yatkın hareketli bir nüfus yaratmaktadır. Dünya sistemleri ya da merkez-çevre diye adlandırılan bu kurama göre göç, kapitalist gelişim sürecinde kaçınılmaz olarak gerçekleşen çözümlerin ve altüst oluşların, ekonomik gelişme sürecinde meydana gelen ihlallerin ve yer değiştirmelerin doğal bir sonucudur. Kapitalizm Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Okyanusya ve Japonya'daki merkezinden dışa doğru genişledikçe, dünya çok büyük bir bölümü ve insan nüfusunun sürekli artan payları küresel pazar ekonomisine dâhil olmuştur. Toprak, hammadde, iş gücü ve yeni tüketici pazarı arayışıyla hareket eden kapitalist firmalar, daha yüksek kâr ve zenginlik arzusuyla dünya ekonomisinin çeperinde yer alan yoksul ülkelerin topraklarına yerleşerek göç hareketlerine neden olup nüfusun bir kesiminin yurtdışına taşınmasına yol açmıştır (Massey vd., 1993: 445; Gurieva & Dzhioev, 2015: 105).

Merkez-çevre kuramı da denilen bu yaklaşıma göre, bir tarafta ekonomik ve sosyal olarak gelişmiş ve genel olarak da kapitalist ilişkiler sistemini benimsemiş merkez ülkeler varken, diğer tarafta ise, bu kapitalist ağlar ve değerlerle kuşatılmış merkez ülkelere bağımlı olan çevre ülkeler vardır. Merkez ve çevre ülkeler, kapitalist değerler ve ekonomik zorunluluklar sistemi çerçevesinde karşılıklı olarak birbirlerine bağımlıdırlar. Zira bu kurama göre, merkez ülkeler, ucuz işgücü, hammadde ve üretilen mamul malın pazarlanması, dolayısıyla da var olan kapitalist birikimlerini geliştirmek ve mükemmelleştirmek için çevre ülkelere ihtiyaç duyarlar. Çevre ülkeler de, kapitalist

gelişimlerini tamamlama ve ekonomik refahlarını yükseltmek için merkez ülkelerle bu tip bir ilişki sistemine dâhil olmaktadır (Çağlayan, 2006: 79; Güllüpinar, 2012: 69).

Bu kurama göre, uluslararası göç, küreselleşmeye bağlı olarak güçlü kapitalist ekonomilerin zayıf ekonomilere nüfuz ederek bir dünya sistemi oluşturmasının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Zira böyle bir durumda yoksul ülkelerdeki gelir kaynakları zayıflamakta ve buna bağlı olarak da daha iyi koşullar arayan hareketli bir işgücü oluşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ihtiyaç duyulan vasıfsız işgücü açığı bu işgücü hareketinin failleri olan göçmen işçiler tarafından karşılanmakta, böylece dünya genelinde göç akımlarına dayanan bir işgücü arz-talep düzenlemesi oluşmaktadır. Çevre ülkelerin işgücü, özellikle beyin göçü ile nitelikli işgücü sanayileşmiş merkez ülkelere sömürülürken, aralarında asimetrik bir bağımlılık ilişkisi oluşmaktadır (Vural, 2007: 15).

Dünya sistemi kuramına göre, uluslararası göç gün geçtikçe genişleyen küresel piyasanın siyasal ve ekonomik ağları ve örgütlenmesi çerçevesinde bir seyir izlemektedir. Abadan-Unat, (2002:17-18), dünya sistemi kuramının bu anlayış kapsamında altı varsayımı beraberinde getirdiğine dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, dünyada merkez ülkelerde hakim olan kapitalist piyasanın çevre ülkelere girişi ile birlikte uluslararası göç akımının baş göstermesi doğal bir süreç olarak işlemektedir. İkincisi, Uluslararası alanda akış halinde olan işgücü piyasası, uluslararası ekonomik sermayenin ters yönünde seyretmektedir. Nitekim kapitalist yatırımın girdiği çevre ülkelerde köklerinden kopup göçe hazır hale gelen bir nüfus ortaya çıkarmakta ve netice itibarıyla, merkez ile çevre ülkeler arasında akan ulusötesi göç hareketleri doğmaktadır. Üçüncüsü, uluslararası göçün geçmişteki sömürgeci devletler ile onların eski sömürgeleri olan devletler arasında meydana gelmesidir. Bu da sömürgecilik sürecinde sömürgeci ile sömürge devletler arasında kurulan kültürel, siyasal, ekonomik etkileşim ve iletişimin kolaylaştırıcı niteliğinden kaynaklanmaktadır. Böylece ortaya kendine has ve spesifik ulus aşırı pazarlar ve kültürel etkileşim sistemleri çıkmaktadır Dördüncüsü, bahsedildiği üzere, küreselleşen kapitalist piyasa ekonomisinden kaynaklı yaşanan uluslararası göç akımını kısıtlamanın bir yolu olarak, devletlerin denizaşırı ekonomik yatırım alanları ile çokuluslu finans faaliyetlerini denetlemeye başvurmasıdır. Ancak bu tür girişimler her zaman kolay olmayabilmektedir. Bunun nedeni olarak da öyle bir yol uluslararası çaptaki ticari gerilimleri ve anlaşmazlıkları arttırabilir, dünya genelinde ekonomik bir duraklamaya, hatta gerilemeye bile neden olabilir veya çokuluslu şirketlerin siyasal hegemonyası ve nüfuzu nedeni bu tür girişimler durdurulabilir.

Beşincisi, kapitalist güçler küresel anlamda yaptıkları ulusötesi yatırımlarını koruma adına gerekli görüp başvurdukları siyasi ve askerî müdahaleler nedeniyle çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru seyreden bir göç akımına neden olabilmektedirler. Böyle bir durum da uluslararası göçe yol açan başka bir sebep olabilmektedir. Sonuncu olarak da ülkeler arasında görülen ücret ve istihdam koşullarının farklı oluşu, uluslararası göçün yaşanmasında etkileyici bir faktör olabilmektedir. Bu da küresel çapta işleyen kapitalist ekonominin yapısı ve dinamiklerinin bir tezahürü sayılabilir (Abadan-Unat, 2002:17-18).

Uluslararası göçü geliştirmekte olan ülkelerde kapitalist piyasa oluşumunun doğal bir sonucu olarak gören bu teoriye göre, küresel ekonominin çevre bölgelere nüfuz etmesi uluslararası hareketin katalizörü niteliğindedir. Uluslararası emek akışının ters yönde takip ettiği uluslararası mal ve sermaye akışı anlamında kapitalist yatırımlar, çevre ülkelerdeki hareketli nüfus olarak göçü oluşturan değişimlere neden olduğu gibi, ülkeler arasında güçlü maddi ve kültürel ilişkilerin kurulmasına yol açarak da ulusötesi hareketleri meydana getirmektedir. Bilhassa sömürgeci güçlerin anavatanları ile sömürgeleri arasındaki göç ilişkileri bakımından karakteristik olan uluslararası göç, piyasa ekonomisinin küreselleşmesiyle bağlantılıdır. Yatırımcı kapitalist ülkelerin yurtdışındaki yatırımlarını korumaya yönelik siyasi ve askeri anlamda hükümet müdahalelerinde bulunması veya küresel pazarda genişleme arzusuyla başka yabancı hükümetlerin desteğini alması, mültecilerin somut kilit ülkelere yönlendirilmesini beraberinde getirerek farklı mülteci hareketlerine neden olabilmektedir. Nihayetinde uluslararası göç, ülkeler arasındaki gelir veya istihdam farklılıklarıyla ilişkili olup piyasanın yaratılış dinamiklerinden ve küresel ekonominin yapısından kaynaklanmaktadır (Gurieva ve Dzhioev, 2015: 106).

2.3.6. Göçmen Ağları / İlişkiler Ağı Teorisi

Göçmen ağları veya diğer bir isimle, ilişkiler ağı, akrabalık, dostluk veya tanışıklık gibi müşterek bireysel ve sosyal ilişkiler bağlamında göç edenler ile göç etmeyenler arasında var olan yakınlaştırıcı ve birleştirici bağlar kümesidir. Söz konusu bağlar uluslararası alanda göçmenlerin hareket imkanını arttırmakla birlikte, göç hareketliliği için harcanacak maddi gideri ve göçmenlerin karşılaşacağı riskleri de minimize eder. Göçmenler arasındaki ilişki ağları, onların maddi ve manevi imkanlara erişimlerini kolaylaştıracak bir çeşit sosyal sermaye türüdür. Kritik bir seviyeye ulaşan göçmen sayısı, beraberinde aralarında daha geniş ağların oluşmasını getirmek suretiyle

de göç hareketliliğın maddi giderini ve riskini asgariye indirir. Ancak ağların giderleri ve riskleri azaltması, göç hareketliliğın artmasına yol açabilmektedir. Genişleyerek dışı doğru yayılan göçmen ağları, aynı sosyal özellikleri paylaşan göçmenler arasında iletişim ve ilişki kurulmasını kolaylaştırmakta, maddi gelir adına güvenli bir alanın oluşmasını mümkün kılmaktadır. Nitekim mevzubahis göçmen ağları, göçmenlerin barınma, eğitim, sağlık gibi temel haklarına rahat bir şekilde ulaşma konusunda fikir edineceğı ve bu haklarını kullanabileceğı yeni bir yaşam alanı sunabilmektedir. Göçmen ağlarının, göç edilen birçok ülkede mekânsal yoğunluk anlamında belirli bir göçmen grubunun yerleştiğı mahallelerin oluşmasında ciddi etkili olduğu söylenebilir. Bilhassa da zorunlu göçe tabi tutulmuş grupların, göç ettikleri ülkede bir yerleştirme politikası söz konusu olmadığında oradaki göçmenlerle olan iletişim ve ilişki ağlarını kullanarak yerleştikleri savunulmaktadır (Güngördü, 2021: 19).

Göçmen ağları kuramı, göçmenler ve aileleri arasındaki karşılıklı bağımlılık üzerinde duran, risk yönetimi ve risk havuzuna vurgu yapan “aile stratejisi” kavramına odaklanarak ekonomi temelli teorilerden ayrılmaktadır. Kuram, göçü daha çok hane halkı düzeyinde analiz eder ve hane halkı ile ilişki ağı bir tür sosyal sigorta olarak görülür. Denilebilir ki, neoklasik teori için çok değerli olan beşeri sermayenin yanı sıra, ağ ve akrabalık sermayesini de göç meselesini anlamaya dahil etmektedir (Piché, 2013: 147).

İlişkiler ağı kuramının temelini; göçmenlerin göç ettikleri ülkede kurdukları, aynı zamanda göç alan ülke ile göç veren ülke arasında da kurdukları sosyal ağların varlığı ve bu ağların, süregiden karşılıklı göçler üzerine olan etkisi oluşturmaktadır. Bu ağlar hemen her tür sosyal temele ve değışkene bağılı olarak kurulmuş, güçlü ve zayıf ağlar olabilir (Çağlayan, 2006: 85;). Abadan-Unat (2002) göçmen ağlarını daha genel bir bakışla şöyle tanımlamaktadır: “Göçmen ilişkiler ağı, geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılardır. Bu ilişkiler ağlarının varlığı, uluslararası göçü özendiren öğelerdir. Bu tür bağlar insanların gereğinde yardım almak, iş bulmak konusunda başvurabilecekleri bir çeşit toplumsal sermayedir” (Abadan-Unat, 2002: 18)

İlişkiler ağı teorisi, ücret farklılıkları ya da istihdam politikalarına rağmen göçün neden devam ettiğini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bu sistem doğrultusunda göçün yol açtığı masraflar ve içerdiği riskler azaldığından ücret farklılıkları önemini

kaybetmekte, ilişkiler ağının varlığı göçmenlerin kararlarını ve yer seçimlerini etkilemektedir.

Mülteciler arasındaki ilişki ağları, topluluk olma bilincini geliştirmekte olup mültecilerin dayanışma ve örgütlülük içinde hareket etmelerine olanak sağlar. Bu şekilde oluşan mülteci sosyal örgütlülüğü mültecilerin “öteki” olarak adlandırılıp dışlanmalarına karşı kendi içlerine kapanmak suretiyle tepkisel bir davranış geliştirdikleri görülmektedir. Böylesi bir sosyal durum ve davranış biçimi, daha çok birinci kuşak mültecilerde görülürken, ikinci, üçüncü ve daha sonraki kuşaklarda pek önemsenmeyen bir hal alabilmektedir. İlk kuşakların hedef bölgenin yerel kültürü ve kendi ana yurtları ile kurdukları bağlar üzerinden beraberinde getirdiği sosyal sermaye ve ilişkiler, on ilk kuşakların başarılı bir göç süreci yaşamalarına, kendilerinden sonra gelen kuşaklarda ise daha evrensel ve ulus aşırı toplumsal ilişkiler ve alanlar yaratmalarına zemin sunmaktadır (Altınkoz, 2017: 29).

Ağ teorisi, menşe ülkelerine geri dönüş yapan mülteciler için de işlevsel bir boyuta dikkat çekmektedir. Nitekim bu teori, geri dönenlerin menşe ülkelerinde hayatta kalmak adına gereken kaynakları güvence altına almak için ev sahibi ülkede ilişkili olduğu bazı insanlarla bağlantı içinde olmayı varsayar. Söz konusu kaynaklar, finansal sermayeye atıfta bulunabilecek somut kaynaklar olabileceği gibi, bireysel ve sosyal becerilere, temaslara, ilişkilere, tanıdıklara atıfta bulunan maddi olmayan kaynaklar da olabilir. Nitekim mültecinin hem menşe hem de ev sahibi ülkede harekete geçirebileceği kaynak miktarı, onun menşe ülkesine geri dönme eğilimini etkiler. İnsanlarla ağ kurmak, yararlı bilgi elde etme konusunda kaynak olarak hizmet eder ve ayrıca menşe ülkeye başarılı bir dönüş yapmak için hayati öneme sahiptir. Çok sayıda sosyal yapıdan oluşan ağın etkili olabilmesi için de, aktörler arasında uzun süreli devam eden ilişkilere ve ayrıca karşılıklı yarar sağlayan değiş tokuşlara ihtiyaç vardır (Yeboah, 2013:41).

2.4. Göç Türleri

Göç, türleri açısından tasnif edilirken dört temel kriterin esas olduğu söylenebilir. Bunlar, mesafe, irade, zaman ve siyasi sınırlar kriterleri olarak sıralanır. Kısaca mesafe kriterine göre, kısa mesafeli ve uzun mesafeli göçler; irade kriterine göre, gönüllü ve zorunlu göçler; zaman kriterine göre, geçici ve sürekli göçler; siyasi sınırlar kriterine göre ise, iç ve dış göçler şeklinde bir kategorileştirme yapılabilir. Biz söz konusu göç türlerinden en çok görülen, toplumları ve toplumsal ilişkileri en çok etkileyenler üzerinde duracağız.

2.4.1. İç Göç

İç göç, ülke sınırları içerisinde bölge, kent, kasaba ve köy gibi bir yerden diğerine yerleşmek amacıyla gerçekleştirilen nüfus hareketi veya başka bir ifadeyle iktisadi, siyasi, sosyal nedenlerle ülke sınırları içerisinde bir bölge ya da kesimden başka bir bölge ya da kesime doğru akan nüfus hareketleri olarak ifade edilmektedir (Özdemir, 2012). Başka bir ifadeyle, iç göç, herhangi bir ülkenin kendi sınırları içinde olmak koşuluyla mekânsal ve zamansal açıdan geçici, kalıcı, zorunlu veya gönüllü yapılan yer değişimi şeklinde tarif edilebilir. İç göç hareketleri toplam ülke nüfusunda niceliksel bir değişme meydana getirmemekle birlikte nüfusun bölgeler arasında dağılımında değişikliğe neden olabilmektedir. İç göçte hareketliliğin daha çok gelişmiş sanayi ve turizm bölgelerine, verimli toprakların veya değerli maden yataklarının olduğu bölgelere doğru gerçekleştiği söylenebilir.

Kentleşme ile birlikte dünyanın birçok yerinde iç göç hareketleri görülmektedir (İnliceliler, 2019). İç göçler toplumsal, ekonomik, siyasi nedenlerin neticesinde meydana geldiğinden dolayı göç hareketliği genellikle daha az gelişim göstermiş kentlerden ya da bölgelerden daha fazla gelişim göstermiş kentlere ya da bölgelere doğrudur. Böylesi bir durum kırsal alanda nüfusun azalmasına neden olurken, kentlerde ise nüfus artışına yol açmaktadır (Günay vd., 2017:42) İç göç, genel anlamda hareketlilikte izlenen yön veya göç yolları açısından, kırsaldan kırsala, kırsaldan kentsel alana, kentsel alandan kentsel alana veya nadir de olsa kentsel alandan kırsal alana doğru bir hat izleyebilmektedir.

Uluslararası niteliğe sahip sınırları geçmeyi gerektirmeyen iç göçte göç edenlerin, uluslararası göçlere nazaran hareketliliklerine engel teşkil edecek herhangi bir fiziki, sosyal veya yasal engelle karşılaşma olasılığı çok azdır. Dolayısıyla, vatandaşlık ile ilgili bir problemle karşılaşmayıp bundan kaynaklı oy verme, çalışma, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişme gibi haklardan mahrum kalmayabiliyorlar. Kültürel haklar ve dil öğrenme becerisi konusunda da iç göçün failleri uluslararası göçmenlerden çok daha avantajlı olup pek sorun yaşamamaktadırlar (Bartram vd., 2017: 192).

2.4.2. Dış Göç/Uluslararası Göç

İnsanların geçici ya da kalıcı kalmak üzere ülkelerinden ayrılıp başka bir ülkeye yerleşmeleri dış göç veya uluslararası göç olarak tanımlanabilir. Yaldız'ın (2014: 384) aktarımına göre, uluslararası olarak dış göç tarihsel bakımdan dörde ayrılır. Bunlardan

ilki, diğer bir nüfusun zorlamasıyla yapılan yer değiştirme (göçebelik) iken, ikincisi, yaşanılan yerin, başkaları tarafından fethedilmesi ve iki toplumlu yaşama geçilmesidir. Gelir amacıyla yabancılara yapılan mülkiyet satışları bağlamında ticari faaliyetlerin beraberinde getirdiği göç üçüncü dış göç türü olurken, dördüncüsü ise, insanların menşe bölgelerinden tamamen koparılarak başka bir yere götürülmesi anlamında köleliğe dayalı göçtür. Bu tarihsel göç türleri günümüz koşullarına göre oldukça evrimleşmiştir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arttığı kabul edine uluslararası göç, dünyanın hemen her yerinde toplumsal değişim, dönüşüm ve kalkınmanın en önemli nedenlerinden biri olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Ünlü, 2007: 8). Ancak bununla birlikte uluslararası göçün en çok üzerinde durulduğu yönü, uluslararası güvenlik çerçevesinde ele alınmasıdır. Özellikle Soğuk Savaş dönemi ile başlayan iki kutuplu dünyada uluslararası göç, ciddi bir güvenlik tehditi unsuru olarak kabul edildi (Köşer Akçapar, 2018: 563).

Uluslararası göç her ne kadar daha çok uluslararası güvenlik sorunu çerçevesinde algılansa da, olumlu etkileri de olduğu söylenebilir. Köşer Akçapar'ın (2018:572) değerlendirmesi üzerinden bakıldığında, uluslararası göçün hem ev sahibi hem menşe ülkeler, hem göç edenler hem de göç edenlerin geride bıraktıkları yakınları için bir takım olumlu yönü olabiliyor. Örneğin, gelir seviyesi ve iş-istihdam oranı yüksek olan bir ülkeye göç etmek, kişinin iyi yaşam koşullarına kavuşması, hem kendisi hem de geride bıraktığı yakınları için önemli bir ekonomik katkı sağlaması, kültürlerarası etkileşim yoluyla sosyokültürel anlamda bilinç düzeyinin artması gibi birçok olumlu yönleri de beraberinde getirebilir.

2.4.3. Zorunlu Göç

Zorunlu göç ya da yerinden edilme, bireylerin istemleri dışında yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalmalarını ifade eder. BM zorunlu göçe maruz kalanları ya da ülke içinde yerinden olmuş kişileri, “zorla ya da mecbur kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların etkilerinden, genel olarak şiddet içeren durumlardan, insan hakları ihlallerinden veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerden korunmak için, uluslararası kabul görmüş devlet sınırlarını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişi veya bu tip kişilerden oluşan gruplar” şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısıyla zorunlu göç, temel olarak özgür iradeye dayalı olmayan bir yer değiştirmeye atıfta bulunmaktadır (Tekin, 2011: 93; Bartram vd., 2017: 151).

Zorunlu göç literatürde her ne kadar daha çok bir ülkenin sınırları içerisinde meydana gelen bir göç türü şeklinde geçse de, insanların zorunlu olarak kendi ülkeleri dışında başka ülkelere gittikleri durumlar da söz konusu olabiliyor. Diğer bir deyişle, her zorunlu göçün ilgili ülkenin sınırları dahilinde kalması anlamında iç göç olduğu söylenemez. Suriye örneğinde olduğu gibi, bir ülkenin her bölgesine yayılan savaş ve şiddet olayları insanların zorunlu olarak başka ülkelere göç etmelerine neden olabilmektedir.

Zorunlu göçü ihlal anlamında yasal düzenlemelerin dışına çıkan bir göç durumu olarak değerlendirmenin mümkün olduğuna işaret eden Karakaya (2020:98-99), birey ya da grupların yaşamlarını devam ettirecekleri alanlar ve şartların tehdit altında olması neticesinde meydana geldiğini ve bundan dolayı da baskı altındaki bireyler ve grupların daha güvenli en yakın alana doğru hareket etme isteği duyduğunu ifade etmektedir.

Şiddete dayalı çatışmaların, herhangi bir nedenden kaynaklanan baskı ve zulmün ve/veya zorla uygulanan sınır dışı edilmelerin yol açtığı göç hareketlilikleri zorla göçün tipik örnekleri olarak ele alınmaktadır (Bartram vd., 2017:152).

2.4.4. Düzensiz Göç / Yasa dışı Göç

Düzensiz göç ya da başka isimler yasa dışı, belgesiz, yetkisiz göç, giriş yapılan ülkenin yasal giriş ve çıkış için gerekli olan şartlarına uyulmayarak sınırın geçilmesi veya ülkeye yasal yollardan girildikten sonra izin alınmaksızın ikamet edilmesi olarak tanımlanabilir (Akçadağ, 2012: 3). Daha geniş bir değerlendirmeyle, düzensiz göç, bir ülkeye uygun yetki olmadan kaçak veya sahte belgelerle giren kişileri; bir vize veya çalışma izninin sona ermesinden sonra, sahte evlilikler veya sahte evlat edinmeleri yoluyla, sahte öğrenci veya hileli olarak serbest meslek sahibi olarak yetkilerine aykırı şekilde bir ülkede kalan kişileri; göçmen kaçakçıları veya insan kaçakçılığı tarafından taşınan insanlar ve sığınma sistemini kasten suistimal edenleri kapsamaktadır (Koser, 2005:6).

Her ne kadar düzensiz göç terimi ile aynı anlamda kullanılsa da, “yasa dışı göç” teriminin bazı sakıncaları olduğu savunulup eleştirilmektedir. Evvela, ‘yasa dışı’ terimi, suç çağrışımı olan bir ifadedir. Ancak düzensiz göçmenlerin çoğu suçlu kabul edilmemektedir. İkincisi, kişileri salt göç ettiği için 'yasa dışı' olarak tanımlamak, aynı zamanda insanlıklarını inkar etmek anlamında geldiği de ileri sürülmektedir. Bir diğer eleştiri hususu ise, özellikle Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ni de endişelendiren husus, kendilerini düzensiz bir durumda bulan sığınmacıların ‘yasa dışı’

olarak etiketlenmesinin sığınma taleplerini daha da tehlikeye atabilme olasılığıdır (Koser, 2005:5).

Atasü-Topçuoğlu (2018:501) tarafından en geniş anlamıyla, sınırları aşan insan hareketliliğinin sınırı aşıl原因 devletlerce kontrol edilemeyen ve gözetlenemeyen biçimi olarak düzensiz göç, insan ticaretini, yasal bir şekilde gittiği ülkede vize süresi bitenleri, yasal veya yasadışı mültecilerin kaçak ya da zorla çalıştırılması gibi birçok olguyu kapsayan bir çatı kavramdır.

Aslında bir çeşit “sınır ihlali” şeklinde de ortaya çıkan düzensiz göç, herhangi bir ülkeye giriş, oturma veya çalışma izinlerinden kaynaklanan yasal sorunların bir neticesidir. Düzensiz göç, hareket halindeki göçmenlerin güvenliği ve haysiyetiyle ilgili endişelerin yanı sıra kontrol ve yönetim sorunlarına yol açabilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MÜLTECİ SORUNUNA DAİR KALICI ÇÖZÜMLER

Göçün ilerleyen tarihsel sürecinde mültecilere yönelik koruma ve güvenlik politikaları dinamik bir şekilde değişime uğramıştır. Günümüzde geleneksel koruma anlayışı dışında mültecilerin sorunlarına farklı çözümler bulmak gibi daha bilinçli yaklaşımların ön plana çıktığı kabul edilmektedir (Demir, 2022: 59). Nitekim uzun bir süreye yayılan çatışma dönemleri, beraberinde mültecilerin ev sahibi ülkelerde kaldıkları sürenin de uzamasını getirmiş ve dolayısıyla insani yardım odaklı mülteci politikalarının yerini BMMYK'nin daha güçlü bir aktör olarak yer aldığı kalıcı çözüm odaklı politikalar almıştır (İçduygu ve Ayaşlı, 2019: 4). Genel anlamda bahsedilen kalıcı çözümler, gönüllü geri dönüş, yerel entegrasyon ve/veya üçüncü bir ülkeye yerleştirme şeklinde sıralanmaktadır. Kalıcı çözümler, mülteci konumundan dolayı geçici bir bölgede bulunan mülteciler için uygulanan uluslararası çözümlerdir. Bu çözümler arasında gönüllü geri dönüş, ilk sığınma ülkesinde yerel entegrasyon veya üçüncü bir ülkeye yerleştirme yer alır. Kalıcı çözüm kavramı, mültecilerin çektikleri acılara ve ihtiyaç duydukları uluslararası koruma ve insani yardıma bağımlılığı ortadan kaldırmaya yöneliktir (Bidandi, 2018:6).

Mülteci sorununa yönelik mevzu bahis kalıcı çözümler, göç tarihinde her zaman aynı standartlarda ve öncelik sırasına göre ele alınmamıştır. Daha açık bir ifadeyle, kalıcı çözümlerden her birinin dönemsel koşullara bağlı olarak daha önemli ve öncelikli çözüm modeli şeklinde ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Örneğin, 1946-1951

yılları arasında görev yapan Uluslararası Mülteci Organizasyonu temel olarak yeniden yerleştirme çözümüne odaklanmıştır. Bu dönemde bir milyon mülteci üçüncü ülkelere yeniden yerleştirilirken mültecilerin yalnızca yüzde 5'i kendi ülkelerine geri dönmüştür. Soğuk Savaş dönemi boyunca da özellikle Sovyetler Birliği'nden kaçan kişilere Batı ülkelerinde sığınma imkânı sağlanması, inişli çıkışlı da olsa sürdürülmüştür. 1980'lerden bu yana mültecilerin kendi ülkelerine geri dönmesini temel kalıcı çözüm olarak benimsemiştir. Nitekim Dönemin BMMYK Yüksek Komiseri 1990'lı yılları "geri dönüş dönemi" olarak tanımlamıştır. Bu dönüşümde Soğuk Savaş'ın bitmesi ve artık Batı ülkelerinin sığınmayı komünist rejimlere karşı bir politik araç olarak kullanma ihtiyacının son bulması, özellikle 1980lerden bu yana Küresel Güney ülkelerinden artan göç hareketleri ve Avrupa'nın iş gücü ihtiyacının görece olarak azalması etkili olmuştur (Chimni, 2004:55-60).

Konumuz olan gönüllü geri dönüş meselesine girmeden önce, diğer iki çözüm türlerine, diğer bir ifadeyle sosyal entegrasyon ve üçüncü bir ülkeye yerleştirme seçeneklerine dair bir izahat yapmak yerinde olacaktır.

3.1. Yerel Entegrasyon

Yerel entegrasyon, "buldukları ülkenin ulusal korumasından yararlanarak ekonomik ve sosyal olarak mültecilerin ev sahibi ülkeye entegre olup yaşamlarını orada sürdürmelerine olanak sağlayan kalıcı çözüm" şeklinde tarif edilmektedir. IOM tarafından Göç Terimleri Sözlüğü'nde (Perruchoud & Redpath-Cross, 2013:30) verilen tanımda ise, yerel entegrasyonun farklı ülkelerde aynı bağlamlarda kullanılıp anlaşılmadığına dikkat çekilmekte ve göçmenlerin hem birey hem de grup olarak toplumun bir parçası kabul edildiği sürece tekabül ettiği kaydedilmektedir. Bununla birlikte, göçmenler ile göç edilen ev sahibi ülkenin toplumları arasında iki yönlü bir sürece atıfta bulunduğu belirtilen yerel entegrasyon ile sürekli bir yerleşimin kastedilmesi gerekmediğine de vurgu yapılmaktadır. Sözlükteki tanımlamanın devamında, yerel entegrasyon sürecinin, "göçmenlerin ve ev sahibi toplumların haklarına ve yükümlülüklerine, farklı türde hizmetlere ve işgücü piyasasına erişime, göçmenleri ve ev sahibi toplulukları ortak bir amaç için bir araya getiren temel değerlerin tanımlanmasına ve bunların gözetilmesine ilişkin hususlara işaret ettiği" de ifade edilmektedir.

Yerel entegrasyonun dinamik ve çok yönlü iki taraflı bir süreç olduğunu belirten Birleşmiş Milletler Mülteci Ajansı da *The Integration of Refugees* (2014:1) başlıklı

metninde bu süreçte, “mültecilerin kendi kültürel kimliklerinden vazgeçmek zorunda kalmadan ev sahibi topluma uyum sağlamaya, ev sahibi toplum ve kamu kurumlarının da mültecileri ağırlamaya ve onların temel ihtiyaçlarını karşılamaya hazır olmaları gerektiğine” dikkat çekmektedir. Kompleks ve aşamalı olan yerel uyum süreci, birbirinden bağımsız olmayan ekonomik, sosyal, hukuki ve kültürel boyutları içeren bir süreçtir.

Entegrasyon süreci karşılıklı hoşgörü ve anlayış dahilinde göçmen bireyin ya da grubun kendi kültürel kimliğinden kopmadan ev sahibi kültürün değer ve yargılarını kabul edip sosyalleşmesini içermektedir. Bireylerin kendi kimlikleriyle içinde buldukları topluma katılma süreci anlamına gelen entegrasyon sürecinde, göçmenler açısından kendi üzerlerine düşen görev, yaşadıkları topluma ve o kültüre kendi öz kültürlerinden kopmadan uyum sağlayabilmek iken, göç edilen ülkeye ve ülkede yaşayan insanlara düşen görev ise entegrasyonun sağlıklı gerçekleştirilebilmesi için doğru ve gerekli altyapının hazırlanmasıdır. Entegrasyon, baskın konumunda olan ev sahibi grup veya toplum kültürel çeşitliliğe yönelik yönelimde açık ve kapsayıcı olduğunda, baskın olmayan grup veya toplumlar tarafından özgür bir seçime dayalı olarak benimsenecek uyum süreci başarılı bir şekilde izlenebilir. Entegrasyon daha önce de ifade edildiği üzere, sadece tek bir grubun veya tarafın sorumluluğunda olan bir durum değildir. Bu süreçte hem göçmenler hem de ev sahibi devlet, kurumlar ve toplumlar entegrasyondan sorumlu olmaktadır (Akıncı vd., 2015: 70; Coşkun, 2019: 143-144; Berry, 1997:10).

Atasü Topçuoğlu'nun (2020: 88-89) aktarımına göre, sosyal entegrasyon, birey, grup ve/veya toplulukların en geniş anlamda değişen yeni çevreye (fiziksel, sosyal, hukuksal ve ilişkisel) ayak uydurması olarak değerlendirilmektedir. Yerel entegrasyon biri sosyo-kültürel, diğeri psiko-sosyal olmak üzere iki boyutta ele alınabilir. İlki, gündelik hayatın pratik ve alışkanlıklarına uyum sağlamaya odaklı davranışsal boyutu içerirken, ikincisi ise, mülteci olarak kişinin kendisini gelip içine dahil olduğu toplumda ne kadar rahat ve mutlu ya da endişeli ve rahatsız hissettiğine odaklanan boyuttur.

Uygulanan yerel entegrasyon programlarının başarıyla nihayete ermesi belli bazı koşulları gerektirir. Birincisi, hedef ülkelerin mültecilere yönelik uygulanacak programları destekleme noktasında gönüllü olmaları gerekmektedir. İkincisi, hedef ülkenin yerel toplumu mültecilerin kalıcı olarak yerleşmelerini kabullenmelidir. Aksi takdirde yerel halk ile mülteciler arasında oluşan düşmanlık ve çekememezlik uyum programları için ihtiyaç duyulan desteğin sağlanmasını güçleştirmektedir. Üçüncüsü,

uygulanan programın ekonomik anlamda geçerliliği sağlam olup güven vermelidir. Gerektiği ve imkanlar el verdiği sürece mülteci gruplara işletmek üzere tarıma elverişli yeterli miktarda toprak verilmeli, onlara piyasalara aktif olarak katılma ve çalışıp geçimlerini sağlamak adına maddi kazanç elde etme fırsatı sunulmalıdır. Dördüncüsü, özellikle de programın ilk dönemlerinde ilgili mülteci gruplara yeterli düzeyde dışardan ekonomik ve mali destek sağlanacağı garantisi verilmelidir. Beşinci ise, gönüllülük esasına dayalı yerel uyum programları da uygulanmalıdır. Mültecilerin sığındıkları hedef ülkeyi geçici olarak görmesi ve ülkelerine dönme düşüncesinde olmaları yerel uyum programı için uygun olmayacaktır. Son olarak da mültecilere vatandaşlık verilerek bütün hakların kullanımında eşit pozisyonlar temin edilmelidir. Bu konuda belirtilmelidir ki, yerel uyum her ne kadar bazı mülteci grupları için uygun bir çözüm olarak değerlendirilse de dünya genelindeki ev sahibi ülkelerin karşı karşıya oldukları ekonomik sorunlar hesaba katıldığında kitlesel mülteci toplulukları için kalıcı çözümler arayan BMMYK'nin tekrar yerel uyum seçeneğine odaklanma olasılığının olmadığı anlaşılmaktadır (Demir, 2022: 60).

Crisp (2004: 1-3) yerel entegrasyonu hukuki, ekonomik ve sosyal olmak üzere birbiri ile bağlantılı üç boyutlu bir süreç olarak izah etmektedir. Uluslararası mülteci hukukunda resmi olarak kabul görmüş bir tanımı olmamasına rağmen, yerel entegrasyonun hukuki boyutunu BM Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme olan 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre, genel hatlarıyla ortaya koymaktadır. Mültecilerin çalışma, iş kurma, mülk edinme, serbest dolaşım ve eğitim gibi hizmetlere erişim hakları hukuki boyut kapsamında yer almaktadır. Ayrıca kalış süresine göre uzun dönemli ikamet veya vatandaşlığa geçiş bu kapsamda değerlendirilmektedir. Nitekim Sözleşmenin 34. Maddesi, taraf devletlere mültecileri özümlemeyi, vatandaşlığa geçişi her türlü imkân çerçevesinde kolaylaştırmayı ve hızlandırmayı öngörmektedir. Hukuki boyutu oluşturan hakların ev sahibi ülkeler tarafından mültecilere tanınması ekonomik entegrasyon süreci için de elverişli bir zemin sunmakta ve böylece mültecilerin devlet ya da başka kaynaklardan gelen yardımlardan bağımsız bir şekilde kendi kendilerine yetebilmelerine imkân verebilmektedir. Yerel entegrasyonun sosyal boyutuna gelince, hem mültecileri hem de yerel toplulukları ilgilendiren bir boyut olup, entegrasyonun tek taraflı olmaktan ziyade, iki yönlü bir süreç olarak işlenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Mültecilerin kamu kurumları ya da toplum tarafından sistematik ayrımcılığa maruz kalma korkusu taşımadan yerel halkla barışçıl bir biçimde birlikte yaşaması sosyal

boyutun temelini oluşturmaktadır (Crisp, 2004:1-3; Aygün ve Memişoğlu, 2021: 123-124).

Sosyal entegrasyon, aynı zamanda ev sahibi toplum ile mülteciler arasında olası bir kutuplaşma/çatışma ve karşılıklı bir baskı kurma tehlikesini gidermenin, meydana gelebilecek toplumsal çatışmaları önleyerek farklılıkları bir “toplumsal harmoni”ye dönüştürmenin önemli bir yöntemi olarak değerlendirilebilir (Çiçek, 2020: 249).

Geri dönüşün mümkün olmadığı durumlarda iltica ülkesinde yeni bir hayat inşa etmek ve yerel topluma entegre olmak mülteciler için kalıcı bir çözüm olarak değerlendirilebilir. Azad ve Jasmin’ e (2013: 29) göre, yerel entegrasyon, üç düzeyde gerçekleşen aşamalı bir süreçtir. Bunlardan ilki yasal süreç olup mültecilere, vatandaşların sahip olduklarına benzer, giderek daha geniş haklar verilmesini ve en sonunda da daimi ikamet veya vatandaşlığa yol açılması sürecidir. İkincisi ekonomik süreçtir. Bunda da mülteciler, sığındıkları ülkeden gelen yardım ve desteklere giderek daha az bağımlı hale gelirler ve kendilerini geçindirebilmek ve yerel ekonomiye katkı sağlamak için kendilerine daha fazla kendilerine güven duymaya başlarlar. Sosyal ve kültürel aşama olan üçüncü süreçte ise, mülteciler ve yerel topluluk arasındaki etkileşim, mültecilerin ayrımcılık veya düşmanlık korkusu olmadan kabul edildikleri hedef ülkenin sosyal yaşamına katılma olanağı bulurlar. Yerel entegrasyon sözü ve taahhüdü, sığınma ülke tarafından mültecilere verilir. Böyle bir süreçte BMMYK, kolaylaştırıcı aktör rolü oynayabilir ve mültecilerin entegrasyonuna yardımcı olacak koordineli programlar tasarlamak ve uygulamak için aracı devletler ile diğer BM kurumları da dahil olmak üzere bir dizi aktörü bir araya getirebilir.

Uluslararası göç politikaları mültecilerin göç ettikleri ülkelere uyumunu esas almaktadır. Ancak ev sahibi devletler çoğunlukla güvenlik endişeleri ve maddi kaynak sorunları nedeni ile mültecilerin kalıcı yerleşimine direnç göstermekte ve bu yüzden entegrasyon sürecini görmezden gelmektedir. Bazı ülkelerde mültecilerin belirli bir süre sonra vatandaşlığa kabulü standart bir uygulama olmasına rağmen, Myanmar hükümetinin Bangladeş’ten gelen yasadışı göçmenler kabul ettiği Rohingyayalılara uyguladığı gibi, birçok ülke mültecilerin süresiz olarak topraklarında kalmalarına izin vermekten endişe duymaktadır. Ev sahibi topluluk arasında güvenlik ve ekonomik yetersizlik gerekçesiyle mülteci yerleştirilmelerine karşı çıkışlar olabilmektedir. Örneğin, 1980’ler boyunca, özellikle Afrika’daki birçok ev sahibi hükümet, yerel entegrasyona karşı çıkmalarının başlıca nedeni olarak ulusal ekonomilerinin mültecileri kabul etme konusundaki sınırlı kapasitesini gösterdi. 1990’lardan bu yana ise, güvenlik

endişeleri de aynı derecede güçlü bir neden olarak eklendi. Ev sahibi topluluk içinde mültecilere yardım etmeye yönelik ilk baştaki sempati ve istek, bahsedilen ekonomik ve güvenlik sorunlarına neden oldukları veya ağırlaştırdıkları şeklinde bir algı söz konusu olduğunda yerini öfke ve dışlamaya bırakabilmektedir. Güvenlik ve ekonomi kaynak endişesi ev sahibi halkta yerel entegrasyona karşı çıkılması için güçlü bir bahane olurken, ültecilere yönelik öfke ve dışlama, mülteci sayısı artmasıyla doğru orantılı olarak artar (Azad ve Jasmin, 2013:25; Jacobsen, 2001: 11).

Yerel entegrasyon, sığınma ülkesinin yasal ikamet sağladığı çözümdür. Yerel entegrasyonda sığınma ülkesi, mültecilere nihai vatandaşlık olasılığı ile birlikte daimi ikamet imkanı sunar. Kalıcı bir çözüm olma potansiyeli hem 1951 Sözleşmesinde hem de BMMYK Tüzüğünde kabul edilmektedir. Bazı ülkelerde kabul edilen mültecilerin belirli bir süre sonra vatandaşlığa alınması standart bir uygulama olsa da, birçok devletin mültecilerin topraklarında süresiz olarak kalmalarına izin verme konusunda endişeli davranmaktadır. Kıt kaynaklar üzerindeki etkiden, güvenlik sorunları riskinden ve mültecilere karşı potansiyel düşmanlıktan korkuyorlar. Göçü kontrol etme konusunda da endişeleri olabilir (Azad & Jasmin, 2013: 29).

Yerel entegrasyon sürecinde oranın toplumun konuya yaklaşımı büyük önem arz etmektedir. Göç edilen ülkede bizzat mültecilerin varlığı, oradaki yerel toplumun kendi ülkelerinde hem nicelik hem de nitelik anlamında aldıkları hizmette kaygılara neden olacak düzeyde belirli bir değişikliğe yol açabilir. Bu da yerel toplumun entegrasyon sürecine dair yaklaşımını ciddi anlamda etkileyebilir. Doğru bilindiği sanılan yanlışların yerel toplumda yaygın kazanması ve mültecilere tanınan hizmet ve hakların yerel toplumda aldıkları hizmeti ve sahip oldukları hakları kaybedeceğini düşünmelerine yol açması, yerel entegrasyonu sürecini işlenmesini zorlaştırabilir. Böyle bir durumda ev sahibi devletlerin uygulayacağı entegrasyon politikaları, entegrasyonun her yönüyle ele alınması ve mültecilerin tam katılımının sağlanması anlamında büyük önem taşımaktadır (Buz ve Korç, 2021:201)

Özcesi, sosyal entegrasyonun başarılı olması iki taraflı bir sorumluluk gerekmektedir. Hem mültecilerin göç ettikleri yerlerde adaptasyon sürecini akamete uğratacak söylem ve tutumlardan uzak kalması, hem de göç alan ülkelerin yerlileri dışlayıcı davranış ve pratiklerden uzak durmalıdır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu çözüm yolu, gönüllü geri dönüş mümkün olmadığında veya uygulanamaz olduğunda uygulanır. Çözümün bu kategorisinde, mülteciler yerel olarak ilk sığınma ülkelerine entegre edilir veya yeniden yerleştirilir.

3.2. Üçüncü Bir Ülkeye Yerleştirme

Üçüncü ülkeye yerleştirme, mültecilerin koruma aradıkları bir ülkeden onları mülteci olarak sürekli olacak şekilde ikamet statüsüyle kabul eden üçüncü bir ülkeye seçilip yerleştirilmesi demektir. Yeniden yerleşim ile elde edilen statü, mültecilerin geri gönderilmemelerine imkân sağlayarak korumaya alır, onlara ve ailelerine veya bakmakla sorumlu oldukları kişilere, yerleştirildikleri ilgili ülkenin yurttaşlarının sahip olduğu her hakka sahip olup erişim imkânı sunar. Yerleştirilen ülkenin vatandaşlığına alınma fırsatı da buna dahildir (UNHCR, 2011:9).

IOM'un Göç Terimleri Sözlüğü'nde (Perruchoud & Redpath-Cross, 2013: 101) üçüncü ülkeye yerleştirmenin (resettlement) tanımı hususunda şu ifadeler kullanılmaktadır:

Genelde üçüncü bir ülke olmak üzere, insanların (mülteciler, ülkesinde yerinden edilmiş kişiler vs.) başka bir coğrafi bölge ve ortama yerleşmeleri ve entegre olmaları. Mülteci bağlamında, sığındıkları ülkeden, kendilerini kabul eden başka bir Devlet'e transferleri. Mültecilere genellikle iltica hakkı veya diğer uzun vadeli ikamet hakları tanınır ve çoğu durumda mülteciler vatandaşlığa geçme fırsatını elde ederler (Perruchoud & Redpath-Cross, 2013: 101).

BMMYK, Tüzüğü ve BM Genel Kurulu Kararlarının verdiği yetkiye istinaden gönüllü geri dönüş ve yerel bütünleşme ile birlikte üçüncü ülkeye yerleştirmeyi de kalıcı bir çözüm türü olarak uygulama yetki ve sorumluluğuna sahiptir. Üçüncü ülkeye yerleştirme, mültecilerin kendi kendilerine yeterli olmak için çalışıp bu hedefe ulaşabilecekleri ev sahibi ülkelere erişimlerini sağlama konusunda temel bir unsurdur. Mevcut mülteci koşullarının karmaşıklığı düşünüldüğünde, koruma ihtiyaçları diğer yollarla karşılanamayan ve evine geri dönme imkânı bulunmayan çok sayıda hassas durumdaki mülteci için üçüncü ülkeye yerleştirme kritik bir koruma aracı ve çözüm yöntemi olmayı sürdürmektedir. Bunun yanı sıra sorumluluğun devletler arasında paylaşılmasını sağlayan önemli ve somut bir mekanizmadır. Bu sorumluluk paylaşımı, devletlerin küresel çaptaki üçüncü ülkeye yerleştirme fırsatlarını artırmak ve tamamlayıcı yolları uygulamaya koymak üzere taahhütte buldukları BM Genel Kurulu'nun New York Mülteci ve Göçmenler Deklarasyonu ile resmiyet kazanmıştır. (BMMYK, 2018).

Yeniden yerleştirilme işlemleri yapılan mültecilerin sosyokültürel olarak uyumu ve entegrasyonunun sağlanması, yerleştirilen ülkelerin toplulukları ile mülteciler arasındaki ilişkinin durumu, yeniden yerleştirilme mevzusu çerçevesinde en çok incelenip analiz edilen meseleler olmaktadır. Yeniden yerleşim prosedürünün uygulanması işlemi birçok defa sekteye uğrayabilir, engeller veya zorluklar ile karşılaşabilir. Böyle bir durum, “yeniden yerleşim politikalarının yetersizliğinden, ev sahibi topluluklar arasında yüksek düzeyde yabancı düşmanlığının olmasından, dil yetersizliğinden ve niteliklerin tanınmasından kaynaklanabilir” (Mutlu, 2020:24).

Buz ve Korç’un (2021:201) dikkat çektiği üzere, mültecilerin yeniden yerleştikleri ülkeler, tıpkı kendi vatandaşları gibi mültecilere de sivil, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerekli haklara erişme, yasal ve fiziksel korumadan faydalanma imkanı sunabilmelidir. Ayrıca yeniden yerleştirme, ülkelerarası iş birliği ve yük paylaşımında etkin bir rol oynayabilir. Kalıcı bir çözüm olarak sunulan yeniden yerleştirmede ülkelerin yeniden yerleştirmede belirledikleri göçmen kontenjanlarını arttırmaları ve ilk kez yeniden yerleştirme programlarını kullanan ülkelere diğer ülkelerin destek olması beklenmektedir.

Stratejik bir işlev olarak, grupların veya insan kategorilerinin yeniden yerleştirilmesi, bir mülteci durumuna yönelik kapsamlı bir müdahalenin parçası olabilir. Örneğin, yurttaşları için değil, yalnızca kendileri için geçerli olan devam eden zulüm riski nedeniyle belirli bir etnik grup için gönüllü geri dönüş veya yerel entegrasyon bir seçenek olmadığında, o grubun toplu olarak yeniden yerleştirilmesi uygun olabilir. Dolayısıyla, doğası gereği yeniden yerleştirme, sığınma ülkesi üzerindeki baskının bazı mültecilere kalıcı bir yer sağlayan diğer devletler tarafından paylaşıldığı bir yük ve sorumluluk paylaşımı biçimidir (Azad & Jasmine, 2013:29).

Ancak mülteciler, yeniden yerleşim sürecinde bürokratik süreç ya da çok sayıda başvurunun olması gibi nedenlerden dolayı bazen engellerle karşı karşıya kalabiliyor (Alison 2019: 245). Nitekim yasal yollarla üçüncü ülkelere yeniden yerleşmek üzere ilgili kurumlara başvuruda bulunan ve sonuçlanmasını bekleyen katılımcıların, bekleme sürecinin uzun ve belirsiz bir hal alması, bu süreçte sosyal, ekonomik, sağlık, eğitim gibi haklara erişimde sorun yaşayabiliyor (Yıldız, 2021:84). Bu durum, mültecilerin üçüncü ülkeye yerleştirme sürecini uzatabiliyor.

3.3. Kalıcı Çözümlerden Biri Olarak Gönüllü Geri Dönüş

3.3.1. Tarihsel Arka Plan

Geri dönüş de göç gibi, geniş ve bir o kadar da karmaşık bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendine özgü bir doğası ve dinamikleri, sosyal ve ekonomik yönü olduğu kadar kültürel ve psikolojik yönleri de var. Geri dönüşü uluslararası göçten ayrı bir şekilde düşünmemiz mümkün değil. Zira geri dönüş, aynı zamanda o göç olgusunun ayrılmaz bir parçasıdır (Öner, 2018:263) Güvenli ve onurlu geri dönüş ve sürdürülebilir yeniden entegrasyon, göç yönetimine yönelik kapsamlı bir yaklaşımın vazgeçilmez bir parçası olarak kabul edilmektedir.

Gönüllü geri dönüş meselesi, ilk olarak II. Dünya Savaşı sonrasında Batılı ülkelerin ve uluslararası kuruluşların dikkatini çekti. O dönemde savaşın bir tarafı olan Müttefikler, Almanların yanında savaşmış olan Sovyet Rusya vatandaşlarını zorla geri gönderdiler. Bu zorla gönderme, birçok vatandaşın Sovyetlerde vurulmasına, zorla çalıştırılmasına veya ülke içinde sürgüne mahkum edilmesine yol açtı. Bu yüzden 1951 Mülteci Sözleşmesi taslağı hazırlandığında ve BMMYK 1950'de kurulduğunda, mültecilerin geri gönderilmemesi ve gönüllü geri dönüş ilkeleri, bu tür olayların tekrar edilmesini önlemeyi ve mültecilerin komünist devletlere geri gönderilmelerini engellemeyi amaçlıyordu. Bundan dolayı da büyük ölçekli geri dönüş hareketlerin Afrika'da verilen ulusal kurtuluş mücadelelerinin bir milyondan fazla mültecinin evlerine dönmesine izin verdiği 1960'lar ve 1970'lere kadar gerçekleşmediği söylenebilir. Bu süreçten sonra ise, mülteci dönüşleri, menşe ülkelerdeki bazı çok belirgin ve temel değişiklikler nedeniyle tetiklendi ve teşvik edildi. BMMYK'nin bu geri dönüşlere katılımı ve katkısı öncelikle lojistik amaçlıydı. Ayrıca bu tür geri dönüşlerin güvenliği ve gönüllülüğü pek söz konusu değildi. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerdeki mülteci sayısının hızla arttığı 1980'lerde değişmeye başladı. Mültecilere ev sahipliği yapan birçok ülke, ekonomik kötü yönetimin ve dayatılan yapısal uyum programlarının etkileriyle başa çıkmak için mücadele ederken, kendi topraklarında yaşayan ve giderek artan büyük ölçekli ve uzun vadeli mülteci nüfusunun etkisine ilişkin artan endişelerini dile getirdi (Crisp & Long, 2016: 143).

Gönüllü geri dönüş, II. Dünya Savaşı'ndan itibaren uluslararası aktörler için mülteci krizine yönelik çözümlerin başında gelen, ülkesinden göç etmek zorunda kalan mülteciler için uzun vadede desteklenen çözüm türlerinin başında gelmektedir. Kaya'nın (2019:518) da belirttiği üzere, temel olarak gönüllü geri dönüşten beklenen,

bir kurumun ya da devletin üstlendiği görevin yerine getirilmesinden ziyade, insan haklarını ve onurunu da gözeten bir geri dönüşün gerçekleşmesidir.

Chimni (2004:1) gibi teorisyenler, İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dönemdeki mülteci krizine yönelik çözüm süreçleri yeniden yerleştirmenin teşvik edildiği 1945'ten 1985'e kadar olan süreç ve gönüllü geri dönüşün öncelik kabul edildiği 1985 sonrası süreç olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. 1945'ten 1985'e kadar olan süreçte ilkesel olarak mültecilerin gönüllü geri dönüşü tercih edilse de uygulamada yeniden yerleşimleri teşvik edilmiştir. Soğuk Savaş döneminin sonlarına yaklaşılan bu tarihlerde mülteciler kendi ülkelerinde savaş devam etmese dahi "güvenli bölge" olarak adlandırılan alanlarda tutulmak istenmiştir. 1985-1993 yılları arasındaki aşamada ise gönüllü geri dönüşün, "gönüllü" olma niteliğinin sağlanmasıyla kalıcı bir çözüm şeklinde teşvik edildiği belirtilmektedir. Batı Avrupa'da 1993'te uygulanan geçici koruma rejimleri çerçevesinde çözüme yönelik söyleme, "güvenli geri dönüş" kavramı dahil edildi. Güvenli geri dönüş, bir orta yol olarak gönüllü ile zoraki/istemsiz geri dönüş arasında bir süreklilik bulmaya yönelik olarak kullanıldı. Böylece 1996 yılında dayatılan geri dönüş doktrini, onu istemsiz geri dönüş gerçeğini kabul etmeye zorlayabilecek kısıtlamalara dikkat çekmek için BMMYK tarafından yayınlandı (Chimni, 2004:1-5; Buz ve Korç, 2021: 214).

Gönüllü geri dönüş, çeşitli uluslararası hukuki belgelerde öngörülen koşullar çerçevesinde, mülteci veya savaş esirlerinin, vatandaşı oldukları ülkeye geri dönme hakkı olarak tanımlanmıştır. 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin 13. maddesinde, "Herkes kendi ülkesi de dahil olmak üzere herhangi bir ülkeyi terk etme ve ülkesine dönme hakkına sahiptir." denilmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK) tüzüğünü kabul eden 14 Aralık 1950 tarihli BM Genel Kurul Kararı, hükümetleri, "mültecilerin gönüllü olarak ülkelerine geri gönderilmesini teşvik etme çabalarında yüksek komiserliğe yardım etmeye, diğer işlevlerinin yanı sıra bu görevin yerine getirilmesinde de yüksek komiserlik ile iş birliği yapmaya çağırıyor." Tüzük, diğer işlevlerin yanı sıra, gönüllü geri dönüşleri kolaylaştırmak ve teşvik etmek için hükümetlere ve özel kuruluşlara yardımcı olmakla birlikte, mülteciler sorununa kalıcı çözümler aramayı ve mültecilerin korunmasını sağlamayı yüksek komiserliğe yüklemektedir (UNHCR, 1996).

Gerir d6nüş, 1990'larda hem olumlu hem de rahatsız edici olacak şekilde iki y6nlü bir gelişmeyle yüz yüzeydi. Bunlardan en önemli olumlu değişiklik, geri d6nüş 6lçeğinde olmuştur; 1975'ten 1989'a kadar görölen 4 milyondan az geri d6nüşe karşın, 1990-1996 yılları arasında 14 milyon gibi bir geri d6nüş söz konusu oldu. Rahatsız edici olan yönü ise, bu geri d6nüşlerin yarısından fazlası Afganistan, Angola, Bosna Hersek, Burundi, Irak, Myanmar, Ruanda ve Somali gibi çok sorunlu ölkelere oldu. Diğer geri d6nüşlerin çoğu da, istikrarlı ve barışçıl bir süreç yaşayan, ancak barışın bozulup çatışmaların başlama olasılığının yüksek olduğu ölkelere yönelikti. Nitekim bu ölkelerin birçoğunda geri d6nüşlerin gerçekleştiği zaman diliminde çatışmalar tekrardan patlak verdi ve mültecilerin büyük çoğunluğunun ölkelerini tekrar terk etmelerine yol açtı (Stein, 1997: 4; Kulu: 2017;10).

IOM'un mültecilere gönüllü geri d6nüş ve yeniden entegrasyon konusunda idari, lojistik ve mali destek sağlamayı amaçlayan Yardımlı Gönüllü Geri D6nüş ve Yeniden Entegrasyon (AVRR) programları çerçevesinde geri d6nüş ve yeniden entegrasyon faaliyetleri kapsamında bağlı kalınması gereken yedi ilke sıralanmıştır. Bunlar, gönüllülük, göçmen merkezli yanıt, güvenlik, yeniden entegrasyonun sürdürülebilirliği, gizlilik, diyalog ve ortaklık ile kanıta dayalı programlamadır. Gönüllülük, iki koşulun geçerli olması durumunda var olduğu varsayılır. Bunlar da, fiziksel veya psikolojik baskının olmaması olarak tanımlanan seçim özgürlüğü ile karara dayanak olacak tarafsız ve güvenilir bilgilerin mevcudiyetini gerektiren bilinçli bir karar. Zira geri d6nüş kararı verilmeden önce bireyler, konuyla ilgili eksiksiz ve tarafsız bir şekilde bilgilendirilmelidir. Mülteci bireylerin hak ve gereksinimlerine odaklanan göçmen merkezli yanıt ilkesi, geri d6nüş ve yeniden bütünleştirme süreci boyunca her bir göçmene cinsiyet ve yaşa duyarlı bir şekilde özel destek sağlamak için yapılacak bireysel değerlendirmeleri esas alan ilkedir. Güvenlik ilkesi ise, genel güvenlik düzeyi gibi güvenlik konuları ile geri d6nüş ve yeniden entegrasyon yardımının sağlanmasını etkileyebilecek operasyonel zorlukları dikkate almayı gerektirmektedir. Geri dönen göçmenlerin ve/veya AVRR yardımının sağlanmasına dahil olan personelin güvenliği için bir tehdit söz konusu olursa, belirli bölgelere veya ölkelere geri d6nüşlerin sınırlandırılması veya askıya alınması gerekebilir. AVRR programları bağlamında merkezi önemde olan bir ilke de, geri gönen mültecilerin yeniden entegrasyonunun sürdürülebilirliğidir. Geri dönenler, (yeniden) göç etmelerine neden olan faktörlerle başa edebilmeleri adına ekonomik kendi kendine yeterlilik, toplulukları içindeki sosyal istikrar ve psikososyal refah seviyelerine ulaştıklarında yeniden entegrasyon

sürdürülebilir bir nitelik olduğu kabul edilmektedir. AVR R programlarından yararlanan mültecilere ait tüm kişisel verilerin, uluslararası veri koruma standartlarına uygun olarak güvenli bir şekilde toplanılması, kullanılması, aktarılması ve saklanması da gizlilik ilkesi kapsamına girmektedir. Zira yararlanıcı mültecilerin kişisel verilerinin işlenmesi için kişisel verilerin gizliliğini ve bireylerin anonimliğini korumak için tüm makul ve gerekli önlemler alınarak göçmen mahremiyetine saygı gösterilmelidir. Kurumsal diyalog ve ortaklık, AVR R programları çerçevesinde ilerleyen geri dönüş ve yeniden bütünleşme sürecine dahil olan paydaş aktörler arasında yapıcı ve dengeli alışverişi esas alan ilkedir. Bu süreçte karşılaşılabilecek olası zorluklara ilişkin ortak bir anlayışı teşvik eder. Bu ilke, göçmenlere sunulan geri dönüş yardımının kapsamını ve kalitesini artırmak, yeniden göç çabalarının tekrarlanmasını önlemek ve yeniden bütünleştirme süreçlerinin sürdürülebilirliğini desteklemek için uluslararası, bölgesel, ulusal ve alt ulusal düzeydeki çeşitli aktörler (hükümet ve hükümet dışı) arasında iş birliğini salık vermektedir. IOM'un gönüllü geri dönüş ve yeniden entegrasyon programları için esas alınan son ilke olarak kanıta dayalı programlama ise, AVR R programlarının etkisini anlamak ve ilerleyen süreç için devam eden program tasarımı hakkında aktörleri bilgilendirmek adına tüm AVR R süreci boyunca sistematik ve sürekli veri toplamayı, izlemeyi ve değerlendirmeyi mümkün kılacak mekanizmaların kurulmasını esas almaktadır. Göçmenlerin alınan yardıma ilişkin görüşlerini açık ve gizli bir şekilde ifade etmelerine olanak sağlayacak geri bildirim mekanizmaları da yürürlükte olmalıdır (IOM, 2016:6).

3.3.2. Gönüllü Geri Dönüş Nedir?

Mültecilerin geri dönüşü, mültecilerin sığınma talebinde bulunduğu hedef ülkeden menşe ülkesine geri gönderilmesi olarak tanımlanabilir. Ancak bu tanım sorunludur. Çünkü hedef ülkede doğmuş mültecileri kapsamamakta, dolayısıyla ev olarak menşe ülkeye geri dönmek bu mülteciler için geçerli olmayabiliyor. Aksi halde böyle bir tanım, mülteci statüsünün miras kaldığını ve kökenlerinin korunacağını ima eder (Yeboah, 2013:11). “Gönüllü” kavramının “geri dönüş” terimine eklenmesinin nedeni ise, tercih edilen çözüm olarak nitelendirilebilmesi için her geri dönüşün gönüllü olması ve ev sahibi devlet veya başkaları tarafından zorlayıcı yöntemler kullanılmasının bir sonucu olmaması gerektiği kuralına dikkat çekmektir. Nitekim, yalnızca gönüllü olarak yapılan bir geri dönüşün kalıcı ve sürdürülebilir olması muhtemeldir (Hatam, 2018:46).

Gönüllü geri dönüş, BMMYK, devletler arası kuruluşlar ve devletler tarafından en uygun ve dayanıklı çözüm olarak izlenmiştir. Gönüllü geri dönüş, kendi ülkelerinde kalma koşullarının el vermediği ve oradaki durumların şiddetlendiği acil hallerde göç etmek zorunda kalan mültecilerin, göç etmelerine yol açan menşe ülkelerindeki mevzu bahis acil haller sona erdiğinde, kendiliğinden veya organize bir şekilde, ama çoğunlukla gönüllü olarak geri dönmeleri genel varsayımına dayanmaktadır. Bu seçeneğin en çok tercih edilmesinin nedeni, diğer iki kalıcı olarak çözüm olan yerel entegrasyon ile üçüncü ülkeye yerleştirme konusunda yaşanan sorunlardır. Nitekim göç edilen hedef ülkelerin mültecilerin yerel entegrasyonu ile ilgili yürütülecek program ve faaliyetlerin maliyetini karşılayabilme hususunda oluşan engelleri bertaraf etme noktasında sıkıntılar yaşayabildiği gibi, dünya genelinde var olan mültecilerin yalnızca az bir kısmının üçüncü ülkelere yerleştirilme imkânının söz konusu olması gönüllü geri dönüşü en işlevsel ve cazip seçenek kılmaktadır (Zetter, 202: 8; Demir, 2022: 61).

Gönüllü geri dönüş sürecinde hedef ülkeden menşe ülkeye geri dönme veya hedef ülkede kalma konusunda karar verebilecek irade, sadece mültecilerin kendilerine aittir. BMMYK'nın, menşe ülkenin, hedef ülkenin ve diğer uluslararası aktörlerin rolü, mültecilerin aldığı karara, onların arzu ve inisiyatifine bağlı olarak mültecileri tahliye etmekle sınırlıdır. Tüm aktörlerin gönüllü geri gönderilmeyi kolaylaştırma ve yardım etmedeki rolü, yalnızca mültecilerin statüsüyle ilintili olup, mültecilerin geri dönmeye istekli olduklarını beyan edip göstermelerinden sonra yerine getirebilir (UNHCR, 1996; Kulu, 2017: 9)

Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) Göç Terimleri Sözlüğü'nde (Perruchoud & Redpath-Cross, 2013:34) geri dönüş, çeşitli uluslararası hukuki belgelerde öngörülen koşullar çerçevesinde, mülteci veya savaş esirlerinin vatandaşı oldukları ülkeye geri dönme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Bu hak için de 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Protokolleri, 1907 Dördüncü Lahey Sözleşmesi'ne Ek Kara Savaşlarında Kanun ve Teamüllere Saygı Gösterilmesine İlişkin Yönetmelik, insan haklarına ilişkin hukuki belgeler ve uluslararası teamül hukukuna dikkat çekilmektedir. Geri dönüş tercihi, mültecinin bulunduğu devletlerin ya da başka uluslararası güçlerin kararına bağlı olmayıp mülteci kişinin bireysel bir hakkıdır. Ayrıca, uluslararası hukuk bağlamında bakıldığında, geri dönüş, yaşanan çatışmalar son bulduğunda, mültecilerin yaşadığı hedef ülkeler ya da asker ve/veya sivilleri esir tutan çatışma tarafları onları serbest bırakma, menşe ülkelerin ise vatandaşı olan bu kişileri kabul etme yükümlülüğünü de içermektedir. Terim olarak geri dönüş, yaşanan uluslararası kriz dönemlerinde

diplomatik elçiler, uluslararası yetkililer, yabancı bir ülkeye yerleşmiş kişiler ve göçmenler için de kullanılan bir kavramdır.

Gönüllü geri dönüş kendiliğinden, kolaylaştırılmış veya teşvik edilmiş bir şekilde gerçekleşebilir. Kendiliğinden geri dönüş, mültecilerin kendi imkanları çerçevesinde geri dönme kararı alarak gerçekleşir ve mültecilerin kendilerinin bireysel planlamasını içerir. Kendiliğinden geri dönüşte mülteciler, BMMYK veya ortaklarının kaynakları yerine kendi kaynaklarından yararlanırlar. Bu tür geri dönüşte azı mülteciler, sığınma ülkelerinde bulunan aileleriyle birlikte geri dönüp dönmeyeceklerini belirlemek için menşe ülkedeki durumu değerlendirmek adına kısa bir süre için menşe ülkelerine dönebilmektedir. Uygun görmeleri halinde tüm aile üyeleri ve eşyalarıyla birlikte kalıcı veya uzun süre kalmak için geri dönerler. Kolaylaştırılmış geri dönüş ise, mültecilerin geri dönme isteğini belirttiği ve menşe ülkedeki koşulların BMMYK tarafından geri dönüşleri teşvik etmek için önem derecede karşılamaya çalışıldığı, yeterli derecede fiziksel, yasal ve maddi güvenlikle geri dönmelerini sağladığı durumlarda geçerlidir. Gönüllü geri dönüşün bu çeşidi, hem bireyleri hem de daha büyük grupları kapsayabilir. Menşe ülkedeki durum düzeldikçe, BMMYK daha fazla mültecinin geri dönüşünü sağlamak adına kolaylaştırmayı arttırabilir. Diğer gönüllü geri dönüş türü olan teşvik edilmiş gönüllü geri dönüş ise, menşe ülkedeki koşullar iyileştiğinde ve mültecilerin çoğunluğunun güvenli ve onurlu bir şekilde geri dönmelerine ve geri dönüşlerinin sürdürülebilir olmasına izin verecek yasal, fiziksel ve maddi güvenlik düzeyine ulaştığında uygulanmaktadır. Bu özellikle menşe ülkedeki ilgili makamlar, ev sahibi ülkenin yönetimi ile BMMYK arasında resmi bir gönüllü geri dönüş anlaşması sağlanarak ülkelerine geri gönderilen mültecilerin güvenliğinin garanti altına alınması ve ücretsiz geri dönüşlerinin mümkün kılınması halinde geçerlidir (UNHCR, 2013: 2-3).

Geri dönüş kararını üç temel faktöre bağlı olarak kavramsallaştırmanın mümkün olduğuna değinen Black ve arkadaşları (2004: 13), bunları, menşe ve ev sahibi ülkelerdeki yapısal koşullar (siyasi, ekonomik ve sosyal faktörler gibi), bireysel ve toplumsal koşullar (yaş, cinsiyet ve ailevi özellikler), geri dönmeye teşvik ve ikna eden kamusal politikalar ve caydırıcı unsurlar olarak sıralamaktadır. Hakeza Bilecen'in (2018: 138) değerlendirmesine göre, geri dönüş, mikro (bireysel), makro (devletler arasındaki ilişkiler) ve mezo (aile, toplum vs.) gibi üç başlık altında toplanan pek çok parametreye bağlı olarak da gerçekleşebilmektedir. Örneğin savaş, ülkelerin değişen ekonomik ve politik yapıları, uluslararası anlaşmalar makro nedenler; hastalık, ölüm

veya ailenin ekonomik ve sosyal yapısının değişmesi de göçe neden olan kişisel nedenler olarak sıralanabilir. Ayrıca sosyal mutabakat ve barış, güvenlik, siyasi değişimler ve istikrar, demokrasi, insan hakları, aile dayanışması, ev özlemi duygusu gibi faktörlerin geri dönüş kararında belirleyici en önemli faktörler olduğu savunulmaktadır (Black vd., 2018: 14).

Mültecilerin anavatanlarına gönüllü olarak geri gönderilmeleri, onların orada kendi yaşamları üzerindeki güvenliği ve kontrolü sağlayabileceklerine yönelik bir işarettir. Ancak yine de geri gönderilme yalnızca bir başlangıçtır ve mülteci ile kendi devleti arasında güven ve sadakat bağının yeniden kurulduğu, kendi toplumlarına dahil olduğu anlamına gelmez. Fiziksel olarak ülkelerinde olsalar da, ülkelerinin ekonomik ve politik yaşamına katıl(a)madıkları sürece köklerinden sökülmüş kişilerdir. Dolayısıyla sadece ülkesine geri göndermekten ibaret olan bir geri dönüş, mültecileri ülke içinde yerinden edilmiş kişilere dönüştüren bir yer değiştirmeye dönmesi tehlikesi taşımaktadır. Geri dönen mültecilerin yeniden entegrasyonu, mültecilerin ülkelerinde fiziksel olarak basit bir yeniden yerleştirilmesinin ötesine geçen karmaşık bir siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel süreçtir (Stein, 1997: 8).

1990'larda kalıcı çözüm türlerinin gerçekleştirilmesinde uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi için çalışmalar yapan BMMYK, gönüllü geri dönüş ile ilgili olarak da "4R" diye kısaltılan bir öneriyi kabul etmiştir. Bu da gönüllü geri dönüş çözümünün sürekliliği için menşe ülkeye geri dönüş (repatriation), geri dönülen ülkeye yeniden entegrasyon (reintegration), (menşe ülkede) rehabilitasyon (rehabilitation) ve yeniden yapılanma (reconstruction) şeklindedir. Böylece, geri dönüşün menşe ülkeye dönmekten ibaret olmadığına, aynı zamanda kişinin menşe ülkesine dönmesini sağlayacak ortamın menşe ülkede yaratılmasının gerekli olduğuna dikkat çekilmiştir. Çatışma sonrasında uygulanması gereken 4R programları, mültecilerin geri dönüşlerine imkan sunacak iyi koşullar çerçevesinde gerçekleşmesini güvence ve garanti altına almak için uygulanır. 4R programları çerçevesinde yürütülen çalışmaların gerçekleşmesi için BMMYK, Dünya Bankası ve BM Kalkınma Programı gibi kurumlarla geri dönüşlerle ilgili işbirliği yapabilmektedir. Örneğin, 1990'larda Afganistan, Liberya, Sierra Leone ve Sri Lanka'ya geri dönüşler bu programlara uygun şekilde gerçekleştirilmiştir (UNHCR, 2012: 116; Kaya, 2019: 523; Demir, 2022: 80).

Stein'e göre, gönüllü geri dönüşlerin çoğu, çatışmanın ortasında, belirleyici bir siyasi olay ve başlangıçta göçe neden olan menşe ülkenin rejiminde veya koşullarında büyük bir değişiklik olmadan, sadece çatışmalarda bir durgunluk veya karşıt tarafların

durduğu siyasi pozisyonlarda bir değişim söz konusu olduğunda gerçekleşir. Sayısız mülteci, devam eden risk karşısında genellikle herhangi bir af, bir geri dönüş anlaşması veya programı olmaksızın, hedef veya menşе ülkedeki yetkililerden izin, uluslararası bilgi veya yardım almadan ve göçe neden olan çatışmalar sona ermeden evlerine döner. Gönüllü geri dönüşte mülteciler genellikle menşе ülkenin ulusal hükümeti dışındaki çatışmanın taraflarınca kontrol edilen bölgelere yerleştirilir. Mülteciler kendi ülkelerindeki kriterleri göç ettikleri hedef ülkenin kriter, koşul ve standartları ile karşılaştırarak daha güvenli ve iyi bulmaları halinde evlerine dönerler (Stein, 1997:2). Bu bağlamda, mültecilerin geri dönme kararının en önemli belirleyicisi, menşе ülkedeki güvenlik faktörü olduğu söylenebilir. Zira mültecilerin geri dönüş yapacakları ülkelerde siyasi istikrar ve kişisel güvenlik ile ilgili koşullar temel önemdedir. Bilhassa menşе ülkede maruz kalınan siyasal ve güvenlik merkezli şiddet deneyimlerinin, karşılaşılan etnik, dini veya ideolojik baskıların, mültecilerin geri dönüş tercihinde ve kararında başat olumsuz etkenler olabilmektedir. Nitekim menşе ülkelerine geri dönen mültecilerin önemli bir kısmının, bilhassa etnik o ülkedeki bir azınlığa mensup ise, oranın siyasi iktidarı elinde bulunduran otoritelerince şüphe ile karşılanıp damgalanabilmektedir. O otoritelerin başka bir ülkeye göç edip sığınma talebinde bulunan yurttaşlarına “sadakatsiz/hain” diye damgaladıkları bilimsel çalışmalarda tespit edilen bir olgu olarak karşımıza çıkabilmektedir (Altunoğlu, 2019:17).

Göç literatüründe mülteciler bağlamında oluşacak bir geri dönüş programının uluslararası bağlamda kabul gören bir şekilde uygulanması için üç ilkenin sağlanması gerektiğine dikkat çekilir. Bunlar, gönüllülük, güvenlik ve saygınlık ilkeleridir (İçduygu & Ayaşlı, 2019: 3). 2019’da, kırkınıcı yılına giren Afganistan meselesinin bir sonucu olarak komşu ülkeler İran ve Pakistan’a sığınan mültecilerin Afganistan’a geri dönüşü sözü edilen bu üç koşulun tam olarak sağlanamaması nedeniyle başarılı olamamıştır. Bir yandan son kırk yıldır kırılğan devlet yapısı ile Afganistan başka ülkelere sığınan yurttaşlarına güvenli bir dönüş ortamı sağlayamamış, diğer yandan ise zaman zaman uluslararası düzeyde, BMMYK tarafından, kurumsallaştırılmaya çalışılan geri dönüş programları gönüllü geri dönüş yerine dayatılmış geri dönüş çerçevesinde gelişmiş ve sürdürülebilirliği olmamıştır

Geriye dönüşün kapsamlı ve problematik bir sorunu içinde taşıdığı da savunulmaktadır. Kanbir’e (2020: 3853) göre, geri dönüş göçü, fiziksel bir geriye dönüş miti olmaktan ziyade, çok boyutlu bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahse konu sorunların birer getirisi/sonucu olarak gördüğümüz geriye dönüş göçü toplum, kültür ve

kimlik gibi olgular üzerinden arada kalmışlığı içermektedir. Böyle bir durum mültecilerin ne buldukları ne de geçmişte ait oldukları yerde evlerinde hissetmelerine neden olup bir ruhsal belirsizlik hali içinde kalmalarına neden olabilmektedir.

Geri dönüşün uygulanabilir olabilmesi için gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirlik gibi üç temel koşul ön plana çıkmaktadır. Gönüllülük, mültecilerin baskı altında olmadan ve kendi seçimleriyle özgür iradeleriyle geri dönme kararı alma durumunu ifade etmektedir. Geri dönüşte güvenlik, mültecinin fiziksel, hukuki ve maddi/ekonomik anlamda menşe e ev sahibi ülkeler ile uluslararası aktörler tarafından güvence sağlanması durumudur. Sürdürülebilirlik meselesi de, geri dönüşün mültecilere geri döndükten sonra sağlanan fiziksel, sosyoekonomik ve siyasi-güvenlik güvencesi çerçevesinde mümkün mertebe kalıcı hale getirilmesi ile ilgilidir (Black vd., 2004:25; Buz ve Korç, 2021: 198).

3.3.3. Gönüllü Geri Dönüşün Üç Temel Koşulu

3.3.3.1. Gönüllülük

Gönüllülük ilkesi, mültecilerin geri dönüşü konusunda uluslararası korumanın temel taşı olarak değerlendirilir. Gönüllü geri dönüş, 1951 Mülteci Sözleşmesinde doğrudan ele alınmasa da, geri göndermeme ilkesi üzerinden dolaylı olarak konu edildiği söylenebilir. Nitekim mültecilerin istemsiz geri dönüşü, pratikte geri dönüş anlamına gelmeyecektir. Köklü bir zulüm korkusunu koruyan bir kişi mülteci ve ülkesine geri gönderilmeye zorlanamaz.

Gönüllülük, yalnızca mültecinin ülkesine geri gitmesinin iten önlemlerin bulunmaması anlamına gelmez. Aynı zamanda yanlış bilgilerin yayılmaması veya sürekli yardım vaatleri yoluyla geri dönmesinin engellenmemesi gerektiği anlamına da gelir. Çünkü bazı durumlarda sığınma ülkesindeki ekonomik çıkarlar, mültecilerin ülkelerine geri dönmelerini engellemeye çalışan çıkar gruplarına yol açabilir.

UNCHR'nin hazırladığı "Handbook on Voluntary Repatriation: International Protection" (1996) elkitabı çalışmasına göre gönüllülük, yalnızca mülteciyi ülkesine geri dönmesini mümkün kılacak önlemlerin olmaması anlamına gelmez. Bununla birlikte, örneğin, yanlış bilgilerin yayılması veya yanlış sürekli yardım vaatleri yoluyla geri dönmesine engel olmamak anlamına da gelir. Nitekim bazı durumlarda ev sahibi ülkedeki ekonomik çıkarlar, çıkar gruplarının mültecilerin ülkelerine geri dönüşlerini engellemeye çalışmasına yol açabilir. "Gönüllülük" bir ilke meselesinden daha fazlasıdır. Gönüllü olarak yurda geri gönderilmenin kalıcı ve sürdürülebilir olması çok

daha olasıdır. Bu nedenle gönüllülük esası ve gerekliliği, gerçek anlamda kalıcı bir çözüm bulmaya yönelik pragmatik ve mantıklı bir yaklaşım oluşturur. Bununla birlikte, herhangi bir fiziksel, psikolojik veya maddi baskının yokluğunu ima eden "gönüllülük" konusu, çoğu mülteci için geri dönüş kararının, siyasi faktörler, güvenlik sorunları ve maddi ihtiyaçlardan kaynaklanan baskıların bir kombinasyonu tarafından dikte edilip zorunlu kılınmasıyla genellikle gölgelenmektedir. Gerçek "gönüllülük"ü tanımlamanın zorluğu, BMMYK'nin mültecilerin durumunu nesnel bir şekilde inceleme ve değerlendirme ihtiyacını artırmaktadır. Gönüllülüğün doğrulanmasında en önemli unsurlardan biri mültecilerin sığındıkları ülkedeki hukuki statüleridir. Mülteciler yasal olarak tanınırsa, hakları korunur ve yerleşmelerine izin verilirse, ülkelerine geri dönme seçimlerinin gerçek anlamda özgür iradeye dayalı ve gönüllü olması muhtemeldir. Ancak hakları tanınmazsa, baskı ve kısıtlamalara maruz kalırlarsa ve kapalı kamplarla sınırlandırılırlarsa yine geri dönmeyi seçebilirler, ancak bu durum, özgür iradeye dayalı bir seçim olmayacaktır.

Geri dönmeye esas olan ilke, kendi ülkelerinin dışında olan ve geri dönmek istemeyen veya geri dönme imkanı olmayan mültecilerle ilgili gönüllülük ilkesidir. Mültecilerin gönüllü geri dönme nedenleri, aile üyeleriyle tekrar bir araya gelme, varlıkların veya mülklerin korunması, köken ülkede iyileşen durumlar ve/veya sığınma ülkelerinde kötüleşen durumlar gibi faktörlere bağlıdır.

Mültecilerin geri dönüşleri her zaman gönüllü olmayabilir. Bazen mültecilere geri dönüş, tek seçenek olarak sunulur ve zorunlu hale getirilirler. Mültecilerin ev sahibi ülkede istihdam ve fırsatlar konusunda sınırlı seçenekleri vardır. Ev sahibi ülkede bulunmaları, ayrıldıkları ülkelere kıyasla yaşamlarına ilişkin riskleri büyük ölçüde azaltırken, hala çeşitli konularda risk altında olabilirler. Dolayısıyla mültecilerin buldukları ülkedeki zorlayıcı ve ayrımcı koşullar onları geri dönüşe mecbur bırakabilir. Genellikle geri dönüş için güvenlik ve ulusal korumanın yeniden sağlanması temel gereklilikler yerine getirilmediği sürece, geri dönüş sürdürülebilir olmayabilir ve ilgili mülteciler sığındıkları ülkeye geri dönebilir. Gönüllü geri dönüş elverişli koşulların yaratılması, öncelikle menşe ülke için olduğu kadar, desteği genellikle çok önemli olan uluslararası toplum için de büyük bir zorluktur. Bu zorluğun üstesinden gelinmediği takdirde, ev sahibi ülkede kalmak istemeyen mülteciler genellikle kendilerini, sığındıkları ülkedeki yetersiz koruma yardımı ile menşe ülkelerindeki süregelen güvensizlik arasında sıkışıp kalmış, tehlikeli bir konumda bulabilirler (Azad ve Jasmin, 2013: 28).

Hem ev sahibi ülkede hem de menşe ülkede güvenlik, barınma, sağlık, eğitim, maddi geçim kaynakları ve günlük hayatın diğer temel ihtiyaçlarının tehlike ve risk altında olduğundan dolayı gönüllü geri dönüş neredeyse hiçbir zaman tamamen gönüllü olmayabiliyor. Mülteciler genellikle evlerine dönmeye teşvik edilirken, gönüllü geri dönüş için koşullar yetersiz kalabilmektedir. Tayland'daki Burmalı mülteciler örneğinde olduğu gibi, güvenlik henüz sağlanamadığında bile mülteciler evlerine dönmek isteyebilirler. Geri dönüşün gönüllülüğünü sağlamak için, mültecilerin sahip oldukları çeşitli algıları anlamak ve ortaya çıkarmak gerekir. Nihayetinde bir geri dönüşün başarılı olabilmesi, mültecilerin gönüllü olarak geri dönüp dönmemesine bağlıdır. Gönüllülük konusunda mültecilerle diyalog içinde olmak büyük bir önem arz etmektedir. Diyalog, bilhassa mültecilerin geri dönüp dönmek konusunda kendilerini güvende hissedip hissetmeyecekleri, ne zaman ve nasıl güvende hissedecekleri ile ilgili olarak bilinçli kararlar verebilmeleri için gereklidir (Altena, 2018: 10).

3.3.3.2. Güvenlik

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 13. maddesine göre, her mültecinin istediği zaman kendi ülkesi de dahil olmak üzere başka bir ülkeye yerleşme veya o ülkeye dönme hakkı vardır. Geri dönüş kararı gönüllü ve özgür iradeye dayanmalıdır. Geri dönüş sürecinde ve sonrasında güvenlik, temel hizmetlere ve geçim kaynaklarına erişim sağlanması, makul bir geri dönüşü mümkün kılar. Mültecilerin ülkelerine güvenli bir şekilde ulaşmalarını sağlamak için çeşitli idari düzenlemeler ve lojistik destek sağlanmalıdır. Dönüş yolculuğunun en uygun ve uygulanabilir yollarla düzenlenmesi önerilir, böylece mülteciler mümkünse diğer yolcularla birlikte seyahat edebilirler. Mültecilere seyahatten önce ve seyahat sırasında her türlü sorun ve ihtiyaçları için seyahat desteği sağlanması da önemlidir. IOM, 2016:6).

Gönüllü olarak geri dönme kararı alan mültecilerin dönüş süreci ve sonrası boyunca güvenliklerini sağlamak, başta menşe ve ev sahibi ülkeler olmak üzere, dönüşte rol alan devletlerin sorumluluğundadır. Geri dönüş güvenliğini sağlama hususunda atılacak ilk adım, mültecilerin geri döndükleri menşe ülkedeki ortamın güvensizlik boyutunu her açıdan değerlendirip tamamen ortadan kaldırmaktır. Güvenli bir ortamın varlığını garantiyemeden mülteci bireyleri geri dönüşte teşvik etmek hayatlarını tehlikeye atmak anlamına gelir. Bu çerçevede, BMMYK'ya göre geri dönüş sağlayan mültecilerin bir yıl süresince koruma altında izlemeye alınması gerekmektedir. Çünkü geri dönüş süreçlerinin, yalnızca mültecilerin menşe ülkeye doğru bireysel veya

kitlesel olarak sergiledikleri fiziksel hareketlerden ibaret olmadığı, aynı zamanda bir sosyal barış inşası ve iktisadi kalkınma mücadelesi olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Geri dönüşten sonra kişilerin izlenmesi, geri dönüş sürecini daha güvenli hale getirmesine olanak sağlar. Geri dönüşte güvenlik, ev sahibi ülkedeki mülteci politikalarına bağlı olarak değişebilir. Mültecilerin ev sahibi ülkede karşılaştıkları sorunlar, bazen kendiliğinden, yardımsız ve güvensiz geri dönüşlere yol açabilir. (Rohwerder, 2015:1-17; Buz ve Korç, 2021: 211). Bazen de ev sahibi ülkeler menşe ülkede “güvenli bölge” oluşturup mültecilerin oraya dönüşlerini teşvik etmek ve desteklemek isteyebiliyor. Örneğin, Türkiye 2018 yılından bu yana Suriye’de gerçekleştirdiği operasyonlarla güvenli bölgeler oluşturduğunu savunarak, Suriyelileri ülkelerindeki bu alanlara geri dönmeye teşvik etmek amacıyla yönlendirmeye çalışmıştır. Fakat Suriye’nin genelinde bir türlü sağlanamayan güvenlik ve devam eden karışıklık, şiddet ve çatışma hali, Suriyeli mültecilerin Türkiye’nin ilgili yönlendirmesine yeterli düzeyde olumlu cevap vermemelerine yol açtı. Ayrıca, ülkede devam eden şiddet ve istikrarsız ortama bağlı olarak güvenliğin tam anlamıyla sağlanmadan mültecileri geri dönüşe teşvik edip yönlendirmek ideal bir geri dönüşün ilkelerini ihlal etmek anlamına gelmektedir (Mencutek, 2019:29).

Uluslararası hukuka göre kendi vatandaşlarının, özellikle de geri dönüş haklarını gönüllü olarak kullananların dönüşünü kabul etmekle yükümlü olan devletler, geri dönüşte vatandaşlarının fiziksel ve ruhsal anlamda sağlık hakkını da gözetlemelidir. Bilhassa özel sağlık ihtiyacı olan mülteciler, geri dönüşte yol ve seyahat mesafesi gibi fiziksel koşullardan dolayı sağlık sorunlarıyla karşılaşabilir. Dolayısıyla geri gönen mültecilere gerekli psikososyal destek ve sağlık bakımı gibi hizmetlerle birlikte eğitim, öğretim ve istihdam fırsatları tanınmalı (IOM, 2016: 17-18).

BMMYK güvenlik içinde gerçekleşecek bir gönüllü geri dönüşün fiziksel, yasal ve maddi güvenliği kapsadığını belirtmektedir (UNHCR, 2013:2):

Fiziksel Güvenlik: Bu güvenlik türü yaşam hakkını, özgürlük ve güvenlik hakkını ve işkence ile insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleden korunmayı içerir. Mültecilerin hem gidiş-geliş yolları boyunca hem de menşe ülkelerine geri döndükleri bölgelerde şiddetten veya fiziksel güvenliklerine yönelik tehditlerden korunmalarını sağlamak için ilgili devlet yetkilileri tarafından gerekli tüm uygun önlemlerin alınması gerekliliğine işaret etmektedir.

Yasal/Hukuki Güvenlik: Bu güvenlik türü, ayrımcılık yapmamayı, vatandaşlık ve/veya mutlak meskenle ilgili haklardan yararlanmayı, medeni durumun tanınmasını ve

ulusal koruma mekanizmalarına erişimi içerir. Ancak uluslararası toplum, bazı önlemlerin ancak zaman içinde ele alınabileceğini ve yasal güvenliğin tüm unsurları tam olarak ele alınmadan ülkesine geri göndermenin gerçekleştirilebileceğini kabul etmektedir.

Maddi Güvenlik: Daha çok meselenin mali yönüyle ilgili olan bu güvenlik türü ise, temel olarak sosyal, ekonomik ve kültürel haklara erişimi kolaylaştırmayı, geri dönen mültecilere maddi destek sağlamayı, özellikle geri dönüşün ilk aşamalarında büyük ölçekli geri dönüş hareketlerinde sosyal desteği artırmayı kapsamaktadır. Bu güvenlik çerçevesinde geri dönen bireyler ve geri dönüş yerleştikleri bölgeler uzun vadeli kalkınma planlarına dahil edilmeli ve geri dönenlerin diğer tüm vatandaşlarla eşit koşullarda bu haklardan yararlanmaları sağlanmalıdır.

3.3.3.3. Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir geri dönüş, mültecilerin ülkelerine başarılı bir şekilde geri döndükten sonra yeniden entegre olmasını ifade eder. Sürdürülebilir geri dönüş, sosyal ve ekonomik boyutları kapsayan daha uzun vadeli, bağlamsal ve zorlu bir geri dönüş anlayışı olarak tanımlanır. Sürdürülebilir geri dönüş kavramı, geri dönenlerin geçim kaynaklarının ötesine geçer ve tüm aileler için uygulanabilir geçim kaynakları oluşturmak adına geri dönen ülkedeki yapısal koşullara atıfta bulunur (Fransen, 2015).

Genellikle geri dönüş için temel koşullar olan güvenlik ve ulusal korumanın restorasyonu söz konusu olmayabiliyor. Ancak bu koşullar olmadan sürdürülebilir bir geri dönüşten bahsedilmeyebilir ve ilgili mülteciler sığınma ülkesine geri dönebilir. Gönüllü geri dönüşe elverişli koşullar yaratmak, öncelikle menşe ülke için değil, aynı zamanda desteği genellikle çok önemli olan uluslararası toplum için de büyük bir zorunluluktur. Bu, özellikle barışı tesis etmek, insan haklarına saygıyı sağlamak, altyapıyı yeniden inşa etmek, normal siyasi, ekonomik ve sosyal hayatı yeniden kurmak, yargı sistemini iyileştirmek ve uzun vadeli istikrarı teşvik etmek için gereken harcama, çaba ve zamanın göz korkutucu olduğu çatışma sonrası durumlarda geçerlidir (Azad ve Jasmin, 2013:28). Bu nedenle, mültecilerin geri dönüşünde sürdürülebilirliğin çok yönlü bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Sürdürülebilirliğin kavramsallaştırılabilmesi ölçümüne dair üç yaklaşıma dikkat çekilmektedir. İlk olarak, geri dönüş, özel olarak geri dönen her mülteci bireyin durumu, genel olarak da menşe ülkedeki toplum ile ilgili olarak "sürdürülebilir" olmalıdır. Nitekim, çatışma sona erdikten sonra mültecilerin geri dönüşüne ilişkin raporlar, koordinasyonsuz ve düzensiz uygulanan dönüşün menşe ülkedeki durumu

istikrarsızlaştırabileceği ve oradaki yeniden inşa sürecine zarar verebileceği ihtimalini arttırdığına işaret etmektedir. İkincisi, bir geri dönüşün sürdürülebilirliği, hem geri dönen mülteci bireylerin kendi öznel bakışı hem de durumlarının nesnel ölçümü açısından değerlendirilmelidir. Üçüncüsü, sürdürülebilirlik, mültecilerin geri döndükten sonraki fiziksel, sosyoekonomik ve siyasi-güvenlik konuları esas alınarak ölçülmelidir (Black vd., 2004:25).

Sürdürülebilir geri dönüş, genellikle üç boyut üzerinde incelenmektedir: fiziksel, sosyoekonomik ve politik boyut. Fiziksel boyut, geri dönen kişilerin tekrar göç etmemesi ve geri dönüşün sürekli olması anlamına gelir. Eğer geri dönen kişiler birkaç yıl sonra tekrar göç etmeye zorlanırsa, sürdürülebilir bir geri dönüşten bahsedilemez. Sosyoekonomik boyut, geri dönen kişilerin yaşam koşullarına odaklanırken, politik boyut ise geri dönen kişilerin kamusal hizmetlere erişimine odaklanmayı içerir (Black vd., 2004: 25-28). Bu üç boyutun dengeli bir şekilde ele alınması, sürdürülebilir bir geri dönüşün sağlanması için önemlidir. IOM'un (2016) AVRR programları kapsamında belirlediği hedeflerden biri, geri dönen kişilere yeniden entegrasyon hibeleri sağlamaktır. AVRR programlarıyla geri dönen mültecilere verilen yeniden entegrasyon hibeleri, bireylerin acil ihtiyaçlarını karşılamalarına ve geçim faaliyetlerini desteklemelerine yardımcı olmak amacıyla sunulmaktadır (IOM, 2016). Bu bireysel yardımlar, kişilerin özel ihtiyaç ve tercihlerine uygun olarak esnek bir yaklaşımı benimsemelidir.

Gönüllü geri dönüşte sürdürülebilirlik ilkesi bazı nedenlerden dolayı işler olmayabilmektedir. Örneğin, Afganistan gibi ülkelerde, ülkelere geri dönenlerin uzun süre sonra bile yerel nüfusla eşit haklara sahip olamadığı ve Burundi gibi ülkelerde geri dönenlerin yeniden entegrasyonda sorun yaşadığı için tekrar yer değiştirmeye eğilimli oldukları görülmektedir (DRC, 2017:6). Bu tür durumlarda, geri dönüşün sürdürülebilir olması için ek çalışmaların gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Mültecilerin toplu geri dönüşlerinde çoğu mülteci evlerine başkaları tarafından el konulduğunu müşahade etmiştir. Örneğin, 1993-2005 yılları arasında Tanzanya'dan Burundi'ye geri dönen mülteciler arasında, kendilerinin ülkelerinden göç ettikten sonra taşınmaz mülkiyetlerinin komşuları ya da geride kalan aile üyeleri tarafından ele geçirildiğini ifadeler olmuştur. Ayrıca mültecilerin menşe ülkeyi terk etmelerinden sonra ilgili menşe ülkenin hükümetleri tarafından mültecilerin taşınmazlarının kamu malı sayıldığı durumlar da olmuştur. Hatta bazı durumlarda geri dönüş sağlayan mülteciler ile menşe ülkeden hiçbir vakit ayrılmayan aileler veya gruplar arasında özellikle taşınmaz

mülkiyetlerden kaynaklı rekabet, karşılıklı şiddet olaylarına neden olmuştur (Schwartz, 2019:114).

Geri dönüşün kalıcı olabilmesi için, mültecilerin döndükleri ülkede kişisel güvenliklerinden endişe etmemeleri ve kaynaklara erişimde sorun yaşamamaları önemlidir. Bununla birlikte barınma, iş imkânı ve toplumsal ilişkilerini yeniden inşa etmek için kaynaklara erişim sağlanabilirse, mülteci dönüşü daha hızlı, daha eksiksiz ve daha kalıcı olacaktır. Ayrıca dönen mültecilere sürdürülebilir bir geri dönüş imkânı sağlamak, diğer dönme isteğinde olan mültecilerin geri dönüşünü de hızlandıracaktır. Şayet başarılı bir geri dönüş, geri dönenlerin nihai olarak sosyal, ekonomik ve politik yaşama ve ulusal sorunlara çözüm arayışına tam ve aktif katılımını içerecek şekilde tanımlanırsa, menşe ülkenin de bu konuda aktif bir rol oynaması gerekmektedir. (Black vd., 2004:25-26).

Geri dönüş sonrasında mültecilere gerekli koşulların sağlanması ve destek sunulması büyük önem taşır. Aynı zamanda, geri dönüşün sürdürülebilirliğini ölçmek amacıyla mültecilerin ülkelerine döndükten sonra izlenmesi gerekmektedir. Geri dönüş sadece geri dönenleri değil, aynı zamanda geri dönülen bölgedeki yerel halkı da etkileyebilir. Bazı durumlarda geri dönüş, geri dönenlerle yerel halk arasında barınma seçeneklerinde rekabetin artmasına neden olmuştur (Black vd., 2004). Bu nedenle, geri dönüşün sürdürülebilirliği bireylerin yanı sıra yerel halk ve geri dönülen ülke açısından da değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Sürdürülebilir bir gönüllü geri dönüşün sağlanabilmesi ve bu sürecin kalıcı bir çözüme dönüşebilmesi için ilk olarak menşe ülkeden ayrılmaya sebep olan çatışma ortamının sona ermesi gerekmektedir. Ayrıca, bu sürecin başarılı olabilmesi için devletlerin çözüme yönelik istekli olması ve sürece ilgili devletlerin yanı sıra diğer üçüncü devletler ve/veya BMMYK gibi devlet dışı organizasyonlar tarafından da desteklenmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde, gönüllü geri dönüşten bahsedilebilecek başarılı ve kalıcı bir çözüm elde edilebilir (Kaya, 2019: 524).

3.4. Gönüllü Geri Dönüş ve BMMYK'nın Rolü

BM Genel Kurulu, BMMYK'ya mültecilerin ve sığınmacıların korunması ve yardım edilmesinde başlıca kurum olarak hareket etme sorumluluğunu vermiştir. BMMYK'nın görevi, misyonu ve amacı, BM Genel Kurulu tarafından BMMYK statüsü olarak bilinen bir karar alınarak belirlenmiştir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, BM Genel Kurulu'nun yetkisi altında çalışır ve ilgili hükümetlere ve özel kuruluşlara, göç

edilen yeni ulusal topluluklarla gönüllü geri dönüş ve entegrasyonda onları kolaylaştırarak korunması için ilgili hükümetlerin onayına yardımcı olur. BMMYK, görevlerini aşağıdakiler de dahil olmak üzere diğer BM kurumlarının iş birliğiyle yerine getirir.

Mülteci statüsü kalıcı bir statü olmadığı için kalıcı çözüm arayışıyla değiştirilmesi gerekir. Bunun için de mülteciler ya kendi ülkelerine iade edilir ya da ev sahibi ülkeler onları kendi sistemlerine entegre eder. Geri dönüş, mültecilerin çoğunlukla sorunun çözümü için benimsenen kendi ülkelerine geri dönme sürecidir. BMMYK, kendi tüzüğü uyarınca, mültecilerin göç ettikleri ülkelere gönüllü geri dönüşünü veya buradaki entegrasyonunu teşvik etmeye yönelik hükümet ve özel çabalara yardımcı olmaktan sorumludur. Ancak, bu tür bir geri dönüş gönüllü olmalıdır "Geri dönüşün esasen gönüllü niteliğine her durumda saygı gösterilecek ve hiçbir mülteci kendi iradesi dışında geri gönderilmeyecektir."

Ülkesine geri gönderilmesine ancak mültecilerin kendi ülkelerine geri gönderilmesini destekleyen koşullar söz konusu olduğunda izin verilir. Mülteciler zulüm ve baskı korkusuyla ülkelerinden kaçarken kendi ülkelerinin hakim koşulları değişmiş olmalı ve geri dönmeleri güvenli olmalıdır. Bu nedenle, ev sahibi ülke mültecileri geri göndermek istiyorsa, kendi ülkeleriyle birlikte mültecilerin güvenliğini sağlamak ev sahibinin sorumluluğundadır. Her iki ülke arasındaki geri dönüş anlaşması bu amaca hizmet edebilir. Aksi takdirde, mülteciler uluslararası hukukta izin verilmeyen zorla geri dönüşün kurbanı olabilirler (Bakshk & Safdar, 2020: 5).

BMMYK, mültecilerin ülkelerine geri gönderilmesinin gönüllü niteliğini izleyerek ve ilgili devletleri güvenli ve onurlu bir şekilde ülkelerine geri gönderilmeyi kolaylaştırmak için koşullar yaratmaya ikna ederek yasal ve gönüllü geri gönderilmeyi sağlama sorumluluğuna sahiptir. BMMYK, kendiliğinden ve gönüllü geri dönüş için elverişli koşulları sağlama yetkisine sahiptir. Geri gönderilen mültecilerin, geri gönderilen kişilerin durumunu, mültecilerin hareketiyle ilgili sorunları çözmek için yeterli faaliyetleri izlemek, hükümetleri geri gönderilmeleri için desteklemek üzere fon toplamak ve yaymakla sorumludur (Bakshk & Safdar, 2020: 6)

Geri dönüşler doğası gereği büyük ölçüde gönüllü olsa da, BMMYK geri dönüş süreçlerinde çok daha proaktif bir rol üstlenebiliyor. Bu da genellikle şunları içeriyor:

- Kuruluşun mülteci dönüşlerine hazır olduğunu düşündüğü ülkelere geri dönüşü teşvik etmek,

- Geri dönüş hareketlerini başlatmak ve hızlandırmak için menşe ülkeler ve sığınma ülkeleri ile üçlü komisyonlar oluşturmak,
- Ülkelerine geri dönmeleri beklenen mülteci topluluklarından gıda yardımı, eğitim ve diğer hizmetlerin geri çekilmesi,
- Geri dönüş hedeflerinin belirlenmesi ve geri dönüşün hızı ve ölçeği açısından operasyonel başarının ölçülmesi,
- 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin sona erdirme hükümlerine geri dönüşü zorunlu kılmak için başvurmak,
- Zorunlu geri dönüş hareketlerine katılan ev sahibi devletlerle işbirliği yapmak,
- Mültecilerin rızasını gerektirmeyen "güvenli" ve "zorlanmış" geri dönüş kavramlarının geliştirilmesi (Crisp & Long, 2016:144).

3.5. Gönüllü Geri Dönüşün Boyutları

3.5.1. Gönüllü Geri Dönüşün Hukuki Boyutu

Mülteci müdahalesine yönelik kalıcı çözümlerden biri olarak düşünülen gönüllü geri dönüş ile ilgili yapılmış ulusal ve uluslararası düzenlemeler, imzalanmış sözleşmeler, BMMYK gibi kurumsal mekanizmalar var. Dolayısıyla hukuki boyutu incelenirken bu gibi temel kaynaklarda nasıl ele alındığına referans vermek mevzunun anlaşılması adına elzemdir.

Gönüllü geri dönüşün hukuki boyutu konusunda ilk olarak temel metin olan Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve 1967 Sözleşme Protokolü'ne bakmak gerekir. Nitekim söz konusu iki metin de, Türk ve Nicholson'ın (2003:6) ifade ettiği gibi, mültecilerin uluslararası korunmasının üzerine inşa edildiği temel ilkeleri belirleyen küresel araçlar olup, özel şartlarının çok ötesine geçen yasal, politik ve etik bir öneme sahiptirler.

Gönüllü geri dönüş, mülteciler için kalıcı bir çözümdür. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisinin 1950 Tarihli Tüzüğü'nün ('BMMYK Tüzüğü') 1 (1) maddesi, BMMYK'YA 'Hükümetlere [...] bu tür mültecilerin gönüllü olarak geri gönderilmesini kolaylaştırmalarına yardımcı olarak mülteci sorununa kalıcı çözümler aramakla' görev vermektedir. Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi'ne ve Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü'ne (birlikte '1951 Mülteci Sözleşmesi') taraf devletlerin, işlevlerini yerine getirirken BMMYK ile iş birliği yapmaları gerekmektedir.

1951 Sözleşmesi'nde doğrudan "gönüllü" ifadesi kullanılmasa da 33/1 maddesinde dolaylı yoldan gönüllü geri dönüşün gerekliliğine, uluslararası hukuki garantisine atıfta bulunmaktadır. Nitekim ilgili maddeye göre, sözleşmeyi imzalayan hiçbir taraf devlet ırkı, dini, uyruğu, belirli bir sosyal grubun üyesi olması veya siyasi görüşü nedeniyle bir mülteciyi hiçbir şekilde yaşamının veya özgürlüğünün tehdit edileceği bölgelere sınır dışı veya iade edip geri gönderemez. Sözleşmenin ilgili maddesinden yola çıkarak gönüllü geri göndermenin hukuki boyutunu irdeleyebilmek için "geri göndermeme" ilkesine kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Uluslararası hukukun temel ilkelerinden olan geri göndermeme ilkesi, ICJ'nin (2019:21) raporunda yer alan ifadelerle şöyle tanımlanabilir:

Geri göndermeme ilkesi, devletlerin insanları, ırkları, dinleri, vatandaşlıkları, belirli bir toplumsal gruba aidiyetleri veya siyasi görüşleri nedeniyle ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalabilecekleri veya zulme uğrayabilecekleri bir risk altında oldukları durumlarda başka bir ülkeye göndermemesi ilkesini ifade eder. Bu ilke, geri gönderme durumunda gerçek bir riskle karşılaşabilecekleri durumları da kapsar ve dolaylı gönderme durumlarını da içerir. Yasaklar ve sınırlamalar bu ilkeye uygun olarak uygulanmalıdır (ICJ, 2019: 21).

ICJ'ye göre (2019:21), geri göndermeme ilkesi, 1951 Mülteci Sözleşmesi'ne göre mutlak değildir. Sözleşmenin 33. maddesinin ikinci fıkrası, bir ülkede bulunan mültecilerin o ülkenin güvenliğine bir tehdit oluşturması için makul gerekçelerin veya ciddi bir suçtan kesin hüküm giymiş olmalarının gerektiğini belirtmektedir. Bu durumda, mülteciler için bir tehlike arz eden kişiler için söz konusu maddenin birinci fıkrasındaki hükümler geçerli değildir. Bu hüküm, mültecilerin güvenlik endişelerini dikkate alırken aynı zamanda toplumun genel güvenliğini koruma amacını taşır.

Geri göndermeme ilkesi, geri dönüşün isteğe bağlı olduğunu garanti eder. Zira bu, yerinden edilmiş kişilerin seçim yapabileceği anlamına gelir. Örneğin, menşe ülkedeki çatışma sona erdikten sonra da geri dönmek istemeyebilirler. Çünkü, hala belirli taciz ve ayrımcılık biçimleri maruz kalma riskine sahip bir azınlık grubuna ait olabilirler ya da menşe ülkedeki yıkım derecesinin çok büyük olmasından dolayı geçimlerini sağlama fırsatları çok azdır veya hiç yoktur. Ya da başlangıçta onların zorla ayrılmalarına yol açan koşullar travma sebebi olmaya devam ediyordur. Bunlarla birlikte, sermayeden yoksun olmak, ev sahibi toplumla yakın etnik bağlara sahip olmak veya ev sahibi

bölgedeki geçim kaynaklarına daha iyi erişebiliyor olmak da geri dönme istememelerinin nedenleri arasında olabilir (Bohnet & Rudolf, 2015: 2).

Gönüllü geri dönüş, mülteciler için en uygun ve en az sorunlu kalıcı çözüm olarak özellikle göç alan ülkeler tarafından kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Yürütme Komitesi tarafından 1980 tarihli ve 18 numaralı (XXXI) kararda, geri dönüşün en uygun çözüm yolu olduğu ifade edilmiş olup, bununla birlikte geri dönüşün "gönüllü" olması gerektiğini vurgu yapmıştır. 1951 Mültecilerin Statüsü Sözleşmesi'nde "gönüllü geri dönüş"ten açıkça söz edilmemesine rağmen, kişinin açık ve bilgilendirilmiş rızasına, talebine dayanmayan geri dönüş genellikle 1951 Sözleşmesinin 33. maddesinde, İşkencenin Önlenmesine Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 3. maddesinde ve YUKK'un 4. maddesinde açıkça yasaklanan geri göndermeme ilkesine eşittir.

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi'nin üçüncü maddesinde yer alan işkence yasağının da, dolaylı yoldan geri göndermeme ilkesini içerdiği kabul edilmektedir. İlgili yasak kapsamında geri gönderilmemeye dair bir değerlendirmenin sunulduğu Mülteci-Der raporunda (2020: 14-16) belirtilenlere göre, devletlerin mültecileri gönüllü geri dönüşe zorlamaması gerektiği vurgulanmaktadır. Rapor, sürecin ve bu süreçte sağlanacak desteklerin anlatılması ve net bir rıza beyanının alınmasının ardından, gönüllü geri dönüşün kolaylaştırılması gerektiğini ve hiçbir mültecinin isteği dışında geri gönderilmemesi gerektiğini kaydetmektedir. Olası bir gönüllü geri dönüş uygulamasında mülteciyi ön planda tutup onun yararı yerine, daha çok devletin çıkarlarının göz önünde tutulması ve dönüşle ilgili uygulanacak politikalarda bu yaklaşımın esas alınması, birçok açıdan mültecilerin ve sürecin devamlılığı aleyhine olacak bir tutumdur. Gönüllü bir geri dönüşün uzun vadeli ve devamlı nitelikte olacak bir çözüm olabilmesi için, mültecilerin bu süreçte karar alıcı failler olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, menşe bölgesine veya ülkesine geri dönen bir mülteciye, orada bir iş imkânına sahip olabilmesi ve yeni bir hayat kurabilmesi için kendisini yetkinleştirecek ve maddi destek sağlayacak politikalar üretilebilir. Kesin bir şekilde gönüllülük, güvenlik ve bilgi temelinde yapılması gereken geri dönüşün, kendileriyle ilgili sınır dışı etme kararı bulunan bazı mültecilere zoraki ve baskıyla "gönüllü" diye nitelendirilen geri dönüş formunun imzalatıldığına dair uygulamaların söz konusu olabilmektedir. Bu tür durumlarda imzalatılan geri dönüş formlarının mültecilerin anlamadıkları bir dilde olmakla birlikte, formlarda yazılı şeyin ne olduğuna dair bir açıklama yapılmayabiliyor. Hatta mülteciler kimi durumlarda görevli kolluk

güçlerince darp edilip şiddete maruz kalabilmekte, idari gözetim gibi uygulamalarla mültecinin istemediği halde iradesi dışında bir karar vermesine neden olabilmektedir. Olması gereken ise, var olan düzenlemeler çerçevesinde geri dönüş kararının gönüllülük ilkesine uygun olup olmadığı tespit edilmeli ve BMMYK ilke ve kararlarıyla uyumlu bir şekilde olduğu garanti altına alınmalıdır. Kişiyi ve varsa diğer aile fertlerine gönüllü geri dönüş ile ilgili yeterli bir bilgilendirme yapıp bireysel olarak rızaları aleni bir şekilde ortaya konulmalı. Ayrıca bunların da bağımsız kurum ve kuruluşlar tarafından denetlenebilir nitelikte ve şeffaflıkta olması gerekmektedir.

Türkiye'ye gelince, tarihsel anlamda ilk kez 1951 Sözleşmesi'ni onaylayıp taraf olduktan sonra Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu hazırlayarak BMMYK'nın kalıcı çözüm kabul ettiği sosyal entegrasyon, yeniden yerleştirme ve gönüllü geri dönüşün araştırılmasına önem vermiştir (Kaya, 2019: 524-525). Ancak somut anlamda kalıcı çözüm türlerinin yer aldığı yasal metin, 2014'te hazırlanan YUKK metni olmuştur.

YUKK'un 87. maddesi kalıcı çözüm türü olarak gönüllü geri dönüşe yer vermektedir. Bu maddeye göre, gönüllü geri dönmek isteyen uluslararası koruma altındaki başvuru sahibi kişiler ile mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsünde olan kişilere, aynı ve nakdi yardımda bulunarak menşe ülkelerine geri dönmeleri sağlanabilecektir. Aynı madde kapsamında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, gönüllü geri dönüşü sağlamaya dair faaliyetleri, BMMYK gibi uluslararası kuruluşlar, kamu kurumları ile sivil toplum örgütleriyle iş birliği yaparak yürütebilir. Kanunun gerekçesinde, menşe ülke bilgi sisteminin kurulması ve işletilmesine ilişkin düzenlemelerin yapıldığı belirtilmiştir. Özellikle geri dönüş uygulamasına geçmeden önce, menşe ülkedeki gelişmelerin izlenmesi amacıyla bilgi sisteminin kurulmasına önem verilmesi yerinde bir düzenlemedir. Bu sayede, menşe ülkede kaçmaya sebep olan koşulların ortadan kalkıp kalkmadığına dair veriler, belirli bir sistem içinde elde edilebilecektir.

YUKK'ta aynı zamanda geri gönderme yasağına yer verilmiştir. Konunun bahsedildiği kanunun 4. Maddesi şöyledir: "Bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez" (YUKK, 2013). Görüldüğü üzere burada 1951 Sözleşmesi'nin 33. Maddesinde yer verilen hemen hemen aynı ifadelerle geri gönderme yasağı düzenlenmiştir.

YUKK mülteci sorununa dair kalıcı çözüm türleri olan yeniden yerleştirme ile sosyal entegrasyonu da düzenlemiştir. YUKK Uygulama Yönetmeliği'nin 94. Maddesi, işlemleri Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmek koşuluyla, uluslararası koruma kapsamında yer alan yabancıların üçüncü ülkeye yerleştirilmesine değinmektedir. Sosyal entegrasyon ise," ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde" koşuluyla ilgili kanununun 96. Maddesi ile düzenlenmiştir (YUKK, 2013).

2014 tarihinde YUKK'un yürürlüğe girmesine kadar, Türkiye'de uluslararası koruma ile ilgili kanun niteliğinde denilebilecek herhangi bir yasal düzenlemeden bahsetmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Fakat, buna karşın kalıcı çözüm türleri her ne kadar ilk kez YUKK ile birlikte kanun niteliği kazanmış olsa da, dönemsel ve geçici olarak kimi kanuni düzenlemelere tabi tutulmuştur. Zaten gönüllü geri dönüş konusunda da YUKK, 87. maddesinde belirtildiği gibi, sadece uluslararası koruma başvurusunda bulunan veya bu statüye hak kazanmış olan mülteciler için bir düzenlemeye sahiptir. Ayrıca, gönüllü geri dönüş ile ilgili olarak uluslararası iş birliğinin gerekliliğine vurgu yapan aynı maddenin ikinci fıkrası, bu iş birliği bağlamında uluslararası yardım kuruluşlar, kamuya ait kurum ve kuruluşları ile kamu olmayan sivil toplum kuruluşlarının ittifakı koşuluna dikkat çekmektedir (Kaya, 2019: 524-5246).

3.5.2. Gönüllü Geri Dönüşün Ekonomik Boyutu

Gönüllü olarak geri dönme kararı, menşe ülke ve hedef ülkenin koşulları ve beklentileri arasında yapılan bir karşılaştırma sonrası verilir. Nitekim her iki ülkede uygulanan politikalar mültecinin kalmasında ya da geri dönmesinde belirleyici olmaktadır. Bu politikalar arasında en başta gelenlerden birinin de, her iki ülkedeki ekonomik durum ve politikalar olduğu söylenebilir. Savaş hali gibi aciliyet arz eden durumlarda pek söz konusu olmasa da, genel olarak mültecilerin daha göç etme niyetinde ve kararında olduğu süreçte seçecekleri hedef ülkenin iktisadi koşulları, refah düzeyi ve iş bulma imkanlarını hesaba kattığı söylenebilir. Aynı hesaplama mültecinin menşe ülkeye geri dönüş kararında da etkili olabilmektedir.

Göçmenin istediği oranda bir ekonomik sermayeye sahip olması ile dönüş yapacağı menşe ülkede yatırım yapmaya karar vermesi gibi mikro dinamikler ya da ülkelerin iktisadi yapılarındaki değişim gibi makro dinamikler geri dönüş göçünü tetikleyebilir veya geri dönüş göçünden etkilenebilir. Örneğin, Polonyalı yaklaşık 1.1 milyon göçmen, Avrupa Birliği'ne katıldıktan sonra iş kayıplarıyla karşılaşarak ülkelerine geri dönmüştür (White, 2014: 28).

Genel olarak bakıldığında, bir mültecinin geri gönderme politikasının iki boyutundan bahsedilebilir. Bunlardan biri, yasal yaptırım uygulamaları ve mekanizmaları ile zorla geri göndermek, diğeri ise, mali teşvikler ve yeniden yerleşim imkanları sağlayarak gönüllü geri dönüşü mümkün kılmaktır. Düzensiz göçmenleri geri göndermek için (sığınma talebinde bulunamayanlar ve bir ülkede yasa dışı olarak ikamet edenler dahil), ülkeler genellikle gönüllü geri dönüş programları uygulamayı tercih ederler. Bu programlar, düzensiz göçmenleri geri döndürmek için potansiyel olarak en etkili (finansal maliyet, siyasi sermaye harcaması, sürtünmenin azalması, geri dönenlerin refahı ve menşe ülke üzerindeki etkisi açısından) yöntem olarak kabul edilmektedir. Ev sahibi ülkeler, üçüncü ülke vatandaşlarının menşe ülkelerine dönmelerine ve yeniden yerleşmelerine yardımcı olan Yardımlı Gönüllü Geri Dönüş Programlarını (AVRP) yürürlüğe koyarlar ve bu ülkeler çoğunlukla geri dönüşü reddeden sığınmacılara gönüllü olarak geri dönme adına ekonomik teşviklerde bulunabiliyor (Dadush, 2017:32)

Gönüllü geri dönüşü teşvik edip mümkün hale getirebilmek için, dönen mülteciler için menşe ülkedeki ekonomik koşulları iyileştirmek, yerleştirilecekleri bölgelerde yatırım ve istihdam imkanları ile onlara refah bir yaşam sürdürebilmeyi garantilemek elzemdir. Afganistan örneği üzerinden bahsedildiği gibi, ekonomik getirisi yüksek alanlarda topluluk temelli yatırımlar yoluyla gönüllü geri dönüşe elverişli koşullar yaratmak ve geri dönüşü kolaylaştırmak için geçim kaynaklarına dayanan bir mülteci iş gücü ve insan sermayesi inşa etmek gönüllü geri dönüş sürecinin önemli bileşenleri olarak görülmelidir. Hakeza ekilebilir araziye erişim, günlük tüketim ürünlerine ulaşılabilecek pazarlara olan mesafe, altyapı hizmetleri, iş ve geçim kaynaklarının sunulması, istihdam yaratılmasına zemin sunacak ulusal ve ikili kalkınma programlarının yanı sıra özel sektör girişimleri gibi konular da geri dönüşün yapıldığı bölgelerle ilgili çalışmalara dahil edilmelidir (UNHCR, 2012: 12-14).

Geri dönüşleri kolaylaştırmak adına bazen hızla artan yaşam ve ulaşım maliyetleri ile kötüleşen ekonomik ve insani duruma daha iyi yanıt verebilmek adına mültecilere nakit mali destek sunulabiliyor. Ancak bunun her zaman teşvik edici ve kolaylaştırıcı olduğu söylenemez. Pakistan'daki Afganların geri dönüş sürecinde olduğu gibi, bazen bu tarz nakit desteğinden ziyade, sığınma ülkesinde mültecilere artık dayanılmaz gelen yaşam maliyetleri gönüllü geri dönüşü kaçınılmaz kılabilir. Zira Ağustos 2022'de UNHCR tarafından Afganlara teşvik mahiyetinde kişi başına verilen hibe 250 dolardan 35 dolara çıkarıldı. Fakat yapılan bu artıştan sonra geri dönen

mülteciler ile yapılan görüşmeler, çoğunun geri dönme kararlarının esas olarak sığınma ülkelerindeki artan yaşam maliyetlerinden kaynaklandığını göstermektedir (UNHCR, 2022:2)

Geri dönüş kararının, mülteci bireyin sahip olduğu maddi birikimle doğrudan bir ilgisi olduğunu da söylemek mümkündür. Mülteci birey maddi sermaye ve birikimini koşullara bağlı olarak menşe ülkesine götürebilir. Nitekim ev sahibi ülke ile kendi menşe ülkesi arasında ücret farkını kıyaslayarak kazançlı olduğunu düşünmesi halinde kendi ülkesinde yatırım yapıp ticari girişimciliğe başlayabilir. Ancak geri dönüş beraberinde iktisadi anlamda olumsuz neticeler getirip geri dönen bireyin ekonomik yatırımda başarısız olmasına da yol açabilir. Örneğin, mülteci birey menşe ülkedeki ekonomik koşullar ve çalışma standartları hususunda yeterli düzeyde bilgi sahibi olmama veya menşe ülkenin piyasa ve rekabet koşullarına uyum sağlayamayıp dışlanma gibi sebepler mevzbahis başarısızlığa neden olabilirler. Fakat denilebilir ki, her halükarda mültecilerin geri dönüş sürecinde sahip oldukları bireysel, sosyal ve iktisadi sermayelerinin bir akışı söz konusu olmaktadır. Geri dönmeye fazla meyilli olup kararlı olan mülteciler başta olmak üzere, geri dönüş süreçlerinde dikkate değer bir maddi sermaye akışının olduğu yapılan çalışmalar da ortaya koymaktadır (Bilecen, 2018:140).

3 5.3. Gönüllü Geri Dönüşün Bireysel ve Sosyal Boyutu

Gönüllü geri dönüşün bir diğer boyutu ise, sosyal boyuttur. Nitekim geri dönüş göçü, hukuki ve ekonomik boyutları olan bir süreç olduğu kadar, sosyal yönü de olan bir süreçtir.

Geri dönüş oranları, köken ve varış ülkelerinin özelliklerine bağlı olarak büyük ölçüde değişkenlik gösterebilir. Mültecilerin geri dönüşü, köken, transit ve varış ülkeleri arasındaki ilişkilerin devam etmesi açısından önem taşır. Ancak, gelişmiş bir ülkeden az gelişmiş bir ülkeye gönüllü olarak geri dönüş nadir görülen bir durumdur.

Her ne kadar geri dönüş göçünün menşe ülkenin toplumsal düzeninde önemli bir değişikliğe yol açmadığına dair değerlendirmeler olsa da, geri dönüşün aslında göçmenlerle göçmen olmayan komşuları arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıkları artırdığı söylenebilir. Göçmenlerin ev sahibi ülkede edindikleri maddi kazanç nedeniyle ekonomik olarak daha iyi durumda olması, menşe ülkede ekonomik eşitsizliği ve sosyal gerilimleri artırmaya yol açabiliyor ve orada geri dönenlere karşı bir öfkenin oluşması sonucunu doğurabiliyor.

Gönüllü geri dönüş, yalnızca menşe ülkeye dönüşten ibaret olmayıp, aynı zamanda bir eve ve topluma dönüş anlamında daha fazlasıdır. Menşe ülke kavramı sadece basit bir jeopolitik tanımlama olmaktan öte, mültecilerin geri dönmesi gereken ev ve toplumun, bölgesel bir yerle ilişkilendirilen siyasi bir varlıkla ilgili derin anlamlar taşımaktadır. Mültecilerin menşe ülkesi bağlamında ev ve toplum kavramları, orası için geçerli olan temel iki unsurla ilgilidir. İlk olarak toplum, mültecinin kendisine benzer olan homojen bir grupla ilişkisine gönderme yapmaktadır. İkincisi olarak ev ise, bu grubun belirli bir yerle ilişkisinin somutlaşmış örneği olmaktadır. Nitekim toplum, fiziksel araziler, binalar ve kamusal alanlar gibi unsurlardan oluşan bir yerin varlığını gerektirir. Bundandır ki mültecinin mensubu olduğu toplum, geri dönülen menşe ülke anlamında belirli bir bölgeyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır (Warner, 1994:162).

Ayrıca dikkat çekmek gerekir ki, gönüllü olarak geri dönme kararıyla ilgili var olan literatür, ekonomik olmayan faktörlerin genellikle ekonomik faktörlerden daha ağır bastığını ve menşe ülkedeki "çekici" faktörlerin, ev sahibi ülkedeki "itici" faktörlerden daha önemli olduğunu öne sürmektedir. Bununla birlikte, literatür aynı zamanda geri dönüş kararının ne kadar karmaşık olduğunu ve basit bir şekilde bireysel "rasyonel" seçimi yansıtmaktan ziyade, hane halkı ve toplum düzeyinde tartışmaları içermesi kuvvetle muhtemel olduğunu da vurgulamaktadır (Black vd., 2004: V).

Gönüllü geri dönüş kararının verilmesinde mülteci bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve sınıfsal farklılık gibi bireysel ve sosyal özellikler de önemli derecede etkili olabilmektedir. Örneğin, şiddete karşı savunmasız oldukları göz önüne alındığında, kadınlar, çocuklar ve yaşlı yetişkinler, yerlerinden edildikten sonra menşe ülkede yaşadıkları şiddet temelli travmalardan dolayı geri dönme konusunda daha isteksiz olabilirler. Buna karşılık, daha yüksek bir eğitim düzeyine sahip olan veya çatışma tırmanmadan önce memleketlerinde kazançlı bir işte çalışan kişiler, menşe ülkeye geri dönme eğiliminde olabiliyorlar (Aung vd., 2021).

Gönüllü geri dönüş, bir ülkeye fiziksel dönüşten daha fazlası olduğunu savunan Yacoub (2023), geri göndermenin basit bir "eve" dönüş olarak anlaşılamayacağını, hak yoksunluğu nedeniyle yaşanan yerinden edilmeye yönelik tüm "çözümler" gibi, ülkesine geri dönüşün de mültecilerin vatandaş olarak ulusal siyasi topluluğa (yeniden) kabul edilme süreci olduğunu belirtmektedir. Gönüllü geri dönüş meselesini feminist bir yaklaşımla inceleyen Yacoub'a göre, kadınların gönüllü geri dönüş kararlarına katılmaları için bireysel ve özerk bir süreç işletilmelidir. Nitekim, literatür ve BMMYK'nın kalıcı çözümler konusundaki rehberliği, mülteci kadınların sahip oldukları

çeşitli ve farklı durumlarının gerçekliğini görmezden geldiği savunulmaktadır. Zira durumları, geçmiş travma deneyimlerine, cinsel ve toplumsal cinsiyet yönelimine, politik aktivizme ve diğer faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Gönüllü geri dönüş, dönüş yapılacak yerlerde kadınların maruz kalacağı olası riskleri ifade edebilecekleri ve bundan dolayı geri dönüşe karşı çıkabilecekleri bir süreç olmalıdır.

3.6. İdeal Bir Gönüllü Geri Dönüşün ve Başarılı Olmasının Koşulları

İdeal bir geri dönüş süreci, mültecilere sığınma sağlayan ülke ya da ülkeler ile menşe ülke arasında BMMYK arabuluculuğunda gerçekleşen bir görüşme süreciyle başlamaktadır. Mültecilerin fail olarak içinde yer almadığı bu süreç, dönüşün içeriği, gerçekleşme niteliği ve zamanı ile kimler tarafından izleneceği, uygulanıp kontrol edileceğinin belirlendiği bir süreçtir. Bu süreçte öncelikle menşe ülkenin mülteciler açısından güvenli bir dönüşün sağlanması ile ilgili garanti vermesi temel önemdedir. Daha sonra mültecilere dönüşün güvenli olduğu hakkında bir bilgilendirme yapılır. Geri dönüş konusunda teşvik edilen ve desteklenen mültecilerin ulaşım sorunun çözümünde BMMYK sorumluluk alıp devreye girer. Geri dönüşleri sağlanan mülteciler döndükleri menşe ülkede kurulan kabul merkezleri tarafından karşılanan mülteciler için ilk başta temel ihtiyaçlarını karşılayacak yardım paketleri verilir ve mülteciler yeniden yerleştirilecekleri alanlara sevk edilirler. BMMYK aracılık ettiği bu geri dönüş sürecine düzenli geri dönüş (organized repatriation) diye tanımlanmaktadır. Ancak devletler arası ilişki ve etkileşimi esas alan bu yaklaşım, vakit gerektiren ve yetersiz neticeler doğurabilecek bir yapıyı da bünyesinde taşımaktadır (İçduygu ve Ayaşlı, 2019:5).

Gönüllü bir geri dönüşün güvenli ve onurlu nitelikte olabilmesi konusunda UNHCR (1996) şu ilke ve koşulların yerine getirilmesine dikkat çekmektedir:

Mültecilerin dönüş sürecinde ve sonrasında, yolculuklarından varış noktalarına kadar (kabul noktaları dahil) fiziksel güvenliklerinin sağlanması, aile birliğinin korunması, savunmasız grupların ihtiyaçlarına dikkat edilmesi, sınır geçiş işlemlerinin kolaylaştırılması veya en aza indirilmesi, mültecilerin yanlarında taşınabilir eşyalarını getirebilmeleri için izin verilmesi, dönüş hareketlerinin okul ve tarım sezonlarına uygun şekilde planlanması ve hareket özgürlüğü konularına dikkat edilmesi gerekmektedir (UNHCR, 1996).

Ayrıca 2002 yılında BMMYK tarafından kaydedilen danışma görüşünde, “güvenli ve onurlu” dönüşün imkânı konusunda gerekli olan asli unsurlar şu şekilde belirlenmiştir: Fiziksel güvenlik, hukuki güvenlik, maddi güvenlik ve uzlaşma. Fiziksel güvenlik kapsamında, ortada herhangi bir şiddet ve tehdidin kalmaması, geri dönecek bölgenin mayınlar ve patlamamış mühimmatlardan temizlenmesi, genel kapsamlı bir güvenliğin mümkün kılınması gibi koşullar yer almaktadır. Hukuki güvenlik de, geri dönüşe engel teşkil edecek hukuki ve idari koşulların kaldırılması, yasama alanına giren hukuki düzenlemelerin yapılması (af, vatandaşlık, mülkiyet gibi konularda) ve insan hakları ihlallerinin hukuki yaptırıma tabi tutulmasını sağlayacak yapıların inşa edilmesi gibi konuları kapsamaktadır. Maddi güvenlik ise, geri dönüş sürecinin başlangıcında su, sağlık, barınma gibi temel ve hayati ihtiyaçların karşılanması, bu hizmetlere ulaşım konusunda ayrımcılık yapılmaması, ekonomik bağımsızlık için uygun koşulların sağlanması ve gelir getirici faaliyetlere teşvikin sağlanması gibi hedefleri içermektedir. Yerinden edilmiş kişilerle bölgede yaşayanlar arasında eşitliğin sağlanması, güven inşası ve birlikte yaşamı destekleyecek mekanizmaların oluşturulması gibi konular, uzlaşma sürecinde önemli unsurlardır (Dalkıran, 2013:4).

1991'de, Mülteciler Yüksek Komiseri Sadako Ogata, Yürütme Komitesinin (Ex-Com) 42. oturumunda, mültecilerin dünyanın farklı yerlerinde yaşamak zorunda kaldıkları kötü koşulların altını çizerek, mültecilerin anavatanlarına dönme hakkının, yurtdışında sığınma hakkı gibi tanındığına dikkat çekti. 1992'de de mülteci sorununa tercih edilen çözüm olarak gönüllü geri dönüşü sağlamak için her fırsatı değerlendireceğine söz verirken, aynı yıl Ex-Com'un aldığı Karar 68 (XLIII)'de, “Gönüllü geri dönüş çözümünün başarılı olabilmesi için dönüşte güvenlik güvencelerinin, erişim düzenlemelerinin, BMMYK için geri dönen mültecileri izleme olanaklarının, onları kabul düzenlemelerinin yeterliliği ve yeniden bütünleşme olanaklarının sağlanması gibi bir faktör etkilidir” tespiti yapıldı (Hatam, 2018: 41-42).

Ülkeye geri gönderme, "geri dönüş hazırlığı, geri dönüş süreci ve ana ülkeye vardktan hemen sonra yapılan kabul ve entegrasyon düzenlemeleri" olarak tanımlanmaktadır. Altena'ya (2018:10) göre, mültecilerin ülkelerine geri gönderilmesinin, ister kendiliğinden veya organize bir şekilde olsun, “gönüllü” olarak tanımlanabilmesi için aşağıdaki ortak ilkeler tarafından yönetilmelidir:

i. Mültecilerin gönüllü olarak menşe ülkelerine dönme haklarının olduğu unutulmamalıdır;

ii. Sınır ötesi mülteci hareketinin ve ülke içinde yerinden edilmenin temel nedenlerini ele almak ve ortadan kaldırmak için -çatışmanın tüm tarafları tarafından- somut çabalar gösterilmelidir;

iii. Mültecilerin ülkelerine geri gönderilmeleri, yalnızca mültecilerin kendilerinin özgürce ifade ettikleri istekleri üzerine gerçekleşir. Dolayısıyla, ülkeye geri dönüşün gönüllü ve bireysel niteliğine saygı gösterilmelidir;

iv. Gönüllü geri dönüş, güvenli koşullar altında ve onurlu bir şekilde, mültecinin menşe ülkesinde tercih ettiği yere yapılmalıdır (Altena, 2018: 10).

Arzu edilen başarılı ve sürdürülebilir bir gönüllü geri dönüş için, geri dönüşün güvenli ve onurlu koşullar altında, tercihen mültecinin menşe ülkesinde ikamet ettiği yere yapılması gerekir. Bu nedenle, yalnızca sınırı geçerek menşe ülkeye geçmek, geri dönüş için yeterli bir neden olmamakta ve tavsiye edilmemektedir. Mültecilerle ilgilenen başlıca kuruluş olan BMMYK, büyük ölçekli gönüllü geri dönüş programlarına dahil olma deneyiminden, boyutu veya niteliği ne olursa olsun, herhangi bir gönüllü geri dönüş programının başarısı için belirli temel ön koşulların neler ve ne kadar önemli olduğunu öğrendi. Bu önkoşullar, başlıca taraflar arasındaki diyalogu ve ilgili tüm tarafların geri dönüşün gönüllü niteliğine tam olarak saygı gösterme taahhüdünü içerir ve aynısı uluslararası organlar tarafından da doğrulanmalıdır. Ek olarak, menşe ülkenin durumunda genel bir iyileşme gözlemlenmelidir. Ancak bu şekilde "güvenli" ve "onurlu" bir geri dönüş mümkün olur. Ayrıca geri dönüşün temel hüküm ve koşulları, ilgili başlıca tarafların sorumluluklarını detaylandıran resmi bir anlaşmaya tabi olmalıdır (Hatam, 2018:47).

3.7. Teoriyi Somutlaştırmak: Gönüllü Geri Dönüşün Kuzey Irak ve Afganistan Örnekleri

3.7.1. Kuzey Irak: “İdeal” Bir Gönüllü Geri Dönüş Müydü?

İran-İrak Savaşı'nın Ağustos 1988'de sona ermesiyle birlikte, Irak, savaşın etkilerini hafifletmeye çalışırken aynı zamanda ordusunu yeniden yapılandırma ve modernizasyon sürecine girmişti. Bu süreçte Irak, giderek güçlenen askeri gücüyle tehdit unsuru haline gelmişti. 1990 yılında Irak, zengin hidrokarbon rezervlerine sahip olan Kuveyt üzerinde hak taleplerinde bulundu. İddialarına göre, Irak öncelikle Kuveyt'in sınırındaki petrol yataklarının kendilerine ait olduğunu ve Kuveyt'in belirlenen petrol kotalarını aşarak Irak'ı zarara uğrattığını ileri sürdü. Bu nedenle Irak, Kuveyt'ten 2,4 milyar dolarlık bir tazminat talep etti. Ancak Kuveyt bu talebi yerin

getiremeyince, Irak 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'e girerek işgal etmeye başladı (Yaycı, 2019: 334). Dünya tarihine "Körfez Savaşı" ismiyle geçen bu savaş, binlerce can kaybına, milyonlarca insanın yerinden olmasına yol açtı. Ancak başta ABD olmak üzere, uluslararası güçlerin Kuveyt'e fiili olarak askeri destek sunup Saddam rejiminin karşısına geçince, savaş Irak için yenilgiyle sonuçlandı.

Irak'ın kuzeyinde yaşayan Kürtler ile güneyinde yaşayan Şiiler, Körfez Savaşı'ndan ağır bir yenilgiyle çıkan Irak devletinin güçsüzlüğünü fırsat bilerek isyan hareketlerine başladı. 1991 yılının Mart ayında başlayan isyanlar, Irak devleti tarafından yaklaşık 40 gün gibi kısa bir sürede kanlı bir şekilde bastırıldı. İsyancıların bastırılmasından sonra Kuzey Irak'taki nüfusun büyük bir kısmı -yaklaşık 1,5 milyon olduğu tahmin ediliyor- evlerinden kaçarak Türkiye ve İran sınır bölgelerine sığındı. Ancak Türkiye hükümeti ilk başlarda sınırlarını kapalı tutarak mültecileri kabul etmeye yanaşmadı. Çünkü Türkiye'nin 1988'de yaşadığı bir deneyim vardı. O dönemde Irak rejiminin Enfal ve Halepçe operasyonları nedeniyle Türkiye'ye sığınan Kürt mültecileri Türkiye için hem ekonomik bir yük olmuştu hem de Kürt siyasi bilincin güçlenmesinde bir rol oynamıştı. Dolayısıyla denilebilir ki, Türkiye'nin hoş karşılamadığı sonuçlar doğurmuştu. 1991'deki Kürt mültecilerin sığınma talebi için de aynı endişeyi paylaşan Türkiye, dönemin sert iklim koşulları ve artan yoğun uluslararası baskıya dayanamayarak 400 binden fazla Kürt mülteciyi kabul etmek zorunda kaldı. Cumhuriyet tarihinde Türkiye'nin maruz kaldığı en büyük göç ve sığınma hareketlerinden birisi kabul edilen bu göç hareketliliği, Irak'tan gelen sığınmacılar (mülteciler) ilk etapta Şemdinli'den Şırnak'a kadar uzanan yaklaşık olarak 200 kilometrelik bir alanın farklı noktalara yoğunlaşmış durumdaydı. Sınır hattında oluşan bu yığılma ile birlikte ülkeye alınan sığınmacılar, başta Zap Nehri kıyısı olmak üzere sınır boylarında kurulan geçici barınma merkezlerine yerleştirilmiş bir süre sonra da hava sahası uçuşa yasak bölge ilan edilen 36. paralelin kuzeyine (Kuzey Irak'a) tekrar geri dönüşleri sağlanmıştı (Yaycı, 2019: 334-35; Öğür vd., 2014: 25; Deniz, 2010: 95-96; Demir, 2007: 195).

Fakat yine de Iraklı Kürt mültecileri mümkün mertebe kısa sürede geri göndermek isteyen Ankara yönetimi, onların güvenli bir şekilde anavatanlarına dönebilmesinin yollarını aramaya başladı. Bunun için ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte hareket ederek 6 Nisan 1991'de İncirlik'te konuşlanacak Huzur Ortak Görev Gücü'nün Kuzey Irak bölgesine planlanacak olan insani yardım operasyonlarını yürütmesini kabul etti. ABD yönetimi Nisan 1991'de Kuzey Irak

topraklarının önemli bir parçasının içinde bulunduğu 36. enlem ve 32. paralel arasını uçuşa yasak bölge ilan etti. Irak'ın askerî harekât yapmasını ve Irak savaş uçaklarının uçmasını yasaklayan bu kararlar birlikte, Kuzey Irak'ta Kürtler için bir “güvenli bölge”den bahsetmek mümkün oldu. Daha sonra İngiltere ve Fransa askeri güçlerinin de katılımıyla oluşturulan Birleşik Görev Gücü, oluşturulan güvenli bölgeyi korumak amacıyla Kuzey Irak'a yönelik kapsamlı bir “Huzur Harekâtı” düzenlemeye başladı. Tarih Haziran 1991'e gelindiğinde Kuzey Irak'ta güvenli bir ortam sağlanmış ve Kuzey Irak'tan Türkiye'ye gelmiş mülteciler evlerine gönüllü bir şekilde geri dönebilmiştir (Öğür vd., 2014: 25-26).

Iraklı Kürt mültecilerin geri dönüşü için uluslararası bir girişim başladı. Geri dönüşün hukuki zeminini hazırlamak adına Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) devreye girdi. 2 Nisan ve 4 Nisan 1991 tarihlerinde Türkiye ile Fransa'nın, 3-4 Nisan 1991'de de İran'ın talebi üzerine BMGK 5 Nisan 1991'de toplandı. Yapılan görüşmede oy çokluğuyla 8 maddelik 688 sayılı karar alındı. Kürt mültecilerin geri dönüşü için güvenli bölge, 5 Nisan 1991'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından alınan 688 sayılı kararla oluşturuldu ve mülteciler, orada kurulan kamplara yerleştirildi. Bir süre BM gözetiminde tutulan kamplar, 1992'de Kürt bölgesinin özerk kabul edilmesiyle birlikte mültecilerin büyük bir kısmı, savaş öncesi yerleşim yerlerine geri dönüp yerleşti.

688 sayılı BMGK kararı, her ne kadar bir anlamda Kürt göçüyle birlikte başlayan mülteci krizine verilen uluslararası bir cevap olsa da, “eleştiri” niteliği taşıyan bazı yorumlar da almadı değil. Nigel D. White (1999: 75) ilgili kararı, “Irak'a yönelik güç tehdidinin yasallaştırılması” şeklinde okurken, Rifaat (2018: 154) ise, kararın Irak'ın iç kesimlerine yönelik açık müdahale eylemlerini meşrulaştırdığına ve böylece Irak'ın toprak egemenliğini ihlal ettiğine dikkat çekmektedir. Ancak Oran'ın da işaret ettiği gibi, kararda hem Irak'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı duyulacağı teyit ediliyor hem de BM Antlaşması'nın 2. maddesinin yedinci paragrafına vurguda bulunarak Irak topraklarına zorla bir müdahalenin söz konusu olmayacağına işaret ediliyordu (Oran, 1996: 55).

3.7.2. Afganların Pakistan'dan Gönüllü Geri Dönüşü

Pakistan, son otuz yılı aşkın bir süredir 1,5 milyon mülteciye ev sahipliği yapıyor. BMMYK, esas olarak Afgan mültecilerin geri dönüşünü kolaylaştırma ve uygun şekilde ülkeleri ile yeniden bütünleşmeleri için onları destekleme çalışmaları

yürütmektedir. BMMYK'nin mültecilerle ilgili diğer önceliği, hemen geri dönemeyecek durumda olanlara temel koruma ve hizmet ihtiyaçlarını sağlanmasıdır. Pakistan Hükümeti, gerekli desteği sağlayarak ve BMMYK ile istişare halinde mülteciler için uygun kural ve düzenlemeleri belirleyerek BMMYK'ye bu konuda yardımcı olmaktadır (Bakhsh & Safdar, 2020: 6-7).

Afganistan'a gönüllü geri dönüş sürecini anlamak, tercih edilen söz konusu kalıcı çözümün uygulanmasını şekillendirmede bölgesel güçlerin yanı sıra, uluslararası aktörlerin rolüne dair bir özet sunmaktadır. Afgan mültecilerin, başta Pakistan olmak üzere göç ettikleri ülkelerden geri dönüşlerine yol açan siyasi durum, büyük ölçüde söz konusu ev sahibi ülkelerin yirmi yılı aşkın bir süredir uluslararası toplumdan fazla yardım almadan dünyanın en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yapma konusundaki rahatsızlıklarından kaynaklanmaktadır. İstikrarsız ekonomik durumlarına rağmen, Pakistan (ve İran) başlangıçta Afgan mültecileri büyük ölçüde dindaşları olmaları temelinde karşıladılar. Sovyetler Birliği saldırgan İslami olmayan bir güç olduğundan dolayı, her iki ülke de Afgan mültecileri kendi topraklarına kabul etmeyi ve barındırmayı dini ve insani görevleri olarak görüyordu. Pakistan'da mülteciler ağırlıklı olarak Afganistan sınırı boyunca, özellikle Kuzeybatı Sınır Eyaletinde (NWFP) kurulan kamplara yerleştirildi. Uluslararası toplum bu kamplara gıda, giyim, çadır ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak için yardımda bulundu. Ayrıca, UNHCR tarafından mesleki eğitim ve gelir elde etme programlarının yanı sıra eğitim, sağlık, su temini gibi hizmetleri organize etmek üzere STK'larla sözleşme imzalandı. Afgan mültecilerin iş aramak için ülke çapında serbestçe hareket etmelerine de izin verildi (Bialczyk, 2008:13).

Afganistan'a geniş çaplı geri dönüş ilk olarak 2002'de başladı. O dönemden itibaren BMMYK, çoğunluğu komşu Pakistan ve İran'dan olmak üzere yaklaşık 5,3 milyon Afgan mültecinin dönüşünü kolaylaştırdı. Örneğin, en yakın dönem olan 2022 yılında büyük çoğunluğu Pakistan'dan olmak üzere, İran, Tacikistan, Azerbaycan ve Rusya Federasyonu gibi ülkelere yaklaşık 6 bin 500 Afgan mülteci Afganistan'a döndü. Her ne kadar bu rakam yüksek görünse de, bir önceki yıllar olan 2021 (geri dönen mülteci sayısı 1.363) ile 2020 (geri gönen mülteci sayısı 2.147) yıllarında kaydedilen geri dönüş sayısı görece düşük kaldı. Zaten 2018'den bu yana Afganistan'a geri dönenlerin sayısının nispeten düşük kaldığı aşikar bir durumdur. Bunun nedenleri ise, büyük ölçüde ülkede hakim olan kırılğan siyasi iklim, sınırlı ve aşırı sorunlu olan

uyum kapasitesi, geri dönüş bölgelerinde barınak, temel hizmetler ve geçim kaynaklarına erişim eksikliği ve artan COVID -19 kısıtlamalarıdır.

2002'den bu yana BMMYK tarafından başlatılan gönüllü geri dönüş programları kapsamında yaklaşık 5,7 milyon Afgan, yıllarca sürgünde yaşamayı sonlandırarak evlerine döndü. 1979'daki ilk büyük göçün ardından, Afgan mültecilerin serüveninin birçok önemli yönü oldu. Her şeyden önce Afgan mülteciler deneyimi, BMMYK tarihindeki en uzun süreli mülteci vakayı temsil ediyor ve bu mültecilerin büyük çoğunluğu, yaklaşık yüzde 80'i yirmi yılı aşkın süredir ülke dışında yaşıyorlar. En önemlisi de, BMMYK tarafından şimdiye kadar desteklenerek kolaylaştırılan en büyük gönüllü geri dönüş programının uygulandığı göç deneyimidir (Hiegemann, 2018: 42).

Afganistan'dan başta Pakistan olmak üzere, komşu ülkelere yönelik zorunlu göç dalgaları, bölgedeki siyasi gelişmeleri yansıması oldu. Nitekim bölgede onlarca yıl süren çatışmalar ve şiddet ortamı, 1980'lerden itibaren Afganların dünyada en fazla sayıda mülteci grubunu oluşturduğu bir topluluk yarattı. 1997'de diasporada yaşayan yaklaşık 4 milyon Afgan vatandaşının ev sahibi ülkelerde vatandaşlığı olduğu tahmin ediliyordu. Bununla birlikte 1979'daki Sovyet işgali, 1980'lerde tahmini 3,3 milyonu komşu ülke olan Pakistan'a, 2,9 milyonu da diğer komşu ülke olan İran'a kaçan kitlesel bir göçe neden oldu. 1989'da Sovyetlerin çekilmesinin ardından başlayan iç savaş da, 1990'da zirveye ulaşan bir başka göçü tetikledi. Komünist rejimin 1992'de çöküşü, 1998'de Taliban'ın iktidara gelmesi gibi başka gelişmeler Afgan göç dalgalarına yol açtığı gibi, 1998 ile 2001 yılları arasında uzun süren kuraklık da hem iç hem dış göç olarak kitlesel yer değiştirmeye neden oldu (Blitz vd., 2005:16).

Ağustos 2022'de BMMYK, Afganistan'da hızla artan yaşam ve ulaşım maliyetleri ile kötüleşen ekonomik ve insani duruma daha iyi yanıt verebilmek için nakit hibeyi kişi başına 250 dolardan 375 dolara çıkardı. Ancak bu durum, tahmin edildiği gibi geri dönüşlerde ciddi bir artışı tetiklemedi. Arttırılan bu teşvik ayarlamasının ardından geri dönenlerle yapılan görüşmeler, kahir ekseriyetinin geri dönme kararlarının esas olarak sığınma ülkelerindeki artan yaşam maliyetlerinden kaynaklandığını gösterdi (UNHCR, 2022:2).

2014 itibariyle Pakistan, yaklaşık olarak 1,6 milyon kayıtlı Afganistan uyruklu mülteciye ev sahipliği yapıyor. Büyük bir kısmı kentsel alanlarda ve kırsal alanlarda ikamet etmektedir. Yaklaşık otuz yıllık çatışmada, birçok Afgan Pakistan'da doğdu ve topluma entegre oldu. Pakistan 1,5 milyondan fazla Afgan mülteciyi barındırarak dünyadaki en büyük uzun süreli mülteci durumlarından birine ev sahipliği yapıyor.

Afgan mülteciler meselesi uzun sürse de, BMMYK Mart 2002'den bu yana Gönüllü Geri Dönüş Programı aracılığıyla yaklaşık 5,7 milyon mültecinin evlerine dönmelerine yardım etti ve geri dönen mülteciler Afganistan'da toplam nüfusun yaklaşık dörtte birini temsil ediyor. Pakistan ve Afganistan arasında yaşanan gergin ilişkiler, güvenlik endişeleri ve ülkeye yapılan insani yardımın azalması nedeniyle Pakistan, Afgan mülteciler için koşulları zorlaştırarak ülkelerine geri dönmeleri için baskı yaptı. Birçok mültecinin geri dönmesi için adeta bir korku ve zulüm ortamı yaratıldığı belirtilmektedir. Köylerde ve kamplarda elektrikleri kesme, evleri yıkmaya, kampları kapatma gibi birçok uygulama ve yöntemle baskı yaparak binlerce mültecinin istemsiz/zoraki ayrılmasına yol açtı. Ayrıca, uygulanan güvenlik politikalar ile kolluk kuvvetlerine arama emri olmadan rastgele tutuklamalar yapma yetkisi vermişti. Bu uygulama mültecilerin yetkililerin uyguladığı taciz ve şiddete maruz kalmalarına neden oldu. Aynı zamanda mülteci kamplarının silahlı gruplar için asker toplama alanı işlevi gördüğüne dair iddialar gerekçe gösterilerek kampların kapatılmasına yönelik çalışmalar hızlandırıldı. Mülteciler, hükümetlerin ve kurumların ihtiyacı olan siviller arasında ayırım yapamaması gerçeğinden daha fazla zarar gördü. Pakistan'ı bu kadar katı önlemler almasına zorunda bırakan bir diğer sebep de uluslararası yardım fonlarının azalmasıydı. Uluslararası camia, daha önceki yıllarda Pakistan'a yaptığı yardımı ciddi manada azalttı ve Pakistan'ın, uluslararası camiadan destek olmadan büyük ölçekteki mülteci nüfusuna hizmetlerini sunabilmek için gerekli kaynaklara sahip olmadığı kabul edildi. ABD ve müttefiklerinin siyasi desteği mültecilerin ülkelerine geri dönüşünü daha da kolaylaştırdı ve teşvik etti (White, 2009; UNHCR 2012; Hiegemann, 2018:43).

Mayıs 2012'de Afganistan, Pakistan ve İran hükümetleri, Afgan mültecilerin ve geri dönenlerin karşılaştığı sorunları ele almak için gönüllü geri dönüşü, sürdürülebilir yeniden bütünleşmeyi ve ev sahibi ülkelere yardımı desteklemeye yönelik Afgan mülteciler için çözüm stratejisini (Çözüm Stratejisi) geliştirdiler. Söz konusu stratejiye göre, üç ülke, diğer girişimlerin yanı sıra, geri dönenler için asgari bir yaşam standardı ve geçim fırsatları sağlamak ve mülteciler için sığınma alanı korumak için çalışmayı kabul etti. Bahsedilen Çözüm Stratejisi, yoğun ve işbirlikçi bir müzakere sürecinin doruk noktası olarak geliştirildi. Strateji aynı zamanda ilgili üç Hükümetin, BMMYK ülke temsilciliklerinin ve BM'nin ilgili kurumlarının uzun süreli fikir birliğini temsil eder (Mahmood vd., 2020: 7195). BMMYK raporuna göre, Afgan mülteciler, kendileri için yeniden bir yaşam kurmak ve yerleşmek için güvenli bir ortam arayarak Afganistan'a dönüyorlar. Afgan Mültecilere Yönelik Çözüm Stratejisi, geri dönenlerin

ve içinde yaşadıkları toplulukların yaşamlarını iyileştirmeyi, geri dönenlerin sürdürülebilir yeniden entegrasyonunu ilerletmeyi ve Hükümet bakanlıklarını, uluslararası ve sivil toplum kuruluşlarını konuyla ilgili teşvik etmeyi amaçlamaktadır (UNHCR, 2012).

Afganistan ve Pakistan hükümetlerinin yanı sıra uluslararası kuruluşlar da mültecilerin Afganistan'a gönüllü dönüşlerinde yardımcı olmak için her zaman çaba sarf etmiştir. Afgan mültecilerin gönüllü olarak ülkelerine geri dönüşlerini kolaylaştırma yetkisinin bir parçası olarak UNHCR, kapsamlı ve kalıcı çözümler sağlamıştır. UNHCR, 1979'dan bu yana Afgan mültecilerin Afganistan'a gönüllü, güvenli ve onurlu dönüşlerinde yardımcı oluyor. 2002 yılında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), 3 milyondan fazla Afgan mülteciye ülkelerine geri dönüş süreçlerinde yardımcı oldu ve bu, BMMYK tarihindeki en büyük yardımlı geri dönüş süreci oldu. Ek olarak, milyonlarca mülteci UNHCR'nin yardımı olmadan Afganistan'a döndü ve bu da geri dönenlerin toplam sayısını 4,8 milyona veya daha fazlasına çıkarıyor (Mahmood vd., 2020: 7195).

Afgan mültecilerin ülkelerine geri gönderilmesi, Pakistan ve Afganistan hükümetlerinin karşı karşıya olduğu ciddi bir sorun olarak ortada durmaktadır.. Otuz yıldan fazla bir süredir Afgan mültecilerin varlığı Pakistan'ın sosyo-ekonomik koşullarını olumsuz etkilediği savunulmaktadır. Şu anda, Afgan mültecilerin ev sahibi topluluklardaki sosyo-ekonomik fırsatlar üzerindeki etkisi, kötü bir yasa ve düzen durumu ile güvensizlik ortamı nedeniyle Pakistan, uluslararası toplumdan Afgan mültecilerin Afganistan'a geri gönderilmesi için yardım istiyor. Mültecilerin çoğu da geri dönmek istiyor, ancak anavatanlarındaki istikrarsızlık, güvensizlik, şiddet ve sosyo-ekonomik olarak koşulların kötü olması nedeniyle isteksiz davranıyorlar (Mahmood vd., 2020: 7199).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. Araştırma Yöntemi

Araştırma konusuyla ilgili olarak kalitatif metodun izlendiği bu çalışmada, kuramsal anlamda bir literatür taramasına gidilmekte ve konunun analizi yapılmaktadır. Bunun için en çok kullanan materyaller, konu hakkında yazılmış akademik tez ve makale çalışmaları, uluslararası metinler ve raporlar başta olmak üzere, konu hakkında yayımlanmış birincil ve ikincil kaynaklardır. Çalışmanın konusu olan gönüllü geri

dönüş ile ilgili yapılan literatür analizini somutlaştırmak için de deneyimlenmiş iki önemli göç örneğini karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan biri, 1990'ların başında Körfez Savaşı sonrasında komşu ülke Irak'tan İran ve Türkiye'ye doğru yaşanan Kürt göçü iken, diğeri ise, 1992 yılında 1.4 milyon Afgan mültecinin Pakistan'dan ülkelerine geri dönüşünün tartışıldığı örnektir. Literatür taramasının yanında Türkiye'deki Suriyeliler özelinde yaptığım kişisel gözlemlerden de yararlanıyorum.

4.2. Araştırma Evreni ve Bulguları

Değinildiği üzere, çalışma, literatür taramasına dayalı olarak gönüllü geri dönüş olgusunu nitel bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla araştırmanın genel (hedef) evreni mülteciler olduğu söylenebilir. Bundan dolayı da, araştırma evreninin seçili ve sınırlı parçası olarak bir örneklemeden bahsedemiyoruz. Ancak yapılan gönüllü geri dönüş analizi üzerinden özel olarak Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin dönüşünün mümkün olup olmadığı, bu konuda gerekli gönüllü geri dönüş ilke ve koşullarının sağlanmış olup olmadığı üzerine bir genel değerlendirme yapılabilir.

Çalışmada varılmak istenen temel sonuç ise, gönüllülük, sürdürülebilirlik ve güvenlik gibi üç temel koşulun sağlanmasını gerektiren 'ideal' bir gönüllü geri dönüşün imkanları ve sınırlarının belirlenmesidir. Nitekim bu çalışmada, gönüllü geri dönüş ile ilgili olarak her ne kadar standart uluslararası ilkeler söz konusu olsa da, birçok defa bu ilkelerin ihlal edilme riskinin yüksek olduğu hususunda kuvvetli bulgulara ulaştığı söylenebilir. Zira gerek menşe ve/veya hedef ülkelerin kendisine özgü özelliklerinden dolayı olsun, gerekse uluslararası politikalardan dolayı olsun her zaman ve mekânda bu ilkelere göre bir gönüllü geri dönüş göçü konusu olmayabiliyor.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, gönüllü geri dönüş ile ilgili analiz ve değerlendirmeyi somutlaştırmak adına Irak ve Afganistan örneklerini de ele alan çalışma, vardığı sonuçla Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin gönüllü geri dönüşünün mümkün olup olmadığı konusuna da teorik bir katkı sunabilecektir. Nitekim çalışma, temelde gerekli koşulların sağlandığı bir gönüllü geri dönüşün nasıl olması gerektiğini izah etmeye çalışmakla, dolaylı olarak gönüllü geri dönüşün hangi koşullarda mümkün olmayacağı meselesini de açıklamış olacaktır. Nihayetinde bu çalışmada yapılan literatür taraması ve analizine dayanarak gönüllü geri dönüşün hedef ülke ve uluslararası güçlerin istediği her an gerçekleşmesinin mümkün olmadığı söylenebilir.

Çalışma, Suriyeli mülteciler özelinde ise mevcut durumda gönüllü geri dönüşü gerekli ve mümkün kılacak koşulların büyük oranda sağlanmadığını da göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sonuç ve Öneri Değerlendirmesi

Mültecilerin kendi ülkelerine sürdürülebilir ve güven içinde onurlu ve gönüllü geri dönüşleri kapsamlı göç yönetiminin önemli bir yönüdür. Bu konuda uygulanan politika ve programların gönüllü geri dönüşü tam olarak sağlayıp sağlamadığı veya sürdürülebilir bir dönüşü ve yeniden bütünleşmeyi nasıl mümkün kılacağı önemli bir tartışma konusudur. Ampirik ve nicel yöntemlerle yapılabilecek sahadan elde edilen verilere dayanan birçok çalışma mevzuu işlemeye çalışmış olsa da, gönüllü geri dönüşün ne olduğu, özelliklerinin, koşullarının ve boyutlarının neler olduğu hususunda literatürde yeterli düzeyde teorik çalışma bulmak yok denecek kadar azdır. Bu çalışma, böyle bir literatür açığını kapatmaya katkı sunma gayesindedir.

BMMYK tarafından yerel entegrasyon ve üçüncü ülkeye yerleştirme ile birlikte, mülteci krizine yönelik bir diğer kalıcı çözüm türü olarak da gönüllü geri dönüş seçeneği kabul edilmektedir. Daha da ötesi, taranan literatürde gönüllü geri dönüşün 1980'lerden itibaren uzun vadeli ve en ideal çözüm türü kabul edildiği görülmektedir. Bunun nedeni ise, diğer iki kalıcı çözüm türü olan yerel entegrasyon ile üçüncü ülkeye yerleştirme konusunda yaşanan sorunlar kabul edilmektedir. Şöyle ki, göç edilen hedef ülkeler, mültecilerin yerel entegrasyonu ile ilgili yürütülecek program ve faaliyetlerin maliyetini karşılayabilme hususunda oluşan engelleri bertaraf etme noktasında sıkıntılar yaşayabilmektedir. Bununla birlikte, dünya genelinde var olan mültecilerin yalnızca az bir kısmının üçüncü ülkelere yerleştirilme imkânı söz konusu olabilmektedir. Hem yerel entegrasyon hem de üçüncü ülkeye yerleştirme noktasında yaşanan bu gibi temel sorunlar, gönüllü geri dönüşü en işlevsel ve cazip seçenek kılmaktadır.

Gönüllü geri dönüş mevzusu işlenildiği vakit, çok yönlü bir konudan bahsedildiği unutulmamalıdır. Mültecilerin kendi sahip olduğu özgül koşullardan, menşee ve ev sahibi devletlerin politikalarına ve koşullarına, aracı kurumlar olarak uluslararası ve bölgesel aktörlerin rollerine kadar birçok faktör etkili olabilmektedir. Gönüllü geri dönüş için birbirinden bağımsız düşünülemeyecek üç temel ilkenin sağlanması vazgeçilmezdir. Bunlar gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirliktir.

Gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirlik ilkelerinin yerine getirilmesi halinde tam teşekküllü bir şekilde mümkün olan gönüllü geri dönüş sürecinde, mültecilerin göç sırasında geldiği hedef ülke ile geri döneceği menşe ülkelerin koşulları sağlaması, uluslararası aktörlerin de buna destek ve aracı olması gerekir. İç çatışma ve şiddet ortamının devam ettiği, uluslararası aktörlerin garantisizlikle güvenli bir alanın oluşturulmadığı, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarla ilgili gerekli önlemlerin alınmadığı durumlarda mültecilerin menşe ülkeye geri dönmelerinin gönüllü bir nitelikte ve uzun vadeli sağlanması mümkün olmayacaktır.

Arzu edilen başarılı ve sürdürülebilir bir gönüllü geri dönüşün sağlanabilmesi için, geri dönüşün güvenli ve onurlu koşullar altında, tercihen mültecinin menşe ülkesinde ikamet ettiği yere yapılması gerekir. Bu nedenle, yalnızca sınırı geçerek menşe ülkeye geçmek, geri dönüş için yeterli bir neden olmamakta ve tavsiye edilmemektedir. Mültecilerle ilgilenen başlıca kuruluş olan BMMYK, büyük ölçekli gönüllü geri dönüş programlarına dahil olma deneyiminden, boyutu veya niteliği ne olursa olsun, herhangi bir gönüllü geri dönüş programının başarısı için belirli temel ön koşulların neler ve ne kadar önemli olduğunu öğrendi. Bu önkoşullar, başlıca taraflar arasındaki diyalogu ve ilgili tüm tarafların geri dönüşün gönüllü niteliğine tam olarak saygı gösterme taahhüdünü içerir ve aynısı uluslararası organlar tarafından da doğrulanmalıdır. Ek olarak, menşe ülkenin durumunda genel bir iyileşme gözlemlenmelidir. Ancak bu şekilde "güvenli" ve "onurlu" bir geri dönüş mümkün olur. Ayrıca geri dönüşün temel hüküm ve koşulları, ilgili başlıca tarafların sorumluluklarını detaylandıran resmi bir anlaşmaya tabi olmalıdır.

Gönüllülük esaslı bir geri dönüşten bahsedilince, en önemli husus olarak mültecinin kendi özgür bireysel iradesinin esas alınması gerektiği bilinmelidir. Bunun yanında mültecinin dönüş koşulları ve sonuçları hakkında yeterli, gerekli ve gerçek bilgiye sahip olması gerekir. Yanıltıcı ve yanlış bilgilerle mülteciyi bilgilendirip geri dönüş kararı almasına neden olunmamalıdır. Gönüllü geri dönüşün teşvik edilmesi için, menşe ülkede derin ve kalıcı sosyal ve politik değişikliklerin yapılmadığı ve mültecilere bu tür değişikliklerin gönüllü geri dönüşte katılma konusunda rasyonel kararlar almalarını sağlamak için yeterli olup olmadığı iletilmesi gerekmektedir. Aksi halde, mülteci odaklı bir geri dönüş süreci işlenmiş olmaz ve böylece gönüllülük ilkesi ihlal edilmiş olur.

Bir mültecinin karar verme süreci karmaşık bir şekilde işleyerek, tek başına bireysel faktörlerin sonucu olmadığı gibi, ekonomik, sosyal, kültürel veya politik

parametrelerin tek başına belirleyici olmalarından da ibaret değildir. Daha ziyade, tüm bu unsurların birlikte komplike bir şekilde etkili olduğu bir süreçtir. Mültecilerin gönüllü geri dönüş kararı, salt Suriye'deki güvenlik düzeyine bağlı olmayıp, bununla birlikte mültecilerin mevcut kişisel ve ailevi durumlarına, gelecek adına peşinde koşmak istedikleri hedeflere, üçüncü ülkeye yerleştirme ve sosyal entegrasyon olarak diğer kalıcı çözümlerin olasılıklarına ve menşe ülkelerinde hayatlarını yeniden kurmak için destek ağlarına erişim imkanlarına bağlı olarak alınır.

Mültecinin özgür bireysel iradesini ve yeterli düzeyde bilgilendirilmesini esas alan bir gönüllülük ile kendi ülkesine dönme kararı vermesine dayalı geri dönüş, en ideal gönüllü geri dönüştür. Gönüllü geri dönüş, kendi ülkelerinde kalma koşullarının el vermediği ve oradaki durumların şiddetlendiği acil hallerde göç etmek zorunda kalan mültecilerin, göç etmelerine yol açan menşe ülkelerindeki mevzu bahis acil haller sona erdiğinde, kendiliğinden veya organize bir şekilde, ama çoğunlukla gönüllü olarak geri dönmeleri genel varsayımına dayanmaktadır.

Özellikle meydana gelen iç savaş ve şiddet ortamından dolayı ülkelerini terk eden mülteciler için gönüllü geri dönüş kararından en önemli faktörlerin başında güvenlik ilkesi gelmektedir. Zira güvensiz bir ortamdan kaçmış mültecilerin, can ve mal güvenliği başta olmak üzere, her açıdan güvenliği sağlanmamış bir ortama tekrar geri dönmelerini beklemek insan hakkı ihlaline varacak düzeyde yanlış bir tutum olacaktır. Dolayısıyla, mültecilerin geri dönme kararının en önemli belirleyicisinin, menşe ülkedeki güvenlik faktörü olduğu söylenebilir. Zira mültecilerin geri dönüş yapmayı planladıkları ülkelerde siyasi istikrar ve bireysel güvenlik ile ilgili koşullar temel önemdedir. Bilhassa menşe ülkede maruz kalınan siyasal ve güvenlik merkezli şiddet deneyimleri, karşılaşılan etnik baskılar, dini veya ideolojik baskılar mültecilerin geri dönüş tercihinde ve kararında başat olumsuz etkenler olabilmektedir.

Hem menşe ülke hem de uluslararası aktörler için gönüllü geri dönüşe elverişli koşullar yaratmak büyük bir zorunluluktur. Gönüllü geri dönüşü kalıcı ve sürdürülebilir kılmak için gerekli olan bu koşullar, menşe ülkedeki barışı tesis etmek, insan haklarına saygıyı sağlamak, altyapıyı yeniden inşa etmek, normal siyasi, ekonomik ve sosyal hayatı yeniden kurmak, yargı sistemini iyileştirmek ve uzun vadeli istikrarı teşvik etmek olarak sıralanabilir. Bunun için gerekli mali harcama, çaba ve zaman göz korkutucu gelse de, bunlar, mültecilerin kişisel güvenliklerinden endişe etmemeleri ve kaynaklara erişimde sorun yaşamamaları için zorunludur.

Arzu edilen manada bir gönüllü geri dönüşten bahsedebilmek için menşe ülkede de radikal değişikliklerin yaşanması elzemdir. Bu değişiklikler kapsamında en önemli mesele, geri dönen kişilere menşe ülkede güven ve refah içinde kalmayı garantileyecek korumanın sağlanmasıdır. Ancak bu şekilde göç etmeye yol açan neden ve sorunların artık çözüldüğü ve başka bir devletin korumasına gerek kalmadığı teminatı sağlanabilir. Mültecilerin onurlu ve güvenli bir şekilde geri dönmelerini sağlamak için mültecileri ülkelerinden kaçmaya zorlayan sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve yasal sebep ve koşulların muazzam bir değişim geçirip ortadan kalkmış olması gerekmektedir. Gönüllü geri dönüş, ev sahibi ülke, menşe ülke ve BMMYK arasında üçlü bir anlaşmaya ilişkin uluslararası çerçeve içinde gerçekleştirilmelidir.

Ev sahibi ülke, mültecilere sunulan gerekli temel hizmetleri kısıtlama, onları güvensiz bölgelere yerleştirme, yerel nüfus arasında mülteci karşıtı propagandanın yayılmasına yol açma veya izin verme, gerçek bir özgürlükten mahrum bırakma gibi baskılayıcı uygulamalarla gönüllülük ilkesinin ihlâl edilmesine neden olabilir. Ayrıca ev sahibi ülkenin menşe ülke ile yaşadığı gergin ilişkiler, karşılıklı güvenlik endişeleri ve ev sahibi ülkeye yapılan mali yardımların kısıtlanması gibi nedenler de mültecilerin bireysel karar ve rızalarını ihlal edecek şekilde geri gönderilmelerine yol açmamalıdır.

Ev sahibi ülke, salt yurttaşlarının bir kesimi ve/veya bazı siyasi aktörlerin yoğun bir talebi üzerine mültecileri geri gönderme endişesine kapılıp uluslararası ve ulusal hukuk ilkelerini ihlal edecek bir geri gönderme programı uygulamamalıdır. Aynı şekilde menşe ülkenin de uluslararası ve ulusal çıkarlar elde etme kaygısıyla kendisini güvenli bir alan gibi gösterip geri dönüşleri kabul edip etmediğine dikkat edilmelidir. Özcesi, geri dönüş konusunda mültecilere uygulanacak her türlü fiziksel, psikolojik, sosyal veya maddi baskı ve zorlamalardan kaçınılmalıdır.

Her şeyden önce mülteciler hem menşe hem de ev sahibi devletin koşulları iyice analiz edilmeden salt gönderme derdiyle kendi ülkelerine dönmeye teşvik edilmemeli. Onların bireysel ve sosyal yaşamlarını siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel, psikolojik, eğitim, sağlık gibi hemen her yönden etkileyen alanlarla ilişkili koşul ve düzenlemelerin yapılıp garanti altına alınması gerekmektedir. Mültecileri gönüllülük esasına dayalı bir geri dönüşte teşvik edebilmek için menşe ülke veya menşe ülkede oluşturulacak yerleşim yerlerinin güvenliğinden sorumlu olacak ülkeler, uluslararası toplum ve BMMYK ile iş birliği içinde çalışarak geçici barınakların inşasını, kalıcı yeniden yerleşimi ve ekonomik olarak iş ve istihdam imkanlarını sağlayabilmelidir. Aksi halde, Afganistan'da yaşandığı veya Suriye'de olma ihtimali olduğu gibi, menşe

ülkedeki terör örgütleri tarafından kötü koşulların suistimal edime olasılığı söz konusu olabilir.

Çalışmada konunun teorik boyutunu somutlaştırmak için verilen Kuzey Irak ile Afganistan örnekleri, günümüz Türkiye’ sinde tartışma konusu olan Suriyeli mültecilerin gönüllü geri dönüşü hususunda yol gösterici nitelikte olması açısından önemli olduğu söylenebilir. Çünkü her iki ülkede yaşanan mülteci krizi, Suriye’ de olduğu gibi bir iç çatışma ve şiddet ortamının neticesi olarak meydana geldi. İlgili ülkelerin yurttaşları olan mültecilere yönelik gönüllü geri dönüş programları da, o ülkelerde şiddet ortamının devam ettiği süreçlerde uygulanmaya başlandı. Kuzey Irak, BMMYK tarafından alınan “uçuşa yasak bölge” kararından dolayı gönüllü geri dönüşlere daha uygun ve güvenli bir ortamın sağlandığı bir örnek olsa da, aynı şeyin Afganistan için geçerli olduğu söylenemez. Ülkenin hemen her tarafına yayılan çatışma ve şiddet ortamının devam etmesi, Afgan mültecilerin AVRP kapsamında geri dönüşlerinin uzun yıllar almasına ve bu dönüşlerin de inişli-çıkışlı olmasına neden oldu. Suriye’ de de Afganistan örneğinden ziyade, Kuzey Irak örneği gibi BMMYK kararı ile bir “güvenli bölge” nin inşa edilmesi halinde gönüllü, onurlu, güvenli ve sürdürülebilir bir geri dönüş mümkün olacaktır.

Son olarak belirtmek gerekir ki, kuramsal anlamda gönüllü geri dönüşün tarihsel örnekleri de referans alan çalışmalarla daha yoğun bir şekilde incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Türkçe literatürde her ne kadar bazı çalışmalar söz konusu olsa da, bu çalışma için yapılan literatür taraması sırasında yeterli denilebilecek teorik ve ampirik kaynağın olmadığı görüldüğü söylenebilir. Bir elin parmağını geçmeyen çalışmaların kahir ekseriyeti de, nicel yöntemle yapılmış saha çalışmasına dayalı ampirik çalışmalar niteliğindedir. 1980-90’ lardan beri en önemli, elverişli ve kalıcı çözüm türü olarak uygulanmaya çalışılan gönüllü geri dönüşü her yönüyle inceleyen kuramsal nitelikte bir çalışmayı Türkçe literatürde bulmak neredeyse imkânsız. Böyle bir açığı kapatmaya katkı sunma amacı taşıyan bu çalışmanın, konuyu daha detaylı inceleyecek çalışmalara ön ayak olmayı umut ediliyor.

KAYNAKÇA

Akalın, A. (2018). Açık, döner, mühürlü kapılar: 20. Yüzyılda batı/doğu ekseninde emek göçünün seyri. S. G. İhlamur Öner – N. A. Ş. Öner (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar* (4. Baskı) içinde (ss. 89-106). İletişim Yayınları.

Akçada, E. (2012). Yasa dışı göç ve Türkiye. *Rapor No: 2*. Bilgesam Yayınları.

Akıncı, B. vd. (2015), Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: göç ve toplumsal kabul, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), ss. 58-83.

Akkoyunlu Ertan, K., ve Ertan, B. (2017). Türkiye'nin göç politikası. *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, 1 (2), ss. 7-39.

Akyıldız, İ. E. (2016). Göç teorilerinin karşılaştırmalı analizi. *İİBF Dergi*, 35 (2), 127-176.

Alison H., Delia Deckard, N., Oake R., & Montero-Colbert A. (2019). Displacement and Resettlement: Understanding the Role of Climate Change In Contemporary Migration: Concepts, Methods and Policy Options. R. Mechler, L. M. Bouwer, T. Schinko, S. Surminski & J. Linnerooth-Bayer (Ed.). *Loss and Damage from Climate Change* in (pp. 237-258). Springer Open.

Altena, B. (2018). The Violent Imaginaries of Voluntary Repatriation Young-Adult Refugees' Perceptions on Return to Burma [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Utrecht University].

Altınkoz, O. (2017). Almanya'da yaşayan türkiye kökenli göçmenlerde, göçmen kimliğinin inşasında alman imgesi [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. [yokAcikBilim_10065900.pdf](#). (Erişim tarihi: 21.04.2023).

Altunoğlu, D. (2019). *Uluslararası geri dönüş programları çerçevesinde suriyeli mültecilerin geri dönüş eğilimleri ile ilgili inceleme: Adana ili örneği* [Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 549223).

Arolowo, O. O. (2000). Return migration and the problem of reintegration. *International Migration Journal*, 38 (5), pp. 59-82.

Atasü Topcuoğlu, R. (2020). Sosyal hizmetler ve sosyal politika açısından gelen göç ve uyum: Değişim odağında bir perspektif. S. Sallan Gül, S. Dedeoğlu ve Ö. Kahya Nizam (Yay. Haz.). *Türkiye'de mültecilik, zorunlu göç ve toplumsal uyum, geri dönüş mü, birlikte yaşam mı?* içinde (ss. 87-100). Bağlam.

Aung T, Unruh J, & Ali F. (2021). Modelling the determinants of voluntary repatriation: The role of ecosystems services in post-conflict reconstruction in Rakhine. *Journal of Environmental Management*, 290: 112540.

Aygün, B., ve Memişoğlu, F. (2021). Mültecilere yönelik yerel entegrasyon politikalarında çok düzeyli yönetim uygulamaları. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 60, ss. 119-143.

Azad, A. & Jasmin, F. (2013). Durable solutions to the protracted refugee situation: The case of rohingyas in Bangladesh. *Journal of Indian Research*. 1(4), 25-35.

Barışık, S. (2020). *Küreselleşen dünyada fırsat eşitliği arayışında uluslararası göç ve Türkiye'nin Suriye deneyimi*. Gazi Kitabevi.

Bartram, D., Poros, M. V., & Monforte, P. (2017). Göç meselesinde temel kavramlar. (I., Ağabeyoğlu Tuncay, Çev.). Hece Yayınları.

Berry, J. W. (199). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46 (1), pp. 5-68.

Bialczyk, A. (2008). Voluntary Repatriation' and the Case of Afghanistan: A Critical Examination. *RSC Working Paper No. 46*. University of Oxford.

Bidandi, F. (2018). Understanding refugee durable solutions by international players: Does dialogue form a missing link?, *Cogent Social Sciences*, 4 (1), pp 1-15. DOI: 10.1080/23311886.2018.1510724

Bilecen, T. (2018). Geri dönüş göçüne etki eden faktörler: göç literatürüne eleştirel bir bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (56), ss. 138-144.

Black, R., Koser, K., Munk, K., Atfield, G., D'onofrio, L., & Tiemoko, R. (2004). *Understanding voluntary return*. Home Office Publications.

Bohnet, H., & Rudolf, M. (2015). Voluntary Return of Refugees: Chances for Peace and Sustainable Development?. *BICC Policy Brief 3*.

Bulut, Y., ve Bimay, M. (2020). Göçe ilişkin kavram ve kuramlar. Prof. Dr. Yakup Bulut ve Dr. Soner Akın (Ed.). *Yerel, ulusal ve küresel boyutlarıyla göç mülteci sorunu* içinde (ss. 9-32). Çizgi Kitabevi.

Buz, S., ve Korç, S. (2021). Mültecilere yönelik kalıcı çözümlerden biri olarak gönüllü geri dönüş. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21 (50), ss. 195-230.

Cassarino, J. P. (2004). Theorising return migration: the conceptual approach to return migrants revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6 (2), pp. 253-279.

Castles, S. Ve Miller, J. M. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (B. U., Bal - İ., Akbulut, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chimni, B. S. (2004). From resettlement to involuntary repatriation: Towards a critical history of durable solutions to refugee problems. *Refugee Survey Quarterly*, 23 (3), pp. 55-73.

Coşkun, H. (2019). Göç ve bütünleşme (entegrasyon): Suriyeli göçüne sosyal sermaye temelinde bir sosyal hizmet müdahalesi [Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 592098).

Crisp, J., & Long, K. (2016). Safe and voluntary refugee repatriation: From principle to practice. *Journal on Migration and Human Security*, 4 (3), pp. 141-147.

Crisp, J. (2004). The local integration and local settlement of refugees: a conceptual and historical analysis. New Issues In Refugee Research, working paper no 102. UNHCR. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/research/working/407d3b762/local-integrationlocal-settlement-refugees-conceptual-historical-analysis.html>.

Çakı, A. (2018). Geçmişten bugüne Türkiye'nin göç politikası ve Suriyeli göçmenler bağlamında göç yönetimi [Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 510805).

Çıtak, E. (2019). The effect of globalization on migration-security relationship. *Akademik Hassasiyetler*, 6 (12), pp. 95-117.

Çiçek, A. (2020). Uluslararası göçü, Türkiye'de göç yönetimi ve entegrasyon politikaları: Geçici koruma altındaki Suriyeliler. Prof. Dr. Şeniz Anbarlı Boztaş (Ed.). *Türkiye'nin toplumsal yapısı üzerine yazılar* içinde (ss. 245-269). Detay Yayıncılık.

Dalkıran, M. (2013). Mültecilerin gönüllü geri dönüşü. *Küresel Eğilimler Serisi Çalışma Kağıdı No. 2.*, İstanbul Kültür Üniversitesi.

Demir, İ. (200). The Northern Iraq: 1990-2000. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (5), ss. 193-207.

Demir, R. (2022), Gönüllü geri dönüş için kalıcı çözümler: Türkiye'deki Suriyeliler ve Afganlar [Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 749283).

Demirhan İnceliler, N. (2019). 1923 yılından bugüne Türkiye'nin uluslararası göç politikaları ve sosyal-ekonomik etkileri [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 537666).

Deniz, O. (2011). 1990 Sonrasında Türkiye'ye yönelen sığınma hareketleri ve etkileri. *TÜCAUM VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 93-102), Düzenleyen Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. Ankara. 3-5 Kasım 2010.

Develi E. S. (2017). 21. Yüzyılda göç olgusu: Uluslararası göç teorilerinin ekonomi politiği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No. 22 (Göç Özel Sayısı), ss. 1343-1353.

DRC (Dannish Refugee Council), NRC (Norwegian Refugee Council), Save The Children, International Rescue Committee. (2017). Joint NGO Recommendations on Durable Solutions for the Global Compact on Refugees' Programme of Action. <https://drc.ngo/media/4189902/recommendations-global-compact-refugees-programme-ofaction.pdf>, (erişim tarihi: 12.02.2023).

Ekici, S., ve Tuncel, G. (20015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Dergisi*, 5 (9), ss. 9-22.

Ekinci, M.R. (2021). Göçmen karşıtı tutum ve davranışlar üzerine bir inceleme: Şanlıurfa örneği [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No:

Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. Bağlam Yayıncılık.

Fransen, S. (2015). The Socio-Economic Sustainability of Refugee Return: Insights from Burundi. *Population Space and Place. Published online in Wiley Online Library* (wileyonlinelibrary.com) DOI: 10.1002/psp.1976.

Güngördü, Z. (2021). Zorunlu iç ve dış göçle gelen nüfusun kentsel yaşam deneyimleri ve adaptasyon süreç analizinde kapsayıcı kent modeli: Hatay örneği [Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi]. <http://dspace.yildiz.edu.tr/xmlui/handle/1/12847>. (Erişim tarihi: 12.03.2023).

Güllüpnar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 4, ss. 53-85.

Günay vd., (2017). Dünya'da ve Türkiye'de göç yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2), ss. 37-60.

Gurieva, Lira. K., & Dzhioev, A. V. (2015). Economic Theories Of Labor Migration. *Mediterranean Journal Of Social Sciences*, 6 (6 S7), pp. 101-109

Hatam, A. K. (2018). Repatriation of Afghan refugees from Pakistan: A legal analysis. *Kardan Journal of Social Sciences and Humanities*, 1(2) 39–60. DOI: 10.31841/KJSSH.2021.17.

Hiegemann, V. (2018). Repatriation of Afghan refugees in Pakistan: Voluntary?. *Oxford Monitor of Forced Migration*, 4 (1), pp. 42-45.

IOM (2004). *Glossary on migration*. R. Perruchoud (Ed.). Geneva.

IOM (2013). *Göç terimleri sözlüğü*. R. Perruchoud & J. Redpath-Cross (ed.). Geneva.

IOM. (2016). *A framework for assisted voluntary return and reintegration*. Geneva.

ICJ (2019). Geri Göndermeme, Sınır Dışı Etme ve Uluslararası Koruma, Modül 1. (S. S. Özgün, Çev.). *Sığınmacılar, Mülteciler ve Göçmenlerin Adalete Erişimine Destek Projesi*. Cenevre.

İçduygu, A., ve Ayaşlı, E. (2019). Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Dönüş Göçü İhtimali ve Gelecek Senaryoları. *MiReKoç Çalışma Notları*, ss. 1-17.

İçduygu, A., Sirkeci, İ., ve Aydıngün, İ. (1998). Türkiye’de içgöç ve içgöçün işçi hareketine etkisi. İçduygu, Ahmet, Sirkeci, İbrahim, ve Aydıngün, İsmail (Der.). *Türkiye’de İçgöç: Türkiye’de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı 6-8 Haziran 1997 Bolu-Gerede içinde* (ss. 207-244). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İnan, C. E. (2016). Türkiye’de göç politikaları: İskân Kanunları üzerinden bir inceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), ss. 10-33.

İnce, C. (2019). Göç kuramları ve Suriye göçü üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11 (18), ss. 2579-2615.

Jacobsen, K. (2001). The forgotten solution: local integration for refugees in developing countries. UNHCR.

Kanbir, Figen (2020). Geç modern çağda eve dönüş. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15 (25), ss. 3851-3873.

Karakaya, H. (2020). Türkiye’de göç süreci ve Suriye göçünün etkileri. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 4 (2), ss. 93-130.

Kaya, C. (2019). Kalıcı çözüm türü olarak gönüllü geri dönüş ve geçici koruma kapsamında yer alanlar bakımından Türk hukukundaki düzenlenme şekli. *Andolu Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5 (2), ss. 511-535.

Kaya, M. (2022). İnanç temelli Suriyeli mülteci topluluklar'da geri dönüş eğilimleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 21 (Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı), ss. 74-89. Doi:10.46928/iticusbe.1096087.

Kesen Kurçak, A. (2022). Türk toplumunda Suriyeli göçmenleri kabul ve uyumda dindarlığın rolü (Gaziantep örneği) [Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 714152).

King, R. (2012). Theories and typologies of migration: An overview and a primer. *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations*, 3 (12). pp. 3-41.

Kırdar, M. G. Ve Saraçoğlu, D. Ş. (2012). İç göç, bölgesel yakınsama sorunu ve ekonomik büyüme: Türkiye Örneği. *Working Paper, Discussion Paper, Turkish Economic Association*, No. 2012/75, Provided In Cooperation With: Turkish Economic Association.

Kıvrak, E. F. (2019). Ekonomik büyüme ve göç: AB ve Türkiye arasındaki göç sorunu kapsamında göçün Türkiye'nin ekonomisine etkileri. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 60746).

Korç, S. (2022). Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin gönüllü geri dönüşe ilişkin görüşlerinin incelenmesi: Ankara Altındağ örneği [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 760557).

Koser, K. (2005). Irregular migration, state security and human security. *Global Commission on International Migration (GCIM)*.

Köşer Akçapar, Ş. (2018). Uluslararası göç alanında güvenlik algılamaları ve göçün insani boyutu. S. G. İhlamur Öner – N. A. Ş. Öner (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar* (4. Baskı) içinde (ss. 563- 575). İletişim Yayınları.

Lee, E. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3 (1), pp.47-57.

Massey, D. S. vd. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19 (3), pp. 431-466.

Mülteci-Der Raporu (2020). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu kapsamında idari gözetim alternatif yöntemlerin değerlendirilmesi. İzmir.

Mutlu, E. (2020). Refugee resettlement as a biopolitical selection policy: The role of refugee biodata for resettlement from Turkey. [Master's Thesis, İstanbul Bilgi University]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 724463).

- Oran, B. (1996). “*Kalkık Horoz*” çekiç güç ve Kürt devleti. Bilgi Yayınevi.
- Öğür, B., Baykal, Z., ve Balcı, A. (2014). Kuzey Irak – Türkiye ilişkileri: PKK, güvenlik ve işbirliği. *ORMER SAMEC Raporu*.
- Öner., N. A. Ş. (2018). Son mu, başlangıç mı? Göç çalışmalarında sosyal bir olgu olarak gelir dönüş. S. G. Ihlamur Öner – N. A. Ş. Öner (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar* (4. Baskı) içinde (ss. 263-286). İletişim Yayınları.
- Özcan, E. D. E. (2016). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat Dergisi*, 2 (4). ss. 183-215.
- Özdemir, H. (2012), Türkiye’de iç göçler üzerine genel bir değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, 30 (11), ss. 1-18.
- Parlatır, İ., Gözaydın, N., Zülfikar, H., Aksu, B. T., Türkmen, S. Ve Yılmaz, Y. (1998). TDK Türkçe Sözlük 1-2. Ankara: Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları.
- Petersen, W. (1958). A general typology of migration, *Amerikan Sociological Review*, Vol: 23. pp. 256-266.
- Piché, V. (2013). Contemporary migration theories as reflected in their founding texts. *Dans Population*, 68 (1), pp. 141-164.
- Rafaat, A. (2018). *Kurdistan in Iraq, the evolution of a quasi-state*. Routledge Publisher.
- Rohwerder, B. (2015). Refugee return in protracted refugee situation. *GSDRC Helpdesk Research Report 1282*. GSDRC.
- Stein, B. N. (1997). Refugee repatriation, return, and refoulement during conflict. *USAID Conference Promoting Democracy, Human Rights, and Reintegration in Post-conflict Societies*. Michigan State University.
- Sahin Mencutek, Z. (2019). Encouraging Syrian return: Turkey’s fragmented approach. *Forced Migration Review*, Vol. 62, pp. 28-31.
- Schwartz, S. (2019). Home again Refugee Return and post-conflict violence in Burundi. *International Security*, 44 (2), pp. 110–145, https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00362.
- Şahin, Ş., ve Sönmez, M. E. (2021). Gaziantep’teki suriyeli sığınmacıların etnik kökenlerine göre geri dönüş eğilimleri. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, 4(1), ss. 37- 51.
- Mahmood, T., vd. (2020). Exploring Socio-Economic Challenges In The Repatriation Of Afghan Refugees From Khyber Pakhtunkhwa (Kp), Pakistan.

Elementary Education Online, 19 (4), pp. 7182-7201. doi: 10.17051/ilkonline.2020.04.765124

The UN Refugee Agency (2014). The integration of refugees a discussion paper. https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/integration_discussion_paper_July_2014_EN.pdf (Erişim tarihi: 03.05.2023).

Topbaş, F. (2007). İç göçün belirleyicileri üzerine ekonometrik bir model çalışması: 2000 Türkiye örneği [Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi] Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 231983).

UNHCR. (1996). *Handbook on Voluntary Repatriation: International Protection*. Geneva.

UNHCR (2010). *Convention and protocol relating to the status of refugees*. Geneva.

UNHCR (2011). *Resettlement handbook. Handbook*. Geneva.

UNHCR (2012). *The solutions strategy for Afghan refugees, to support voluntary repatriation, sustainable reintegration and assistance to host countries*. Geneva.

United Nations High Commissioner for Refugees (2012). *Social and Economic Impact of Large Refugee Populations on Host Developing Countries*, UNHCR Report.

UNHCR. (2021). *Global report*. <https://reporting.unhcr.org/document/2617> (erişim tarihi: 15.04.2023).

UNHCR (2022). *Afghanistan voluntary repatriation update January – December 2022*. Geneva.

Uslu Ak, B. (2021). Göç kavramı ve kuramları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8 (72), ss. 1749-1758. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2579>.

Vural, D. G. (2007). Uluslararası göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti [Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 207354).

Warner, D. (1994). Voluntary Repatriation and the Meaning of Return to Home: A Critique of Liberal Mathematics. *Journal of Refugee Studies*, 7 (2), pp. 160-174.

White, A. (2014). Polish return and double return migration. *Europe-Asia Studies*, 66 (1), pp. 24-49.

Yacoub, N. (2023). Voluntary Repatriation: A Thinly Veiled Durable Solution for Refugee Women. *Völkerrechtsblog*, doi:10.17176/20230314-185052-0.

Yaycı, C. (2019). Irak'ta yaşanan savaşlar ve Türkiye'ye etkileri. *Güvenlik Stratejileri*, 15 (30), ss. 331-352.

Yeboah, J. (2013). When are you going home? Voluntary repatriation of Liberian in Ghana. *Master's Thesis*, University of Tromsø.

Yıldız, B. B. (2021). The evolution of international migration theories [Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Yeditepe University].

Yıldız, E. (2021). Türkiye'de yaşayan sığınmacıların üçüncü ülke bekleme sürecinde yaşadıkları sorunların "insan hakları" açısından analizi – Van ili örneği [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 61158).

Yılmaz E. A., ve Özer Y. E. (2022). İtme çekme kuramı bağlamında Türkiye'deki Suriyelilere yönelik bir alan araştırması: aydın ili örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), ss. 282-295.

Zenginkuzucu, D. M. (2018). Türkiye'de geçici koruma rejiminin uluslararası ölçütler çerçevesinde bir değerlendirmesi. *Türkiye İnsan Hakları Ve Eşitlik Kurumu*, Sayı:1, ss. 36-62.

Zetter, R. (2021). Refugees and their return home: Unsettling matters. *Journal of Refugee Studies*, 34 (1), pp. 7–22.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Abdullah AKGÜL
Uyruğu : Türkiye

EĞİTİM

Derece	Adı	Bitirme Yılı
Üniversite	: Harran Üniversitesi	2011
Yüksek Lisans	: Hasan Kalyoncu Üniversitesi	2023
Doktora	: -	

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2015-2017	Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi	Mülteci Koruma Müdürü
2017- devam	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)	Yardımcı Saha Müdürü

UZMANLIK ALANI

İnsan Hakları Savunuculuğu, Gönüllü Geri Dönüş Gözlemcisi, Kurumlararası Koordinasyon, Mülteciler için Kalıcı Çözümler

YABANCI DİLLER

İyi derecede Arapça, İngilizce ve orta seviyede Kürtçe

BELİRTMEK İSTEĞİNİZ DİĞER ÖZELLİKLER

Geçici Koruma Statüsüne sahip 10.000'den fazla Suriyeli'nin gönüllü geri dönüş mülakatlarını gözlemledi